

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Навчально-методичний посібник

Одеса
Фенікс
2023

УДК 342(477)
К 71

Рекомендовано до друку
рішенням кафедри конституційного права
(протокол № 13 від 29.05.2023),
навчально-методичною радою НУ «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 05.06.2023).

Рецензенти:

О. Батанов – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, заслужений діяч науки і техніки України;

Я. Грабова – кандидат юридичних наук, провідний юрист представництва Норвезької ради у справах біженців в Україні, адвокат.

Конституційне право : навч.-метод. посібник [Електронне К 71 видання] / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2023. – 200 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/26048>

ISBN 978–966–928–977–3

Посібник підготовлено відповідно до вимог державних освітніх стандартів для викладачів закладів вищої освіти та здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за спеціальностями 081 – «Право» та 293 – «Міжнародне право».

Систему конституційного права викладено на засадах її багатоаспектності, що цілком виправдано у зв'язку з об'єктивністю існування багатьох рівнів зазначеної системи. До змісту посібника включено складники, які засвідчують наукові напрацювання кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія».

УДК 342(477)

ISBN 978–966–928–977–3

© Колектив авторів, 2023

Авторський колектив:

Д. Терлецький – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (передмова (з Ю. Батаном); методичні рекомендації (з Ю. Батаном, М. Афанасьєвою); теми 3, 4, 7, 18; загальна редакція посібника);

М. Афанасьєва – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (методичні рекомендації з Д. С. Терлецьким, Ю. Д. Батаном; теми 8, 12);

Ю. Батан – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (передмова (з Д. Терлецьким); методичні рекомендації (з Д. Терлецьким, М. Афанасьєвою); теми 9, 15, 16; технічна редакція посібника);

Ю. Бальцій – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (тема 14);

Д. Волкова – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (тема 13);

А. Єзеров – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду (тема 5);

А. Крусян – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (тема 1);

К. Кулі-Іванченко – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (тема 10);

Н. Мішина – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (тема 2);

О. Олькіна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (теми 6, 17);

В. Панасюк – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права НУ «Одеська юридична академія» (тема 11).

Передмова

Результативне викладання й вивчення конституційного права, яке відіграє засадничу роль в національній системі права, природно не може обмежуватися винятково теоретичними знаннями. Важливо також систематично виконувати різноманітні практичні вправи та творчі завдання, що мають сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти умінь та навичок, які мають засвідчити спроможність використовувати здобуті знання в різноманітних ситуаціях.

З цієї причини під час викладання вбачається за доцільне постійно виходити за межі переповідання тексту Конституції, законів чи інших нормативно-правових актів, зосереджуючи зусилля на набутті та розвиткові аналітичних навичок, навичок їхньої інтерпретації та застосування відповідно до конкретних ситуацій, осмислення тих цінностей та принципів, які опосередковані нормативно. Цей підхід втілюється й у стандартах вищої правничої освіти.

Наприклад, Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право, затверджений і введений в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 644, встановлює перелік обов'язкових компетентностей випускника вказаної спеціальності. Зокрема, інтегральною компетентністю є здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у галузі правничої діяльності. До загальних компетентностей належить, зокрема, ЗК2 «Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях». До спеціальних (фахових, предметних) компетентностей належать СК7 «Здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, ...», СК8 «Здатність застосовувати правові принципи та доктрини», СК9 «Здатність використовувати бази даних органів юстиції та інформаційні технології, необхідні під час здійснення юридичної діяльності», СК10 «Здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин»,

СК11 «Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти», СК12 «Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції», СК13 «Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ», СК16 «Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення».

Викладені вище вимоги стимулювали потребу у створенні цього посібника, який методично доповнює не лише курс викладання конституційного права України, а й інших навчальних дисциплін і спецкурсів, що вивчаються у закладах вищої освіти України в межах проблематики конституційного права.

У посібнику подано по десять тестових завдань закритого типу (чотири варіанти відповіді, з яких один правильний) і по п'ять практичних завдань до кожної з вісімнадцяти основних тем конституційного права.

Посібник написано колективом кафедри конституційного права на додаток до навчального посібника «Конституційне право» (за ред. Д. С. Терлецького, 2023).

Методичні рекомендації

Результативне викладання конституційного права згідно з сучасними вимогами до організації та здійснення освітнього процесу¹ визначає завдання переосмислення технологій проведення навчальних занять, їхню модернізацію з обов'язковим комбінуванням пасивних, активних та інтерактивних методів навчання, запровадження дистанційних форм навчання та контролю. Вирішальне значення при цьому повинна мати спрямованість на формування у здобувачів вищої освіти здатності застосовувати набуті знання щодо сутності, змісту та особливостей конституційно-правового регулювання явищ та процесів правової дійсності у різних практичних ситуаціях.

Очевидно, що формування такої здатності нерозривно пов'язане із формуванням та розвитком творчого та критичного мислення здобувачів вищої освіти. Творче мислення, ґрунтуючись на самостійному застосуванні здобутих знань, заохочує винайдення нових шляхів вирішення наявних завдань. Натомість критичне мислення засвідчує здатність людини до формулювання обґрунтованих висновків і оцінок, прийняття усвідомлених рішень, уможлиблює прогнозування результатів прийнятих рішень, визначення причинно-наслідкових зв'язків.

Формування та розвиток творчого та критичного мислення при викладанні конституційного права передбачає:

- а) демонстрування варіативності, альтернативності, дискусійності наукових суджень та висновків, їхнього еволюційного розвитку;
- б) спрямування розумової діяльності на аналіз, синтез, зіставлення та оцінювання наукових суджень та правових приписів, верифікацію будь-яких відомостей та фактів;

---

¹ Детальніше див.: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту» (зі змінами); Положення про організацію освітнього процесу Національного університету «Одеська юридична академія», затверджене наказом ректора від 16.09.2019 № 2242а
URL: <https://onua.edu.ua/ua/doc-education-ukr/3743-polozhennya-pro-organizatsiyu-osvitnogo-protsesu-nu-ouua> (дата звернення: 20.02.2020).

в) заохочення до визначення структурно-функціональних та причинно-наслідкових зв'язків у механізмі конституційно-правового регулювання;

г) заохочення до прогнозування ефективності та результативності конституційно-правового регулювання;

г) структурування та аргументування здобувачами вищої освіти власних суджень та висновків, їхнє адекватне оцінювання;

д) спрямування розумової діяльності на пошук нестандартних, нових шляхів вирішення теоретичних та практичних завдань у сфері конституційно-правового регулювання.

У контексті наведеного підходу мета лекції як основної форми проведення навчальних занять, призначеної для засвоєння теоретичного матеріалу – надати систематизовані основи наукових знань та практичного досвіду з певного напрямку (теми) навчальної дисципліни конституційного права, сконцентрувати увагу на найбільш складних і актуальних теоретичних та практичних питаннях.

Лекція повинна стимулювати активну пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти, тому принципово важливо періодично змінювати форму спілкування з аудиторією – від монологу до діалогу, поєднувати усний виклад матеріалу з методами візуалізації та алгоритмізації, зокрема через застосування структурно-логічних схем, тощо.

Кращому опануванню здобувачами вищої освіти навчальним матеріалом може слугувати проведення певної частини лекційного заняття у форматі:

а) бесіди, що передбачає активізацію інтелектуальної діяльності здобувачів вищої освіти, мотивування їх до вивчення певної теми навчальної дисципліни, постановку «бінарних» та «небінарних» запитань для виявлення ставлення, думки, рівня ознайомлення та готовності здобувачів вищої освіти, визначення міри сприйняття ними матеріалу, що викладається. Адекватна оцінка психоемоційного стану слухачів, фахова та етична реакція на їхні репліки – загальна вимога до проведення будь-якого публічного виступу – за такого формату набуває особливого значення;

б) дослідження, що передбачає формулювання здобувачами вищої освіти за участі викладача певної теоретичної позиції, виявлення закономірностей або аномалій у конституційно-правовому регулюванні, шляхом «мозкового штурму» (метод спільного пошуку ідей і рішень, шляхів вирішення проблем або нестандартних ситуацій, що на має на меті спершу запропонувати якнайбільшу кількість варіантів, не вдаючись до їхнього аналізу та критики, а потім відібрати перспективні пропозиції, обговоривши й оцінивши кожен варіант);

в) ситуаційного аналізу (кейс-метод), що передбачає вивчення здобувачами вищої освіти реальної конкретної політико-правової ситуації (події), визначення за участі викладача суті проблеми, причин та наслідків, формулювання можливих варіантів її вирішення;

г) «бінарної» лекції, що передбачає виклад певного навчального матеріалу з протилежних позицій (прихильника – противника; теоретика – практика тощо) і спрямована на демонстрацію різних підходів до розуміння певного конституційно-правового явища або процесу. Така технологія викладання спонукає слухачів порівнювати й оцінювати різні погляди, використовувати у подальшому нові ідеї замість традиційних чи очікуваних.

Під час лекційного заняття можуть застосуватися різноманітні пасивні, активні та інтерактивні методи навчання, широко висвітлені у спеціальній літературі, стислий перелік якої наведено у Переліку рекомендованої літератури наприкінці посібника.

Критерієм вибору методів навчання є їхня відповідність дидактичним меті та завданням навчального заняття, конкретним обставинам – умовам і часу навчання, психоемоційному стану здобувачів вищої освіти, рівню їхню базової підготовки та мотивації тощо. При цьому слід врахувати потребу не лише надання здобувачам вищої освіти нових знань, а й формування у них умінь та навичок, необхідних для подальшого самостійного здобуття й оновлення інформації, професійного й фахового застосування набутих знань.

Алгоритм оптимального вибору методів навчання (за Ю. К. Бабанським) полягає в тому, аби визначити:

а) чи вивчатиметься певний матеріал самостійно, чи під керівництвом викладача;

б) співвідношення репродуктивних і продуктивних методів, перевагу надавати продуктивним методам;

в) співвідношення індуктивних і дедуктивних, аналітичних та синтетичних методів, перевагу надати дедуктивним та синтетичним методам;

г) міру і спосіб поєднання словесних, наочних та практичних методів;

г) потребу застосування методів стимулювання;

д) час використання методів контролю і самоконтролю.

е) запасні варіанти на випадок відхилення реального процесу навчання від запланованого.

На відміну від лекції, основна мета практичного заняття – сприяти формуванню практичних компетентностей здобувачів вищої освіти. Набуті ними на лекції та в процесі самостійної роботи над навчальною і науковою літературою, актами законодавства та правозастосування знання мають бути перевірені з погляду їхнього практичного застосування.

Усталений підхід до технології проведення практичного заняття як дискусії навколо попередньо визначеної теми, до якої здобувачі вищої освіти готують тези виступів згідно з програмою та робочою програмою навчальної дисципліни, залишається актуальним й затребуваним.

Широко відомою й визнаною методикою організації та проведення дискусії є «Сократів діалог», який базується на тому, що істина й знання не подані в готовому вигляді, а являють собою мету, якої потрібно досягти в результаті мисленнєвого пошуку. За цієї методики викладач модерує дискусію щодо певного проблемного питання з метою поглиблення і закріплення набутих знань, формування вмінь і навичок їхньої інтерпретації та аргументованого викладу, застосування до конкретної правової ситуації. При цьому викладач має саме модерувати дискусію – спрямовувати та залучати до обговорення проблемного питання здобувачів вищої освіти. Для цього викладач ставить: а) початкові питання, які є вихідною точкою дискусії; б) спрямовувальні питання, які скеровують дискусію, допомагають

поглиблювати і доповнювати обговорення; в) заключні питання, які підводять обговорення до формулювання певних висновків. В усіх випадках питання мають бути конкретними та аналітичними. Кількість учасників та міра їхнього залучення до дискусії може суттєво різнитися за конкретних обставин, але в будь-якому разі охоплювати більшість присутніх на практичному занятті.

Іншою методикою організації та проведення дискусійного обговорення є дебати. З-поміж інших саме дебати найкращою мірою забезпечують цілісне сприйняття певного правового явища чи процесу та сприяють розвитку навичок аргументації та інтерпретації в умовах чітко визначеного часу.

За зразок для проведення дебатів може бути обрано варіант, який включає:

1) формулювання так званого бінарного питання, тобто питання, яке передбачає лише відповіді «так» або «ні» (наприклад, чи підтримуєте ви запровадження в Україні інституту префектів);

2) поділ групи здобувачів вищої освіти на три групи учасників дебатів: суддів, учасників, які мають підтримувати відповідь «так», та учасників, які мають підтримувати відповідь «ні». Кількість учасників кожної групи може варіюватися залежно від обставин;

3) спільна підготовка групою учасників аргументів на обґрунтування своєї позиції. Кількість аргументів та тривалість підготовки так само може варіюватися залежно від обставин, але, за загальним правилом, не повинна перевищувати 6 аргументів для кожної групи та 15 хв. відповідно;

4) проведення дебатів у такий спосіб, аби почерговий виступ учасника від кожної з груп не перевищував 1 хв. Тривалість виступу під час дебатів ані змінювати, ані порушувати не можна. Кожен учасник дебатів, окрім першого, протягом 1 хв. має спочатку відреагувати на аргумент учасника іншої групи, а потім озвучити власний аргумент.

5) оцінювання учасників дебатів. Здійснюється спочатку індивідуально і по черзі суддями і лише потім – викладачем. При цьому і судді, і викладач мають навести пояснення тієї чи іншої оцінки для

кожного з учасників. Оцінювання має враховувати показані результати щодо застосування знань, аргументації власної позиції та контраргументації позиції опонента. Після цього викладач за аналогічним алгоритмом оцінює суддів.

Звісно, можливі й інші варіанти організації та проведення дискусійного обговорення. Так, наприклад, практичну цінність має методика «взаємного опитування», за якої два здобувачі вищої освіти під контролем викладача по чергово задають один одному певну кількість (орієнтовно п'ять) конкретних запитань за темою практичного заняття, після чого викладач ставить кожному з них кілька заключних питань. Модифікацією цієї методики є «спільне опитування», за якого питання тому, хто відповідає, по черзі задають усі присутні на практичному занятті студенти; при цьому повторювати питання не можна.

Методики «взаємного» та «спільного» опитування дозволяють покращити навички формулювання конкретних і лаконічних питань. Особам, які претендують на високу оцінку, викладач може радити ставити передусім важкі запитання. Це також дозволяє розвивати навички розрізнення легких, середніх і важких питань. Оцінюванню підлягає не лише правильність, точність й аргументованість відповідей, а і правильність і точність запитань, рівень їхньої складності, що у сукупності є індикатором здатності здобувачів вищої освіти до аналізу та синтезу набутих знань.

Незалежно від застосовуваної методики, важливо наголосити, що дискусія ні в якому разі не має зводитися до механічного відтворення, переповідання здобувачами вищої освіти навчального матеріалу, особливо – конспекту лекційних занять.

Відповідно, до або після проведення дискусійного обговорення можуть застосовуватися фронтальне або експрес-опитування; контрольні роботи; виконання індивідуальних завдань (наприклад, підготовка тез публічного виступу на певну тему протягом обмеженого часу (експромт-виступів); письмовий аргументований аналіз певної юридичної ситуації або документа з обмеженням кількості слів для розвитку навички лаконічно висловлювати власну думку тощо).

Цифровізованим різновидом фронтального опитування є обмежене у часі (не більше 10 хв.) тестове опитування здобувачів вищої освіти через Google Forms або інші цифрові сервіси. При цьому заздалегідь підготовлені викладачем тестові завдання можуть бути відкритого або закритого типу, хоча останній тип є простішим у застосуванні й оцінюванні. Цифровізація дозволяє зробити різними порядки тестових завдань і варіантів відповідей для всіх присутніх, а також оперативно й об'єктивно оцінити знання та швидко обговорити правильні відповіді.

Наразі, зважаючи на Концепцію реформування юридичної освіти, а також структуру єдиного фахового вступного випробування з права та міжнародного права, вирішенню тестових завдань має бути приділено належну увагу. Окрім традиційного розв'язування тестів, пропонується *обговорення аргументації вибору варіанта* в кожному тестовому завданні. До практичного заняття викладач готує певну кількість закритих тестів із відповідної теми, серед них можуть бути тести єдиного фахового вступного випробування минулих років. Здобувач вищої освіти має не лише надати відповіді на орієнтовно 8–12 тестових завдань, а й обґрунтувати їх, зокрема вказати, чому інші три варіанти відповіді не є правильними або за яких умов вони могли бути правильними, яке слово або словосполучення у запитанні вказує на правильну відповідь тощо. Навіть у разі якщо студент не знає правильної відповіді, то має пояснити власні міркування, демонструючи певні знання з навчальної дисципліни та вміння критично й аналітично мислити.

Наприклад, єдине фахове вступне випробування з права 2017 року включало таке тестове завдання:

Що із перерахованого НЕ є елементом системи стримувань і противаг?

А. Різні способи формування гілок влади.

Б. Право вето глави держави по відношенню до прийнятих парламентом законів.

В. Інститут контрасигнування.

Г. Можливість надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади.

Аргументація відповіді на нього може містити відповіді на такі питання: а) зміст системи «стримувань і противаг»; б) зміст права вето; в) зміст контрасигнування; г) приклади способів формування гілок влади. Здобувач вищої освіти має пояснити, що об'єднує три дистрактори та чим ключ (інститут делегування повноважень) відрізняється від них і не належить до системи «стримувань і противаг».

Єдине фахове вступне випробування з права 2016 року включало тестове завдання такого змісту:

Який із принципів виборчого права утверджується закріпленим в Законі України «Про вибори Президента України» положенням про те, що громадяни України безпосередньо обирають Президента України?

А. Загального виборчого права.

Б. Рівного виборчого права.

В. Прямого виборчого права.

Г. Вільного виборчого права.

Здобувач вищої освіти має коротко встановити, що означає кожен із принципів, вказаних у варіантах відповіді, а також вказати головне слово в запитанні, яке є підказкою навіть у тому випадку, якщо здобувач недостатньо розуміє зміст принципів виборчого права – таким словом є «безпосередньо».

Пробне єдине фахове вступне випробування з права 2017 року включало таке тестове завдання:

Яке із закріплених в Конституції України прав людини НЕ належить до переліку прав та свобод, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року?

А. Право на вільні вибори.

Б. Право на працю.

В. Право на справедливий суд.

Г. Право на шлюб.

Аргументація відповіді на нього може містити відповіді на такі питання: а) чи закріплено в Конвенції кожне з вказаних прав; б) чи є права, закріплені в протоколах до Конвенції, конвенційними правами; в) чи дорівнює право, закріплене в ст. 4 Конвенції, праву на

працю; г) чим ключ відрізняється від дистракторів (з урахуванням класифікації прав людини) та чому не гарантується Конвенцією.

Єдине фахове вступне випробування з права 2019 року (додаткова сесія) включало тестове завдання такого змісту:

Після вдалого виступу на фінальній частині Чемпіонату Європи з футболу Президент України вирішив надати громадянство України гравцю М. національної збірної, який є громадянином Бразилії, та переїхав до України лише пізніше тому. Отримавши від М. клопотання про прийняття до громадянства України та зобов'язання припинити громадянство Бразилії, Президент видав відповідний указ. Чи відповідає такий указ Президента України законодавству України?

А. Відповідає.

Б. Не відповідає, оскільки М. не прожив достатнього часу на території України.

В. Не відповідає, оскільки немає погодження Міністерства внутрішніх справ України.

Г. Не відповідає, оскільки М. повинен мати державні нагороди України.

Аргументація відповіді на нього може містити відповіді на такі питання: а) які є умови прийняття до громадянства України; б) які винятки встановлено щодо обов'язковості кожної з умов; в) чи належить особа згідно з фабулою тесту до якоїсь із ситуацій, для яких встановлено винятки; г) якщо так, то які умови встановлено для такої категорії осіб і чи дотримано їх згідно з фабулою тесту.

Одним зі способів застосування знань здобувачів вищої освіти і водночас використання тестових завдань є розвиток навичок **складання ними тестів**. Домашнє завдання може полягати в тому, що збучував обирає по 6–8 питань на семестр із поданого переліку питань і самостійно складає від 1 до 5 закритих тестів і надсилає їх викладачу на електронну пошту або шляхом заповнення онлайн-форми. За змістом ці тести можуть бути, наприклад, такими:

а) тест на встановлення послідовності – необхідність розташування чотирьох варіантів дій (понять, характеристик) у певній послідовності (наприклад, порядок вирішення конституційного конфлікту

або порядок реєстрації громадського об'єднання). Для наочності подано приклад:

У якій послідовності розміщено в Конституції України види прав людини за сферою життєдіяльності?

А. Екологічні.

Б. Політичні.

В. Культурні.

Г. Громадянські.

Г. Економічні.

Д. Соціальні;

б) тест на співвідношення (логічні пари) – встановлення відповідності між назвами, умовами, твердженнями, висновками тощо, які логічно взаємопов'язані, але розташовані за умовою завдання у різних групах довільним чином. Тест передбачає наявність двох стовпчиків, перший із яких має чотири, а другий – п'ять–шість слів або словосполучень. Для наочності подано приклад:

Увідповідніть конкретне право людини та види, до яких це право належить:

А. Право на життя.

Б. Право голосу.

В. Право на достатній життєвий рівень.

Г. Право на асоціацію.

1. Громадянське, індивідуальне, першого покоління.

2. Політичне, індивідуальне, першого покоління.

3. Політичне, колективне, першого покоління.

4. Соціальне, індивідуальне, другого покоління.

5. Громадянське, колективне, першого покоління.

6. Соціальне, колективне, другого покоління;

в) ситуаційне завдання з одним ключем (єдино правильним варіантом відповіді) і трьома дистракторами (неправильними варіантами відповіді). Для теоретичних питань, пов'язаних із предметом, інститутами, нормами тощо, рекомендовано складати не ситуаційні завдання, а завдання на застосування теорії. Нижче наведено приклад такого завдання:

У якій зі статей Конституції України зазначається ознака суверенності конституційного ладу України?

А. Суверенітет України поширюється на всю її територію (ст. 2).

Б. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ст. 17).

В. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1).

Г. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (ч. 3 ст. 5).

Наведено ще один приклад такого завдання:

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року й Основному законі Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) відсутній принцип неприпустимості порушення сутнісного змісту основних прав. Натомість Європейський суд з прав людини та Конституційний суд ФРН вивели цей принцип. Яку характеристику конституційних прав описано в цьому прикладі?

А. Імпліцитність

Б. Експліцитність

В. Гнучкість

Г. Фундаментальність

Г. Принциповість

Д. Жорсткість.

Серед **цілей подібного завдання** можна виокремити такі: 1) здобувачі вищої освіти застосовують набуті знання для складання тестів; 2) здобувачі вищої освіти розуміють технологію складання тестів і ставлять себе на місце автора тестів, що може підсвідомо сприяти покращенню розуміння тестів під час вирішення у майбутньому; 3) здобувачі вищої освіти набувають навичок тестології; 4) з огляду на це, вони краще розуміють відповідне питання; 5) активізація не механічного запам'ятовування, а сутнісного розуміння теорії консти-

туційного права та конституційно-правового регулювання; 6) можливість використання складених тестів для їхнього використання в навчальному процесі шляхом вирішення й обговорення з іншими здобувачами вищої освіти; 7) урізноманітнення навчання; 8) можливість суміщення цієї форми із іншими формами контролю засвоєння знань і вмінь та навичок.

Іншим важливим різновидом навчальної активності здобувачів вищої освіти під час практичного заняття є виконання ними практичних завдань. Практичні завдання, розміщені у посібнику, спеціально розроблені до кожної теми і спрямовані на формування та розвиток здатності фахово аналізувати інформацію, оцінювати повноту та можливості її використання, а також здатності практичного застосування набутих знань у різних правових ситуаціях, виокремлення юридично значущих фактів і формування обґрунтованих висновків.

При цьому основу переважної більшості практичних завдань складає конкретна правова ситуація, а поставлені до неї питання утворюють вправу на задану тему, виконання якої обов'язково вимагає комплексного застосування теоретичних знань та релевантних джерел правового регулювання.

Залежно від конкретних обставин час, тривалість та форма вирішення практичних завдань можуть змінюватися, але в будь-якому разі передбачають формулювання належним чином аргументованої відповіді – логічно несуперечливих суджень, доказів та висновків, що ґрунтуються на правильно обраних правових приписах. І лише в тому разі, коли їхнє застосування до конкретної ситуації є правильним, практичне завдання може вважатися повним та правильним.

З метою розвитку у здобувачів вищої освіти здатності застосовувати набуті знання щодо сутності, змісту та особливостей конституційно-правового регулювання явищ та процесів правової дійсності у різних практичних ситуаціях можуть також застосовуватися:

а) організаційне та нормативно-правове проектування – спрямоване на формування вмінь та навичок складання правових документів конституційно-правового змісту (запити на доступ до публічної

інформації, заяви (клопотання) і скарги; постанови та протоколи засідання виборчої комісії, документи для реєстрації політичної партії або громадської організації, конституційні скарги тощо);

б) складні творчі завдання – наприклад, підготовка аналітичних висновків, порівняльних таблиць до проєктів законів України конституційно-правового спрямування, наукових звітів, написання тез доповідей та наукових публікацій;

в) виконання проєктів, які передбачають детальне опрацювання певної значущої проблеми у сфері конституційно-правового регулювання і мають завершитися цілком реальним, відчутним практичним результатом (наприклад, утворення громадського об'єднання, набуття певного правового статусу тощо);

г) ситуативні, рольові, імітаційні, організаційно-діяльнісні ігри (обговорення законопроєкту про внесення змін до Конституції України або ординарного закону; засідання Великої палати або Сенату Конституційного Суду України, парламенту, Кабінету Міністрів України; голосування на звичайній або спеціальній виборчій дільниці; засідання дільничної, окружної або територіальної виборчої комісії; моделювання з'їзду політичної партії, громадської організації тощо). Ефективність гри залежить від якості підготовки викладача, який має спеціально розробити фабулу, визначити перелік ролей і підготувати конфіденційну інформацію для виконавців ролей, скласти завдання для учасників і спостерігачів, інструкції для активних учасників гри, підібрати нормативні матеріали, визначити час для проведення гри, передбачивши, щоб усі змогли виступити і як активні учасники, і як спостерігачі, і як коментатори, сформулювати запитання для зворотного зв'язку. Також бажано запросити експертів (суддів, адвокатів, прокурорів) для аналізу дій учасників, висловлення зауважень і пропозицій, ознайомлення з їхнім професійним досвідом. Доцільним є відеозапис промов навчальної гри;

г) редагування й/або створення статей у Вікіпедії, що пропонується розглянути замість такого репродуктивного методу, як написання рефератів. Спеціально створено Освітню програму Вікіпедії – міжнародну програму з поширення практики написання статей у вільній енциклопедії як форми самостійної роботи студентів у ви-

шах, близько 10 українських університетів вже є її учасниками, інтегруючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології у навчальний процес. Позитивними аспектами для студентів, що збільшують їх мотивованість, є: суспільна значущість та відповідальність; удосконалення професіоналізму студента-автора; можливість залишити уособлений слід в історії; унікальність внеску; прозоріший та об'єктивніший процес оцінювання роботи. Іншими перевагами є: відсутність потреби витрачати зайві папір та фарбу; набуття навичок редагування Вікіпедії більшою кількістю людей; створення нових статей та (переважно) поліпшення якості наявних; сприяння популяризації наукових знань в українському суспільстві, популяризації та розвитку української мови й культури; значно менша можливість видати плагіат за власну роботу; можливість студентам одержувати як індивідуальні, так і колективні завдання, а викладачам – оцінити внесок кожного студента, навіть якщо кілька людей редагували одну статтю. Для викладачів, що беруть участь в Освітній програмі Вікіпедії, складено план дій, який включає такі фази: підготовчу, курсову, підсумкову, або оцінкову. Вікіпедія містить значну кількість так званих навчально-методичних посібників²;

д) професійні конкурси і змагання (конкурс знавців права, брейн-ринг «Знавці Конституції», олімпіади з конституційного права, міжнародні та національні конкурси із судових дебатів, парламентських або теледебатів тощо).

Також видом самостійної, творчої роботи, що характеризується виразним викладенням власного розуміння певної юридичної проблеми чи теми, є есе. Написання есе є важливою формою самостійної роботи студентів, яку не слід плутати з рефератом. Характерними рисами есе є незначний обсяг, викладення автором своїх думок, стиль викладення, який відрізняється образністю, використанням аргументів та контраргументів, порівнянь, метафор, яскравих прикладів.

---

² Детальніше див.: Батан Ю. Д. Вікіпедія та навчальний процес у вищих навчальних закладах: стан взаємодії. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи* : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 травня 2016). Одеса : Фенікс, 2016. С. 12–14. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10596> (дата звернення: 03.02.2023)

Написання есе сприяє розвитку таких значущих для правника навичок та умінь, як: уміння чітко, послідовно формулювати та викладати свої думки; використовувати основні категорії аналізу та логіки; структурувати інформацію; виділяти причинно-наслідковий зв'язок, робити висновки; ілюструвати певну проблематику відповідними прикладами; уміння приймати рішення під час вирішення нестандартних правових ситуацій; сприяє розвитку юридичної ґрунтованості та кмітливості, гнучкості мислення.

Есе є спробою зрозуміти та проаналізувати певну проблему конституційного права крізь призму власного світогляду та праворозуміння, висловити власні думки. Найбільш значущими в есе є оригінальність, самостійність, креативність мислення, уміння аргументувати власну позицію та переконливо обґрунтувати свою думку, здійснювати критичний аналіз контраргументів.

Типовими помилками написання есе є: відсутність чітких відповідей з проблеми, що розглядається; недостатність наведених власних думок, аргументів, доказів та висновків; викладення чужих поглядів з обраної проблематики та відсутність власної позиції; текстуальні повтори; невиразність і надмірна сухість тексту есе.

Пропонується поставити собі десять запитань перед тим, як надіслати на перевірку викладачу есе:

1) чи починається есе з гіпотези, яка чітко і коротко пояснює погляд автора на питання, поставлене в завданні? Чи може читач, прочитавши цю гіпотезу, зрозуміти, про що автор збирається дискутувати в есе? Чи має запропонована гіпотеза відповідь на питання, поставлене в завданні?

Якщо ні, то не подано правильно гіпотезу і слід переписати її. Гіпотеза повинна обмежуватися стислим викладом того, що автор думає і про що має намір сперечатися (щодо питання із завдання) протягом усього есе. Читачеві має бути зрозуміло, про що автор збирається дискутувати, і, перш за все, гіпотеза повинна бути безпосередньо пов'язана з тим, що говориться в завданні – слід не ігнорувати завдання і не писати гіпотезу, яка не в змозі обговорити те, що написано в завданні. Варто переконатися, що гіпотеза не дуже широка (тобто

не йдеться про речі, які не згадані в завданні) або занадто вузька (тобто не проігноровано речі, які згадуються в завданні).

Якщо так, варто переходити до питання 2;

2) чи пропонує інша частина есе більш докладне пояснення погляду, викладеного в гіпотезі? Чи пояснено більшу переконливість погляду порівняно з будь-яким іншим? Чи взято до уваги контраргументи до погляду і чи показано, чому ці контраргументи менш переконливі ніж погляд автора?

Якщо ні, то слід поліпшити стиль обґрунтування погляду та контраргументи. Не можна просто зробити вигляд, що в аргументі немає «іншого боку» – замість цього варто довести, що інший погляд слабший за авторський. Відсутність обґрунтування міркувань є підставою для неприйняття роботи або для її низької оцінки. Точно так само кожен абзац есе повинен наближати на крок до доведення твердження, зробленого в гіпотезі. Абзац, який не «додає» ніяких доказів на підтримку гіпотези – це те, чого не повинно бути в есе, тобто марна трата слів.

Якщо так, варто переходити до питання 3;

3) чи використано джерела права, судову практику та доктрину науки конституційного права, де це можливо, як доказ погляду?

Якщо ні, потрібно переконатися, що есе є чимось більшим, ніж просто списком тверджень «я думаю», «я так вважаю». Джерела права, судова практика, доктрина науки конституційного права повинні бути використані для посилення аргументів і додавання сили до погляду. Але натомість есе не може складатися тільки з цитат і посилань, без аргументів і контраргументів така робота неприйнятна.

Якщо так, можна переходити до питання 4;

4) чи кожен абзац есе логічно впливає з попереднього абзацу? Есе читається побіжно, пов'язано і кожен абзац відстоює погляд, викладений у гіпотезі?

Якщо ні, потрібно переписати деякі частини есе, щоб воно виглядало як змістовно зв'язаний захист гіпотези. Це не повинно бути випадковим набором тверджень без очевидного зв'язку між змістом абзаців. Неприйнятною є суперечність у різних частинах есе.

Якщо так, слід переходити до питання 5;

5) чи закінчується есе коротким висновком, який «замикає коло», коротко резюмує аргументи та підкреслює, як доведено свою гіпотезу?

Якщо ні, потрібно переписати висновок. Висновок не повинен містити нових «доказів», що підтверджують гіпотезу, але слід просто підсумувати те, про що дискутували протягом усього есе (зокрема, чому контраргументи авторського погляду менш переконливі ніж власна думка автора). Функція заключного абзацу так само, як функція «заключної промови» адвоката в судовому процесі – це остаточне резюме того, чому авторська гіпотеза найбільш переконлива.

Якщо так, можна переходити до питання 6;

6) чи перечитано есе, щоб переконатися, що воно не містить помилок, зокрема орфографічних, авторських нотаток тощо? Чи прочитано це з погляду когось, хто читає це вперше, щоб переконатися, що написане має сенс і що думки викладено правильно?

Якщо ні, слід перечитати есе та виправити будь-які помилки або труднощі з читанням, перш ніж відправляти есе. Якщо аргументи незрозумілі, це може викликати непорозуміння у викладача й оцінку буде знижено. Слід переконатися, що перевірено роботу перед завантаженням.

Якщо так, варто переходити до питання 7;

7) чи додано на початку есе інформацію про автора: а) ім'я та прізвище; б) факультет, курс, група; в) навчальна дисципліна; г) дата надсилання; і) загальна кількість слів; д) перше / повторне подання; е) питання, на яке надається відповідь (процитувати)?

Якщо ні, необхідно вставити ці дані. Якщо так, слід перейти до питання 8;

8) чи впевнений автор у тому, що не займався плагіатом, копіюванням або перефразуванням матеріалів з підручників, наукових статей, інтернет-ресурсів тощо без вказівки, посилань на них?

Якщо ні, необхідно вказати всі матеріали, використані для підготовки есе. Потрібно переконатися, що есе – це не просто набір скопійованих (з посиланнями або без) матеріалів, тому що мета есе поля-

гає у з'ясуванні авторського погляду на питання завдання, а не думки когось, хто вже писав на цю тему. Попри те, що рекомендовано використовувати матеріали, які є в підручниках, наукових статтях тощо, щоб розробити власну думку, слід переконатися, що в есе написано те, у що вірить автор, а не просто повторено те, у що вірить якийсь інший автор. У будь-якому випадку є ризик не впоратися із завданням з причин плагіату й есе не буде прийнято до перевірки.

Якщо так, можна переходити до питання 9;

9) чи перевірено дотримання лімітів слів, строків подання есе? Чи перевірено намір подати правильну версію цього есе, якщо автор працював над кількома чернетками?

Якщо ні, слід дотримуватися обмежень щодо слів в есе, за потреби скорочувати абзаци, щоб домогтися цього. *Обмеження за словами становить 1000 слів.* Не слід недооцінювати стислість як юридичну навичку (тобто здатність говорити потрібне коротко), пам'ятаючи, що багатослівний аргумент, як правило, менш вражає ніж короткий і зрозумілий аргумент.

Також слід пам'ятати про закінчення терміну подання. Життя може створити багато сюрпризів в останню хвилину (нестача електроенергії, збій інтернету тощо). Не слід залишати своє есе до останньої хвилини, інакше може статися, що пропустили крайній строк.

Якщо так, можна перейти до питання 10;

10) чи дотримано вимоги до оформлення есе? Чи збережено есе з ім'ям файлу в тому форматі, в якому проінструктували, перед тим, як відправити його?

Якщо ні, слід перевірити інструкції щодо оформлення есе: шрифт (наприклад, Arial), кегль (12), міжрядковий інтервал (1,0 – одинарний), поля (2,0 см з усіх боків). Якщо надано спеціальні інструкції, варто переконатися, що їх виконано.

Також пропонується скористатися такими рекомендаціями для успішного написання есе:

1) усі надані матеріали (зокрема, робочі зошити, лекції, посилання на джерела) можуть бути використані та здатні допомогти відповісти на питання завдання. Робота полягає в тому, щоб зробити їх

актуальними та використовувати їх так, щоб проілюструвати те, що автор намагається довести;

2) слід подумати про проблемне питання завдання і зробити власні висновки, перш ніж почати писати, в іншому випадку есе сприймається як хаотичний, непов'язаний документ. Не слід намагатися вирішити, якою є думка, в момент написання;

3) варто переконатися, що прочитали і зрозуміли питання – питання для обговорення іноді можуть бути множинними в інтерпретації, і слід бути впевненим, що обґрунтовано свою інтерпретацію питання, а не діяти так, ніби авторське розуміння питання єдино можливе;

4) кожен абзац повинен наблизити на крок до доказу гіпотези. Перш ніж написати новий абзац, варто подумати про те, що ви намагаєтеся зробити в ньому. Щойно написано, слід подивитися, чи були фрази чіткими та зрозумілими; чи можна їх висловити зрозуміліше або зробити те саме меншою кількістю слів;

5) кожне висловлене припущення повинно бути засноване на прочитаному або почутому під час курсу – слід переконатися, що використано авторитетну думку замість того, щоб есе читалося як список власних думок без використання матеріалів. Навряд чи здобувач освіти вигадає щось абсолютно нове і якщо той же аргумент або думку враховано в судовій практиці або академічній думці, то мудріше процитувати (або описати) аргумент судді або академіка, який висловив таку ж думку. Нормативні акти, судові рішення, академічні думки є джерелами конституційного права, натомість думки здобувача ще не досягли цього статусу;

6) слід уникати фраз на кшталт «я думаю», «я вважаю». Якщо є намір подати виключно власну думку, для якої неможливо знайти ніяких авторитетів, слід пояснити, що це власна пропозиція, заявивши: «Вбачається, що ...»;

7) використовуючи матеріали, слід звести до мінімуму «чистий опис» і використати їх тільки за потреби, щоб проілюструвати думку, яку намагається довести автор. Не потрібно описувати фактичні обставини або цитувати просто норми закону, коли вони не є абсо-

лютно необхідними і нічого не додають до відповіді на поставлене в завданні питання;

8) структура аргументу / контраргументу складається з трьох елементів: «теза – підтримка тези – приклад». Теза – це правова проблема, що підлягає доведенню, вона має бути зрозумілою й чіткою. Підтримка тези – розкриває основний зміст тези, додає інформативності, пояснює, чому використано цю тезу і як вона пов'язана з проблемним питанням. Приклад – це яскравий, незаперечний факт, ілюстрація, він підкріплює достовірність, додає емпіричну складову, створює візуальний образ («картинку»);

9) під час написання першої чернетки слід концентруватися на формулюванні пунктів, що підтверджують гіпотезу, не турбуватися про слова. Однак щойно завершено чернетку, слід перечитати її та подивитися, чи не надмірна «багатослівність». Слід уникати непотрібного повторення й непотрібних витрат слів. Як правило, можна скоротити вихідну чернетку принаймні на 25%, якщо уважно перечитати та зробити її більш точною та лаконічною, зберігаючи суть усіх аргументів;

10) якщо після написання есе виявлено, що написано набагато менше (наприклад, 500 слів), слід подумати про те, чи сказано все можливе з цього питання. Водночас есе, яке містить 1000 слів нісенітниці, також не матиме високу оцінку, тому, найімовірніше, відповідь дуже широка і не містить ретельного дослідження проблемного питання;

З метою урізноманітнення викладання та вивчення конституційного права України вважаємо за необхідне порадити і викладачам, і здобувачам вищої освіти Практикум з конституційного права України (*Київ, Ліра К, 2018. 640 с.*), розроблений доктором юридичних наук В. Ф. Нестеровичем. Це видання містить надзвичайно багатий (і якісно, і кількісно) каталог задач, вправ та творчих завдань з конституційного права України різних форм, змісту та ступеня складності, які можуть бути використані під час аудиторної та самостійної роботи, підготовки здобувачами вищої освіти до різних контрольних заходів.

На завершення, дозволимо навести вислів професора Н. Гронлунда (*Norman E. Gronlund*): 'Якщо ми хочемо, аби студенти опану-

вали навички міркування, то ми повинні забезпечити їм такий досвід, який вимагає використання міркувань'. Можливим орієнтиром у здійсненні таких прагнень можуть слугувати міркування, викладені на початку 2022 року у редакційній статті чи не найбільш авторитетного у світі часопису з конституційного права – «International Journal of Constitutional Law».

Розмірковуючи про освітні цілі викладання та шляхи їхнього досягнення в межах аудиторних годин, автор вказує на низку аспектів, які впливають і на побудову навчального курсу, і на побудову іспиту.

1. Доктринальне охоплення – знання позитивного права – що зумовлює потребу надати відповіді на два питання. Перше: яким є належний баланс між широтою і глибиною, між розширенням і поглибленням? Очевидно, що чим більшим буде охоплення, то більш поверхневими будуть знання студентів. Кожен викладач робить цей вибір і автор віддає перевагу глибині замість широти викладання. Друге питання є складнішим: студент може досконало засвоїти і зрозуміти підручник, посібник, але це все одно, що дати рибу, не навчивши рибалити. Якими навичками повинен володіти автор підручника, аби поглянути на вихідні правничі матеріали (законодавство, судові справи тощо) та синтезувати їх у позитивне право. Як це допоможе викладачу та студентам, який навчає їх, як і належить, законодавству, чинному на момент викладання, якщо через три роки, коли студенти закінчують навчання, це законодавство, як завжди буває, суттєво змінюється?

2. Навчання студентів «як ловити рибу» – аналітично та синтетично читати вихідні правничі матеріали та перекладати їх у позитивне доктринальне право – автор вважає так само важливим – можливо, навіть важливішим – ніж належний баланс між широтою і глибиною викладання.

3. Герменевтика – інтерпретація перебуває в основі правничого дискурсу як наслідок внутрішньої невизначеності значних частин права. Оскільки більшість студентів буде правниками-практиками, а не теоретиками, твердить автор, його підхід до герменевтики знач-

ною мірою продиктований юридичним реалізмом – структуруванням аргументації, мистецтвом переконувати, затребуваним і на судовому процесі, і на переговорах.

4. Усі три рішення, згадані досі, разом спрямовані на досягнення четвертої цілі – вагомий досвід (якщо не майстерність) у застосуванні законодавства до складних фактичних ситуацій, які спонукають студентів проводити рівною мірою складний і творчий аналіз, так само як і ранжувати в своєму доктринальному інструментарії відповідні та значущі складові «законодавства».

5. Системне, концептуальне та нормативне розуміння всього предмета є відповідником анатомії та аспектів охорони здоров'я в медичній школі. І тут украй важливо згадати те, про що часто забувають на юридичних факультетах, – що справедливість є засадничим телосом права. Отже, вкрай важливим питанням, яке потребує відповіді, є те, як вплести справедливість у матеріал, який вивчається.

6. Нарешті, усна й письмова виразність – зрештою, значно більшою мірою ніж, скажімо, математика, право є комунікативною дисципліною.

Міркування щодо освітніх цілей викладання та шляхів їхнього досягнення, автор завершує двома висновками. По-перше, наведений перелік не виключає інших позицій. Головне, яким би не був перелік, іспит має перевіряти всі ці аспекти курсу; іншими словами, має бути співзвучність між побудовою курсу та цілями та побудовою іспиту.

По-друге, є важлива істина, про яку часто забувають: іспит – це також іспит для викладачів. Якщо велика кількість студентів не справляється з одним або декількома з цих аспектів, це є сигналом про те, що це є невдачею викладача, і в побудову і викладання курсу викладач має внести відповідні корективи.

Навчальний курс

Тема 1. Вступ до сучасного українського конституціоналізму

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо теоретичних та нормативно-правових засад сучасного українського конституціоналізму; генезису сучасного українського конституціоналізму, а також змісту й значення основних принципів та категорій сучасного конституціоналізму; змісту політико-правової системи та тенденцій розвитку сучасного українського конституціоналізму у контексті європейської інтеграції України; формування вмінь і навичок застосування здобутих знань у правничій діяльності.

Питання

1. Конституціоналізм – політико-правова система держави і суспільства.
2. Зміст системи сучасного українського конституціоналізму.
3. Генезис українського конституціоналізму: загальна характеристика.
4. Новітній період розвитку сучасного українського конституціоналізму.
5. Український конституціоналізм та європейська інтеграція України.
6. Категоріальне значення людського виміру конституційного права. Людина у системі категорій конституціоналізму. Загальнолюдські політико-правові цінності сучасного конституціоналізму.
7. Публічна влада у системі сучасного українського конституціоналізму. Державна влада та публічно-самоврядна влада у системі сучасного українського конституціоналізму.

Практичні завдання

1. Уявити вигадану державу – абсолютну теократичну монархію, правителі якої з давніх-давен правили підданими в силу Божої

волі та відповідно до священних настанов, освячених часом і традицією. Король цієї держави, на ім'я Рекс, під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників змушений був проголосити про свій намір дарувати своїм підданам конституцію, яка упорядкує державне урядування.

На підставі аналізу теоретичного матеріалу підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

1) якби конституція складалася з однієї статті, який її зміст мав би засвідчити абсолютний характер владарювання Рекса?

2) які положення варто було б додати, аби засвідчити теократичний характер владарювання Рекса?

3) які положення варто було б додати, аби засвідчити монархічний характер владарювання Рекса?

4) які інші складники Рексу доцільно було б включити до конституції, аби впорядкувати урядування в державі?

5) чи відповідає така конституція вимогам конституціоналізму?

2. Лон Фуллер, розмірковуючи про сутність, зміст і значення права як соціального регулятора, визначив вісім способів зазнати невдачі під час складання законів: 1) неспроможність створити систему загальних та постійних правил упорядкування відносин, натомість вирішення кожної нової ситуації кожного разу по-різному; 2) неспроможність надати цим правилам гласності, включно з неспроможністю довести їх до відома тих, на кого покладені юридичні обов'язки; 3) неспроможність зробити такі правила чіткими та зрозумілими; 4) повсякчасне надання цим правилам зворотної сили у часі; 5) неспроможність уникнути або принаймні докорінно зменшити взаємну суперечність таких правил; 6) неспроможність уникнути при складанні правил очевидно нездійснених вимог; 7) неспроможність уникнення таких частих змін, які унеможливають розуміння таких правил, зокрема тими, на кого покладені юридичні обов'язки; 8) невідповідність між проголошеними правилами та їхнім фактичним застосуванням.

На підставі аналізу теоретичного матеріалу підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

1) чим наведені помилки шкодять правовому регулюванню?

2) чи достатньо уникати цих помилок, аби забезпечити праволюдський характер правового регулювання?

3) яким може бути зв'язок між верховенством права і конституціоналізмом?

3. Проаналізувати уявну модель організації публічної влади:

1) в органі законодавчої влади – парламенті – існує фракція політичної партії, яка складається з більшості від конституційного складу парламенту;

2) уряд складається з представників цієї партії;

3) президент країни теж був висунутий цією партією;

4) більшість членів органу конституційної юрисдикції призначили президент і парламент;

5) суддів призначає президент;

6) орган суддівського урядування, наділений номінаційними та дисциплінарними повноваженнями, сформовано з представників, запропонованих партією парламентської більшості.

Підготувати аргументовану відповідь на питання, чи реалізовано за наведених умов принцип поділу державної влади та чому.

4. Проаналізувати текст Пактів та конституції законів і вольностей Війська Запорозького (<http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>) та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) які положення «Пактів...» засвідчують сутнісні риси сучасного конституціоналізму?

2) яких змістовних складників та формальних властивостей бракує «Пактам...», аби відповідати вимогам сучасного конституціоналізму?

3) яким є зв'язок між конституціоналізмом і конституцією?

5. Проаналізувати проєкт Закону України про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) від 29.08.2019.

Підготувати аргументовану відповідь на питання, чи відповідають вимогам конституціоналізму положення щодо:

- 1) закріплення пропорційної виборчої системи на виборах народних депутатів України;
- 2) закріплення обов'язку володіння народним депутатом України державною мовою.

Тестові завдання

1. Відповідно до якого підходу конституціоналізм розуміється як вчення про конституцію, включаючи передконституційні ідеї природного права, договірного походження держави, вчення про демократію?

- A) Філософсько-історичного
- B) Практичного
- C) Політичного
- D) Прагматичного

2. Відповідно до якого підходу конституціоналізм розуміється як складна політико-правова система та особливий режим функціонування державної влади на основі методів конституційного регулювання?

- A) Юридичного
- B) Практичного
- C) Політичного
- D) Прагматичного

3. Відповідно до якого підходу конституціоналізм розуміється як особливий характер відносин між державою і суспільством на основі консенсусу, як ідейно-політична доктрина і рух?

- A) Політичного
- B) Практичного
- C) Конституційно-правового
- D) Прагматичного

4. Що є метою конституціоналізму?

A) Обмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини, забезпечення та утвердження її конституційно-правової свободи.

B) Реалізація Конституції в інтересах громадянського суспільства, прав і свобод людини, утвердження конституційно-правової свободи людини.

С) Посилення державної влади на користь інститутів громадянського суспільства, прав і свобод людини та громадянина.

Д) Формування громадянського суспільства та конституційне закріплення особистих прав людини.

5. Яка ідеологія може бути визнана державою як обов'язкова?

А) Ідеологія, яка НЕ містить тоталітарних чи людиноненавистницьких ідей

В) Ідеологія, яка формується коаліцією депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України

С) Ідеологія, яка утверджує європейську ідентичність Українського народу

Д) Держава не може визнати обов'язковою жодну ідеологію

6. Якою складовою верховенства права охоплюється вимога неприпустимості нерівного ставлення до ситуацій, які можуть бути порівняні, або рівного ставлення до нерівних ситуацій, якщо таке ставлення не може бути виправдане об'єктивними причинами?

А) Заборона свавілля

В) Юридична визначеність

С) Дотримання прав людини

Д) Заборона дискримінації та рівність перед законом

7. Якою складовою верховенства права охоплюється вимога чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо тих із них, що адресовані безпосередньо особі?

А) Заборона свавілля

В) Юридична визначеність

С) Дотримання прав людини

Д) Заборона дискримінації та рівність перед законом

8. Відповідно до Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Яка складова верховенства права знайшла своє втілення у наведених приписах?

А) Заборона свавілля

В) Юридична визначеність

- С) Дотримання прав людини
- Д) Заборона дискримінації та рівність перед законом

9. Яка ідея несумісна з конституціоналізмом?

- А) Народовладдя
- В) Єдності законодавчої, виконавчої та судової влади
- С) Децентралізації державної влади
- Д) Гарантованості прав людини

10. Що із вказаного НЕ охоплюється принципом багатоманітності суспільного життя?

- А) Політичний плюралізм
- В) Ідеологічний плюралізм
- С) Економічний плюралізм
- Д) Політичний монізм

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Співвідношення конституції та конституціоналізму.
2. Конституційна правосвідомість та її значення в системі конституціоналізму.
3. Тенденції сучасного українського конституціоналізму у контексті європейської інтеграції України.

Тема 2. Конституційне право та його місце в структурі знань і правовій системі

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо поняття «конституційне право», теоретично-філософських засад конституційно-правового регулювання, формування вмінь та навичок застосування у правничій діяльності здобутих знань.

Питання

1. Поняття конституційного права.
2. Предмет, метод і функції галузі конституційного права.
3. Поняття, природа та класифікація принципів конституційного права. Людська гідність. Свобода. Рівність і заборона дискримінації.
4. Система конституційного права України. Норми та інститути конституційного права.

Практичні завдання

1. Проаналізувати положення Розділу IV Статуту територіальної громади міста Одеси, який затверджено рішенням Одеської міської ради від 25.08.2011 № 1240-VI (зі змінами) (<https://omr.gov.ua/ru/acts/council/36244/>).

За результатами аналізу аргументовано визначити, які критерії визначають те, що суспільні відносини, які регулюються відповідними положеннями Статуту, являють собою конституційно-правові відносини.

2. Визначити, які суспільні відносини регулюють нижче наведені закони України:

1) Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX;

2) Закон України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 № 2465-IX;

3) Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» від 10.09.2019 № 39-IX;

4) Закон України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 19.12.2019 № 400-IX;

5) Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII;

6) Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17.02.2022 № 2073-IX;

7) Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII;

8) Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 № 1861-VI;

9) Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 № 2235-III;

10) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР;

11) Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 № 3166-VI;

12) Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 № 586–XIV;

13) Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII;

14) Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 02.05.2023 № 3077-IX;

15) Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 від № 393/96-ВР;

16) Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII;

17) Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI;

18) Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III;

19) Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI;

20) Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX;

21) Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III.

За результатами аналізу визначити, які закони з наведених спрямовані на регулювання конституційних правовідносин.

3. Відповідно до ст. 9 Закону України від 23.12.1997 № 776/97-ВР «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (зі змінами):

Верховна Рада України приймає рішення про звільнення з посади Уповноваженого до закінчення строку, на який його було обрано, у разі:

1) порушення присяги;

2) порушення вимог щодо несумісності діяльності;

3) припинення громадянства України;

4) неспроможності протягом більше чотирьох місяців підряд виконувати обов'язки через незадовільний стан здоров'я чи втрату працездатності;

5) порушення вимог Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» у частині подання, дотримання строків подання декларації про контакти.

Висновок щодо наявності підстави для звільнення з посади Уповноваженого повинна дати тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України.

Верховна Рада України за наявності зазначених у цій статті підстав розглядає питання і приймає відповідну постанову про звільнення з посади Уповноваженого за поданням Голови Верховної Ради України або не менш як однієї четвертої народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Уповноважений вважається звільненим з посади, якщо за це проголосувала більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Припинення повноважень та звільнення з посади Уповноваженого оформляються відповідною постановою Верховної Ради України.

Проаналізувати наведені вище норми та визначити суб'єктний склад конституційно-правових відносин щодо звільнення особи з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

4. Проаналізувати наведені норми права та визначити, який метод правового регулювання в них використаний:

1) «Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку»;

2. «Суддя Конституційного Суду України не може брати участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень, виконувати інші повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів»;

3. «Сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю»;

4. «За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України»;

5. «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава»;

6. «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом»;

7. «Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 р.»;

8. «Позовна заява щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб подається до окружного адміністративного суду за їх місцезнаходженням»;

9. «Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору»;

10. «Вихід дітей із громадянства України віком від 14 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою»;

11. «Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня»;

12. «Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України»;

13. «Рішення про дострокове припинення повноважень за народною ініціативою сільського, селищного, міського голови, який був обраний шляхом самовисування, приймається за поданням територіальної виборчої комісії відповідною сільською, селищною, міською радою більшістю голосів від її складу»;

14. «Права голосу на виборах і референдумах не мають громадяни, яких визнано судом недієздатними»;

15. «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи»;

16. «Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років».

За результатами аналізу визначити: а) які способи правового регулювання в них використані; б) яка структура кожної з цих норм.

5. Проаналізувати положення ст. 3 та ст. 27 Конституції України та юридичні позиції Конституційного Суду України, викладені в абз. 6 п. 2.3 мотивувальної частини Рішення від 22.05.2018 № 5-р/2018, а також юридичні позиції, викладені в п. 2 мотивувальної частини Рішення від 16.09.2021 № 6-р(П)/2021.

За результатами аналізу підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

1) що являє собою категорія людської гідності в конституційному регулюванні?

2) які роль і значення відіграє категорія людської гідності в контексті утвердження і забезпечення конституційних прав?

3) які роль і значення відіграє категорія людської гідності в контексті організації та функціонування публічної влади?

Тестові завдання

1. У якій конституційно-правовій нормі застосовано диспозитивний метод правового регулювання?

А) Президент України може порушити перед Кабінетом Міністрів України питання про призначення головою місцевої державної адміністрації іншої кандидатури

В) Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку

С) Суддя Конституційного Суду України не може брати участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень, виконувати інші повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів

Д) Сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах, займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю

2. «Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України». Яким є правильним варіант видової характеристики цієї норми?

А) Постійна, диспозитивна, загальнодержавна, процесуальна

В) Постійна, імперативна, загальнодержавна, матеріальна

С) Тимчасова, імперативна, загальнодержавна, матеріальна

Д) Тимчасова, імперативна, загальнодержавна, процесуальна

3. Які правові відносини НЕ належать до предмета конституційно-правового регулювання?

А) Щодо здійснення народного волевиявлення через всеукраїнський референдум

В) Щодо підстав та порядку набуття та припинення громадянства України

С) Щодо створення умов реалізації громадянами України права на державну службу

Д) Щодо підстав та порядку дострокового припинення повноважень Президента України

4. Який метод правового регулювання передбачає урахування панівним суб'єктом позиції підлеглого йому суб'єкта?

А) Метод субординації

В) Метод координації

С) Метод реординації

Д) Метод кооперації

5. Якою є видова характеристика норми: «Рішення про дострокове припинення повноважень за народною ініціативою сільського, селищного, міського голови, який був обраний шляхом самовисування, приймається за поданням територіальної виборчої комісії відпо-

відною сільською, селищною, міською радою більшістю голосів від її складу»?

- А) Постійна, диспозитивна, загальнодержавна, дозвільна
- В) Постійна, імперативна, локальна, уповноважувальна;
- С) Тимчасова, імперативна, локальна, уповноважувальна;
- Д) Постійна, імперативна, загальнодержавна, заборонна.

6. Яка з норм права є тимчасовою?

А) Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою

В) Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою

С) Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 р.

Д) Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України

7. Який інститут галузі конституційного права є загальним, а не головним?

- А) Інститут форми державного устрою
- В) Інститут територіальної організації держави
- С) Інститут державної території
- Д) Інститут адміністративно-територіального поділу

8. Якими є структурні елементи конституційної норми: «Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років»?

- А) Гіпотеза, диспозиція, санкція
- В) Гіпотеза, санкція
- С) Диспозиція, санкція
- Д) Гіпотеза, диспозиція

9. Яка з наведених нижче норм права є імперативною?

А) Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону

В) Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися

С) Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік

Д) Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань

10. Яка з наведених нижче норм права є імперативною?

А) Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування

В) Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку

С) Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України

Д) Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Співвідношення конституційного та державного права: зарубіжний та вітчизняний досвід.

2. Поєднання імперативного та диспозитивного методів у конституційному регулюванні.

3. Системотворча роль конституційного права в правовому регулюванні.

Тема 3.

Джерела конституційного права

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо системи джерел конституційно-правового регулювання, формування вмінь та навичок щодо їхньої реалізації під час вирішення теоретичних та практичних завдань у галузі правничої діяльності.

Питання

1. Поняття та система джерел конституційного права.
2. Конституційні засади співвідношення національного та міжнародного права.
3. Міжнародні договори як джерела конституційного права.
Доктрина дружнього ставлення до міжнародного права.
4. Нормативно-правові акти як джерела конституційного права.
5. Акти органів судової влади як джерела конституційного права.
6. Інші джерела конституційного права.

Практичні завдання

1. Проаналізувати загальнотеоретичні позиції щодо дії норм права у часі та аргументовано визначити способи дії у часі норм права, застосовані у наведених нижче прикладах:

а) громадянами України є усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України (п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про громадянство України»);

б) Розпорядник Реєстру протягом трьох місяців з дня офіційного оприлюднення цього Закону забезпечує налагодження програмних засобів автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи Реєстру (п. 1 Розділу VI Закону України «Про державний реєстр виборців»);

с) представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року (пп. 11 п. 16–1 Розділу XV Конституції України);

д) вимоги статті 10 цього Закону не поширюються на громадські організації, їх спілки (союзи, асоціації, інші об'єднання громадських організацій), легалізовані на день введення цього Закону в дію шляхом: 1) реєстрації – до прийняття такими організаціями, спілками рішень щодо зміни їх назви (п. 5 Розділу V Закону України «Про громадські об'єднання»);

е) ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58 Конституції України);

ф) до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції (пп. 1 п. 16–1 Розділу XV Конституції України).

2. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) яким є зв'язок між правовою доктриною та актами Конституційного Суду України в контексті правового регулювання?

2) якими є причини використання Конституційним Судом України принципу дружнього ставлення до міжнародного права у вказаному Рішенні?

3) які правові аргументи, викладені у вказаному Рішенні, були вирішальними для визнання таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення Закону України від 22.02.2000 № 1489-III «Про психіатричну допомогу»?

3. Проаналізувати та зіставити положення ст. 19 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 8 Міжнародного пакта про громадянські і політичні права від 1966 року, ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ст. 34 Конституції України та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) які причини зумовили виразну співзвучність проаналізованих положень міжнародно-правових актів та Конституції України?

2) яким чином на тлумачення та застосування ст. 34 Конституції України впливають міжнародно-правові зобов'язання України?

3) що являє собою самовиконуваність норм міжнародного права або, інакше кажучи, їхня спроможність до прямої дії?

4) положення яких міжнародно-правових актів серед наведених засвідчують цю властивість?

4. Проаналізувати положення ст. 17 та ст. 19 Закону України від 18.01.2001 № 2235-III «Про громадянство України» (зі змінами), Постанову Великої Палати Верховного Суду від 15.09.2022 у справі № 9901/166/21 та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) у чому полягає нормативне значення викладених у постаново-вах Верховного Суду висновків щодо застосування норм права?

2) які причини зумовили визнання нормативного значення за висновками щодо застосування норм права, викладеними у постаново-вах Верховного Суду?

3) які аргументи вказують на безпідставність сприйняття висновків щодо застосування норм права, викладених у постаново-вах Верховного Суду, як судових прецедентів?

5. Проаналізувати та зіставити одне з одним положення Декла-рації про державний суверенітет України від 16.07.1990, преамбули та Розділу I Конституції України та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) у чому полягає змістовний зв'язок Декларацією про держав-ний суверенітет України та Конституцією України?

2) які положення Декларації про державний суверенітет Украї-ни не були сприйняті в Конституції України?

3) яке значення відіграє Декларація про державний суверенітет України натепер у контексті конституційно-правового регулювання?

Тестові завдання

1. Який правовий акт має силу закону в Україні?

А) Рішення Великої Палати Верховного Суду за апеляційною скаргою Якименка Миколи Миколайовича на рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 11.12.2019 у справі за позовом Якименка М.М. до Вищої кваліфіка-ційної комісії суддів України про визнання протиправними дій і зо-

бов'язання вчинити певні дії, визнання протиправним і скасування рішення

В) Наказ Міністра оборони України «Про особливості організації оборони в умовах воєнного стану»

С) Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито»

Д) Постанова Верховної Ради України «Про Державний прапор України»

2. Під час вирішення справи Конституційний Суд України як аргументацію своєї позиції при ухваленні рішення посилався на рішення Європейського суду з прав людини. При цьому виникло питання різного розуміння презумпції невинуватості, як то визначає Конституція України й Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Як має діяти Конституційний Суд України за такої колізії?

А) Згідно із принципом дружнього ставлення до міжнародного права застосувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року

В) Застосувати положення Конституції України, оскільки положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року мають бути застосовувані у світлі положень Конституції України

С) Конституційний Суд України зобов'язаний додержуватися у своїй практиці рішень Європейського суду з прав людини попри їхню суперечність Конституції

Д) Конституційний Суд України зобов'язаний звернутися в такому разі до Європейського суду з прав людини з преюдиційним запитом

3. Які акти згідно з Конституцією України мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом?

А) Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян

В) Правові акти органів влади

С) Розпорядчі акти органів влади, що визначають права і обов'язки громадян

Д) Підзаконні нормативно-правові акти

4. У яких випадках закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, відповідно до Конституції України є нечинними?

А) Які звужують зміст та обсяг конституційних прав та свобод
В) Які не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом

С) Які прийняті з порушенням процедури
D) Які визнані рішенням всеукраїнського референдуму нечинними

5. Яке джерело права є тимчасовим?

А) Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України

В) Статут територіальної громади м. Одеси

С) Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»

D) Закон України «Про правовий режим воєнного стану»

6. Який нормативний акт закріплює пріоритет застосування міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо законів та інших нормативно-правових актів?

А) Закон України «Про міжнародні договори України»

В) Декларація про державний суверенітет України

С) Конституція України

D) Закон України «Про правонаступництво України»

7. Які питання можуть визначатися підзаконними нормативними актами?

А) Права національної меншини

В) Порядок проведення виборів Одеського міського голови

С) Організація діяльності нотаріату

D) Порядок реєстрації статуту територіальної громади

8. Які питання НЕ визначаються виключно законами України?

А) Визначення єдиного порядку організації дорожнього руху та його безпеки

В) Права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина

С) Громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства

Д) Основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки

9. Яким чином визначено категорію 'Український народ' у Преамбулі Конституції України?

А) Громадяни України всіх національностей

В) Громадяни України, які є за національністю українцями

С) Громадяни України, які є за національністю українцями та постійно проживають на території України

Д) Громадяни України, які мають право голосу

10. За якої умови є можливим укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України?

А) Підписання Президентом України

В) Внесення відповідних змін до Конституції України

С) Внесення відповідних змін до міжнародного договору

Д) Ратифікації Верховною Радою України

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Нормативність як ознака джерела права.
2. Джерела конституційного права у матеріальному значенні.
3. Розподіл нормотворчих повноважень між гілками державної влади.

Тема 4. Конституція – Основний Закон України

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо сутності та значення конституції та, відповідно, щодо змісту, структури та юридичних властивостей Конституції України; формування вмій та навичок інтерпретації та застосування норм Конституції України.

Питання

1. Сутність конституції. Установча природа конституції.
2. Поняття та юридичні властивості конституції. Верховенство конституції. Пряма дія конституційних норм. Горизонтальний ефект конституції.
3. Функції конституції. Реалізація конституції.
4. Особливості тлумачення конституції.
5. Загальна характеристика Конституції України. Порядок ухвалення та внесення змін до Конституції України.
6. Правовий захист Конституції. Поняття, види та моделі конституційного контролю.

Практичні завдання

1. Президентом України поданий до Верховної Ради України законопроект «Про внесення змін до статті 9 Конституції України». 14 березня поточного року законопроект було зареєстровано та передано народним депутатам України. 29 березня народним депутатом України поданий альтернативний законопроект з підписами 320 народних депутатів України. 30 березня поданий ще один альтернативний законопроект з підписами 301 народного депутата України.

Проаналізувати наведену вище інформацію та підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

- 1) якою є процедура розгляду законопроекту, поданого Президентом України?
- 2) які юридичні наслідки підписання одним народним депутатом України подання про внесення законопроекту від 14 березня та подання про внесення законопроекту від 30 березня?
- 3) який із альтернативних законопроектів, поданих народними депутатами України, може бути включений до порядку денного?

2. Переглянути відеозапис виступу залучених учасників конституційного провадження Барабаша Ю.Г. та Різника С.В. у справі щодо офіційного тлумачення окремого положення абзацу четвертого преамбули Конституції України на відкритій частині пленарного засідання Великої палати Конституційного Суду України у формі ус-

ного провадження (http://sv1.ccu.gov.ua/video_ccu/ksu_22_09_2020_3.mp4) та підготувати відповіді на такі питання:

- 1) якими є змістовні властивості преамбули Конституції України?
- 2) які аргументи можуть бути надані на користь здійсненності офіційного тлумачення положень преамбули Конституції України?
- 3) які аргументи можуть бути надані проти здійсненності офіційного тлумачення положень преамбули Конституції України?

3. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 25.12.2003 № 22-рп/2003 у справі щодо строків перебування на посту Президента України та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

- 1) які способи тлумачення використано Конституційним Судом України в аналізованому Рішенні?
- 2) який вид тлумачення за обсягом здійснив Конституційний Суд України в аналізованому Рішенні?
- 3) які правові мотиви та підстави могли бути покладені в основу змістовно іншого тлумачення частини першої статті 103 Конституції України?

4. Проаналізувати Висновок Конституційного Суду України від 13.11.2019 № 5-в/2019 у справі щодо законодавчої ініціативи народу та підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

- 1) які змістовні та формальні причини зумовили застереження, які зробив у Висновку Конституційний Суд України?
- 2) яку юридичні наслідки застережень, які зробив у Висновку Конституційний Суд України?
- 3) якою мірою застереження Конституційного Суду України узгоджуються з концепцією парламентської автономії?

5. Верховна Рада України 08.12.2004 прийняла Закон України № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України». Конституційний Суд України 30.09.2010 ухвалив Рішення № 20-рп/2010, яким визнав цей Закон таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Верховна Рада України 21.02.2014 прийняла Закон України № 742-VII «Про відновлення дії окремих положень Конституції Укра-

їни». Згідно зі ст. 1 цього Закону було відновлено дію окремих положень Конституції України, із врахуванням низки змін, зокрема змін, внесених Законом України від 08.12.2004 № 2222-IV.

22.02.2014 Верховна Рада України прийняла Постанову № 750-VII «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV, від 1 лютого 2011 року № 2952-VI, від 19 вересня 2013 року № 586-VII».

Ця Постанова втратила чинність, 02.03.2014, у день набрання чинності Законом України від 21.02.2014 № 742-VII «Про відновлення дії окремих положень Конституції України».

Проаналізувати наведену інформацію та аргументовано визначити власну позицію щодо дотримання Верховною Радою України принципів верховенства Конституції України та верховенства права у їхньому системному взаємозв'язку.

Тестові завдання

1. Конституційний Суд України, розглядаючи проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України», встановив наявність умов надзвичайної ситуації та невідповідність вказаного акта чинному законодавству. Інших зауважень до законопроекту не виявлено. Який висновок щодо цього проекту Закону України повинен надати Конституційний суд України?

А) Про його невідповідність ст. 157 і 158 Конституції України з огляду на обидві вказані обставини

В) Про його невідповідність ст. 157 і 158 Конституції України з огляду лише на першу обставину

С) Про його невідповідність ст. 157 і 158 Конституції України з огляду лише на другу обставину

Д) Про його відповідність ст. 157 і 158 Конституції України

2. Однією третьою від конституційного складу Верховною Радою України подано законопроект про внесення змін до ст. 30 Конституції України щодо дозволу проведення обшуку та огляду житла без вмотивованого рішення суду. Яке рішення має прийняти Конституційний Суд України?

А) Визнати такий законопроект таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України

В) Визнати такий законопроект таким, що не відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, оскільки порушено положення статті 155 Конституції України

С) Визнати такий законопроект таким, що не відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, оскільки він звужує обсяг конституційного права

Д) Визнати такий законопроект таким, що не відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, оскільки він звужує обсяг конституційного права та поданий із порушенням положень статті 155 Конституції України

3. До Верховної Ради України двомастами двадцятьма п'ятьма народними депутатами України (включно з Головою Верховної Ради України) подано проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» щодо внесення змін до розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України. Кількісний склад Верховної Ради України на момент подання становить чотириста двадцять три народних депутати України. Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України з поданням для надання останнім висновку щодо конституційності (відповідності Конституції України) вказаного проекту. Вкажіть, чи були допущені порушення процедури внесення змін до Конституції України.

А) Ні, процедуру внесення змін до Конституції України було дотримано

В) Так, процедуру внесення змін до Конституції України було порушено, оскільки Верховна Рада України не мала допускати проект до розгляду

С) Так, процедуру внесення змін до Конституції України було порушено, оскільки Верховна Рада України не мала допускати проект до розгляду, а предмет подання до Конституційного Суду України є хибним;

Д) Так, процедуру внесення змін до Конституції України було порушено, оскільки предмет подання до Конституційного Суду України є хибним.

4. Яка процедура внесення змін до розділу Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» в умовах надзвичайної ситуації?

А) Зміни приймаються не менш як трьомастами голосами народних депутатів України за наявності висновку Конституційного Суду України про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту, поданого Президентом України або не менш як ста п'ятдесятьма народними депутатами України, та його попереднього схвалення трьомастами голосами народних депутатів України

В) Конституція України не може бути змінена за цих умов

С) Зміни приймаються не менш як трьомастами голосами народних депутатів України за наявності висновку Конституційного Суду України про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту, поданого Президентом України або не менш як трьомастами народними депутатами України, та його попереднього схвалення двомастами двадцятьма шістьма голосами народних депутатів України

Д) Зміни приймаються не менш як трьомастами голосами народних депутатів України за наявності висновку Конституційного Суду України про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту, поданого Президентом України або не менш як ста п'ятдесятьма народними депутатами України, та його попереднього схвалення двомастами двадцятьма шістьма голосами народних депутатів України

5. Яка процедура внесення змін до розділу Конституції України «Вибори. Референдум» в умовах надзвичайного стану?

А) Зміни приймаються не менш як трьомастами голосами народних депутатів України за наявності висновку Конституційного Суду України про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту, поданого Президентом України або не менш як ста п'ятдесятьма народними депутатами України, та його попереднього схвалення трьомастами голосами народних депутатів України

В) Конституція України не може бути змінена за цих умов

С) Зміни приймаються не менш як трьомастами голосами народних депутатів України за наявності висновку Конституційного Суду України про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту, поданого Президентом України або не менш як трьомастами народними депутатами України, та його попереднього схвалення двомастами двадцятьма шістьма голосами народних депутатів України

Д) Зміни приймаються не менш як трьомастами голосами народних депутатів України за наявності висновку Конституційного Суду України про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту, поданого Президентом України або не менш як ста п'ятдесятьма народними депутатами України, та його попереднього схвалення двомастами двадцятьма шістьма голосами народних депутатів України

6. За результатами розгляду Верховною Радою України 9 вересня 2020 року проекту закону про внесення змін до розділу «Вибори. Референдум» Конституції України його було знято з розгляду. Коли законопроект може бути поданий до Верховної Ради України повторно?

А) Після 9 грудня 2020 року

В) Після 1 лютого 2021 року

С) Після 9 березня 2021 року

Д) Після 9 вересня 2021 року

7. Президент України подав проект Закону України «Про внесення змін до розділу I «Загальні засади» та розділу II «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина» Конституції України», супроводжуваний поданням проекту постанови, яким передбачено виділення коштів з Державного бюджету України на проведення всеукраїнського референдуму. Чи дотримано законодавчу процедуру та з яких мотивів?

А) Ні, з огляду на неналежну форму проекту акта, яким передбачено виділення коштів з Державного бюджету України на проведення всеукраїнського референдуму

В) Ні, з огляду на відсутність згоди принаймні двох третин від конституційного складу Верховної Ради України на подання законопроекту

С) Так, суб'єкт і форма подання законопроекту є належними

Д) Ні, з огляду на обов'язок Президента України подати до Верховної Ради України окремі законопроекти про внесення змін до розділу I Конституції України, про внесення змін до розділу II Конституції України та про виділення коштів з Державного бюджету України на проведення всеукраїнського референдуму

8. Велика палата Конституційного Суду України постановила ухвалу про припинення конституційного провадження за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України законопроекту про внесення змін до розділу III «Вибори. Референдум» Конституції України. Якими є наслідки такого рішення Конституційного Суду України?

А) Законопроект вважається знятим з розгляду, але може бути поданий до Верховної Ради України повторно

В) Законопроект вважається знятим з розгляду і не може бути поданий до Верховної Ради України повторно

С) Законопроект вважається знятим з розгляду, але може бути повторно поданий до Верховної Ради України на наступній черговій сесії

Д) Законопроект вважається знятим з розгляду, але може бути повторно поданий до Верховної Ради України наступного скликання

9. Яким є правильний варіант видових характеристик Конституції України?

А) Кодифікована, гнучка, унітарна, постійна, республіканська, демократична

В) Некодифікована, жорстка, унітарна, постійна, республіканська, демократична

С) Кодифікована, жорстка, федеративна, постійна, республіканська, демократична

Д) Кодифікована, жорстка, унітарна, постійна, республіканська, демократична

10. У тексті Преамбули Конституції України зазначено, що Верховна Рада України прийняла Конституцію від імені Українського народу. Водночас Конституція не закріплює права Верховної Ради України на прийняття Конституції України, а законопроект про внесення змін до тих розділів, які встановлюють засади конституційного ладу, після його прийняття у Верховній Раді України має бути затверджений всеукраїнським референдумом. Яким чином Конституційний Суд України інтерпретував ці конституційні приписи у їхньому смислового зв'язку?

А) Прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття

В) Прийняття Конституції України як акта установчої влади народу належить до повноважень Верховної Ради України як загальнодержавного колегіального й представницького єдиного органу законодавчої влади в Україні

С) Прийняття Конституції України Верховною Радою України було обумовлене прагненням розв'язати конституційну кризу 1996 року і, отже, було однократним актом здійснення установленої влади

Д) Прийняття нової Конституції України має здійснюватися виключно народом як носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Динамічне тлумачення чи внесення змін до Конституції України: що варто обрати?

2. Проблеми практичного дотримання прямої дії норм Конституції України.

3. Забезпечення судами загальної юрисдикції правового захисту Конституції України.

Тема 5. Конституційні конфлікти

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо сутності, змісту та значення конституційних конфліктів, причин і умов їхнього виникнення та динаміки розвитку, а також форм припинення; формування вмінь та навичок аналізу сучасного конституційно-правового регулювання в цій сфері та вирішення зумовлених цим практичних завдань.

Питання

1. Конфліктність у конституційно-правових відносинах.
2. Конституційна конфліктологія в системі конституційно-правової науки. Конфліктологічна експертиза конституційного законодавства.
3. Конституційний конфлікт: поняття, ознаки, функції, структура. Наукові підходи до класифікації конституційних конфліктів.
4. Причини та умови виникнення конституційних конфліктів.
5. Основоположні принципи здійснення впливу на конституційний конфліктний процес. Прогнозування та профілактика конституційних конфліктів.
6. Припинення конституційних конфліктів. Наслідки конституційних конфліктів.

Практичні завдання

1. Використовуючи різноманітні джерела інформації (повідомлення у медіа, аналітичні публікації, наукові видання), навести приклади конфліктних ситуацій:

- а) між політичними партіями (блоками);
- б) між вищими органами державної влади;
- в) між різними органами виконавчої влади;
- г) між органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади.

Підготуватися до аналізу визначених конфліктів за такою схемою: причини й умови виникнення, характер, динаміка розвитку, наслідки, форми припинення.

2. Використовуючи різноманітні джерела інформації (повідомлення у медіа, аналітичні публікації, наукові видання тощо), проаналізувати процес формування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України VIII скликання й аргументовано визначити характерні риси цього процесу. Окремим напрямом конфліктологічного аналізу повинна стати оцінка конкурентної діяльності різних «груп інтересів», які взаємодіяли одна з одною з урахуванням різноманітних політичних мотивів і своєї партійної приналежності. Під час аналізу обов'язково враховувати юридичні позиції, викладені в Рішенні Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004 у справі про охоронюваний законом інтерес. Ідеться, зокрема, про положення пункту 3.1 мотивувальної частини Рішення, за яким термін «інтерес», з урахуванням його як етимологічного, так і загальносоціологічного, психологічного значення, використовується в широкому або вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється або блокується нормативними способами.

3. Використовуючи різноманітні джерела інформації (повідомлення у медіа, аналітичні публікації, наукові видання тощо), проаналізувати події, які передували позачерговим виборам народних депутатів України 2019 року, а також Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України від 21.05.2019 № 303/2019 «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». Особливу увагу приділити аналізу пункту 3 мотивувальної частини Рішення.

Із урахуванням доктринальних підходів до конституційних конфліктів та їхнього припинення, аргументовано визначити власну позицію щодо причин і умов виникнення конституційного конфлікту, а також його розв'язання за участі Конституційного Суду України.

Тестові завдання

1. Президент України в інавгураційній промові заявив про своє рішення достроково припинити повноваження Верховної Ради України через тривалу відсутність сформованої коаліції депутатських фракцій. Наступного дня, після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України, Президент України видав Указ про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів. У якій формі було завершено конституційний конфлікт у наведеній ситуації?

- A) Згасання
- B) Розв'язання
- C) Подолання
- D) Врегулювання

2. Що у конституційній конфліктології визначається як 'трансформація конфліктної ситуації у конфлікт через активну соціальну дію одного учасника всупереч інтересам інших учасників відповідних відносин'?

- A) Спір
- B) Випадок
- C) Інцидент
- D) Протиріччя

3. Районна рада висловила недовіру голові районної державної адміністрації більшістю у дві третини депутатів від складу ради. Президент України прийняв рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації. Хто НЕ є стороною конституційного конфлікту?

- A) Районна рада
- B) Голова районної державної адміністрації
- C) Депутати районної ради
- D) Президент України

4. Районна рада висловила недовіру голові районної державної адміністрації більшістю у дві третини депутатів від складу ради. Президент України прийняв рішення про відставку голови район-

ної державної адміністрації. Хто є сторонами конституційного конфлікту?

А) Районна рада та Президент України

В) Голова районної місцевої державної адміністрації та Президент України

С) Районна рада та голова районної місцевої державної адміністрації

Д) Районна рада, голова районної місцевої державної адміністрації та Президент України

5. У якій формі НЕ може існувати конституційний конфлікт?

А) Конституційна криза

В) Конституційний делікт

С) Конституційний спір

Д) Конституційна колізія

6. Якими є конституційні конфлікти за характером нормативного регулювання?

А) Інституційовані та неінституційовані

В) Конструктивні та деструктивні

С) Раціональні та ірраціональні

Д) Приховані та явні

7. Що визначає конституційно-правову природу юридичного конфлікту?

А) Привід конфлікту

В) Предмет конфлікту

С) Об'єкт конфлікту

Д) Цілі учасників конфлікту

8. Яким є склад конституційного делікту?

А) Гіпотеза, диспозиція, санкція

В) Норми, інститути, принципи

С) Суб'єкт, об'єкт, зміст

Д) Об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона

9. Який з наведених засобів впливу на конституційний конфлікт належить до політичних засобів?

А) Консультації суб'єктів конституційних правовідносин

- В) Прогнозування дій суб'єктів конституційних правовідносин
  - С) Попередження дій суб'єктів конституційних правовідносин
  - Д) Узгодження дій суб'єктів конституційних правовідносин
10. Який із засобів впливу на конституційний конфлікт належить до юридичних?

- А) Консультації суб'єктів конституційних правовідносин
- В) Прогнозування дій суб'єктів конституційних правовідносин
- С) Попередження дій суб'єктів конституційних правовідносин
- Д) Узгодження дій суб'єктів конституційних правовідносин

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Співвідношення конституційних та політичних конфліктів.
2. Конфліктологічний підхід у конституційно-правовому регулюванні.
3. Консенсус у конституційному державотворенні.

Тема 6. Відповідальність у сфері конституційного права

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань про поняття та особливості конституційної відповідальності, її функції та підстави, а також про поняття та склад конституційних правопорушень; формування вмінь та навичок аналізу сучасного конституційно-правового регулювання в цій сфері та вирішення зумовлених цим практичних завдань.

Питання

1. Поняття та особливості конституційної відповідальності.
2. Функції та підстави конституційної відповідальності.
3. Поняття і склад конституційних правопорушень.
4. Відповідальність держави, органів та посадових осіб публічної влади.
5. Конституційно-правові санкції.

Практичні завдання

1. Проаналізувати ст. 149–1 Конституції України, ст. 21 та 31 Закону України від 13.07.2017 № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (зі змінами) та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) якими є підстави та процедура звільнення з посади судді Конституційного Суду України?

2) які юридично значущі наслідки тягне звільнення судді Конституційного Суду України з посади з підстав, встановлених пунктами 2–3 частини другої статті 149–1 Конституції України?

3) чи наявні прогалини у правовому регулюванні підстав та процедури звільнення з посади судді Конституційного Суду України?

2. Приступ О. набув повноважень депутата Ірпінської міської ради Київської області VIII скликання. У листопаді 2021 року були проведені збори виборців багатомандатного виборчого округу міста Ірпінь Київської області. Приступ О. був присутній, але у переліку учасників він не реєструвався. На зборах було вирішено внести пропозицію щодо відкликання за народною ініціативою Приступа О. – депутата Ірпінської міської ради Київської області, що набув повноважень депутата 04.11.2020, суб'єкт висування – Ірпінська міська партійна організація політичної партії, позафракційного, на підставі невиконання ним без поважних причин обов'язків депутата місцевої ради у виборчому окрузі, невідповідності практичної діяльності зазначеного депутата основним принципам і положенням його передвиборної програми, невиконання зобов'язань звітувати перед виборцями та проводити зустрічі з ними. Рішення було прийнято більшістю голосів учасників зборів («за» – 332, «проти» – 6, «утримались» – 1).

Проаналізувати наведену вище інформацію та аргументовано визначити, чи порушено норми чинного законодавства щодо початку процедури відкликання за народною ініціативою Приступа О.

3. Одеська обласна рада на пленарному засіданні більшістю голосів від свого складу ухвалила звернення до голови Одеської обласної державної адміністрації з вимогою порушити в установленому порядку вмотивоване питання про відповідність займаній посаді

керівника Головного управління Національної поліції в Одеській області. Після консультацій голова адміністрації порушив це питання перед керівником Національної поліції, який за погодженням з Міністром внутрішніх справ України зрештою звільнив з посади керівника Головного управління Національної поліції в Одеській області.

Проаналізувати наведену вище інформацію та аргументовано визначити, чи порушено норми чинного законодавства під час звільнення з посади керівника Головного управління Національної поліції в Одеській області.

4. Приступ О., включений до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від політичної партії «Християни України», за 80 днів до дня проведення виборів подав до Центральної виборчої комісії згоду балотуватися кандидатами у депутати від цієї партії. Ця заява також містила зобов'язання Приступа О. протягом місяця після офіційного оприлюднення результатів виборів в разі його обрання виконати належним чином усі вимоги щодо несумісності депутатського мандата. Через 14 календарних днів Приступ О., включений до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від політичної партії «Зелені», так само подав до Центральної виборчої комісії згоду балотуватися кандидатами у депутати від цієї партії. Ця заява також містила зобов'язання Приступа О. протягом місяця після офіційного оприлюднення результатів виборів в разі його обрання виконати належним чином усі вимоги щодо несумісності депутатського мандата.

Проаналізувати наведену вище інформацію та аргументовано визначити, чи порушено норми виборчого законодавства України та, якщо таке порушення було, то яка санкція має бути застосована уповноваженим суб'єктом.

5. Проаналізувати Постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.09.2019 у справі № 686/6775/18 (№ у ЄДРСР 84182586), Рішення Сосновського районного суду м. Черкаси від 16.11.2020 у справі № 712/8386/20 (№ у ЄДРСР 93062710), Рішення Херсонського окружного адміністративного суду від 13.01.2022 у справі № 540/7060/21 (№ у ЄДРСР 102971016) (27.04.2022), у яких застосовані положення частини третьої статті 152

Конституції України щодо відшкодування державою шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними.

Аргументовано визначити характерні риси застосування судами положень частини третьої статті 152 Конституції України.

Тестові завдання

1. До повноважень якого суб'єкта належить вирішення питання щодо зупинення дії нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з мотивів їх невідповідності Конституції та законам України?

А) Верховної Ради України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо встановлення їх неконституційності

В) Конституційного Суду України за власною ініціативою

С) Конституційного Суду України за конституційним зверненням Верховної Ради України

Д) Президента України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності

2. Щодо якого повноваження Конституційного Суду України суб'єктом права на конституційне звернення є Президент України?

А) Вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим

В) Офіційного тлумачення Конституції України

С) Порухення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України

Д) Відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України

3. До Конституційного Суду надійшло повідомлення, що Суддя Конституційного Суду ввійшов до складу наглядової ради комерційного банку та у визначений строк НЕ усунув обставин, що свідчать про порушення вимог несумісності. Яка санкція конституційної відповідальності повинна бути застосована?

А) Припинення повноважень

- В) Оголошення догани
- С) Попередження про неповну службу відповідність
- Д) Звільнення з посади

4. Набрал законної сили обвинувальний вирок суду, згідно з яким депутата міської ради притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення умисного злочину та призначено покарання у вигляді одного року виправних робіт. Якими є правові наслідки?

А) Повноваження депутата припиняються достроково відповідною територіальною виборчою комісією без додаткового рішення міської ради або суду

В) Повноваження депутата можуть бути припиненими за рішенням міської ради

С) Вирок суду жодним чином НЕ вплине на представницький мандат депутата, оскільки покарання НЕ пов'язано з позбавленням волі

Д) Повноваження депутата припиняються разом із набранням законної сили обвинувальним вироком суду

5. Розглядаючи справу щодо додержання мовного законодавства, Уповноважений із захисту державної мови встановив системні порушення у вигляді неодноразового (тричі протягом одного календарного року) спілкування працівників супермаркету із клієнтами російською мовою всупереч висловленому ними бажанню щодо обслуговування державною мовою, які були зафіксовані актами про порушення мовного законодавства. За підсумками розгляду справи Уповноважений склав постанову про правопорушення та накладення штрафу. Чи відповідають дії Уповноваженого чинному законодавству?

А) Ні, оскільки Уповноважений повинен був спрямувати справу до суду

В) Ні, оскільки повторне (протягом року) порушення мовного законодавства повинно бути встановлено протоколом

С) Так, оскільки порушення мовного законодавства мають системний характер (тричі протягом календарного року)

Д) Ні, оскільки Уповноважений НЕ має права накладення штрафу

6. Проводячи перевірку додержання мовного законодавства, Уповноважений із захисту державної мови виявив повторне (протягом одного року) порушення у вигляді спілкування працівника супермаркету із клієнтом російською мовою всупереч висловленому ним бажанню щодо обслуговування державною мовою. Якими мають бути дії Уповноваженого із захисту державної мови за результатами перевірки?

А) Скласти акт із попередженням та вимогою припинення порушення закону працівником супермаркету

В) Скласти протокол про правопорушення працівником супермаркету

С) Скласти протокол про порушення закону супермаркетом

Д) Скласти акт про правопорушення та накладення штрафу

7. Перевіряючи додержання мовного законодавства, представник Уповноваженого із захисту державної мови виявив порушення у вигляді спілкування працівника салону краси із клієнтом російською мовою всупереч висловленому ним бажанню щодо обслуговування державною мовою. Якими мають бути дії представника Уповноваженого із захисту державної мови?

А) Скласти акт із попередженням та вимогою припинення порушення закону працівником салону краси

В) Скласти протокол про правопорушення працівником салону краси

С) Скласти акт із попередженням та вимогою припинення порушення закону салоном краси

Д) Скласти постанову про правопорушення та накладення штрафу

8. Протягом якого строку з дня виявлення заявником порушення він може звернутися зі скаргою до Уповноваженого із захисту державної мови?

А) Не пізніше одного місяця

В) Не пізніше одного року

С) Протягом одного місяця

Д) Протягом шести місяців

9. Які види санкцій НЕ застосовується в конституційному праві України?

- А) Позбавлення державних нагород та звань
- В) Визнання недійсним результату голосування
- С) Заборона займати посаду Прем'єр-міністра України
- Д) Скасування актів органів державної влади

10. Яка з наведених підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України за своєю природою являє санкцію конституційної відповідальності?

А) Складення повноважень за особистою заявою народного депутата України

В) Визнання народного депутата України судом недієздатним або безвісно відсутнім

С) Смерть народного депутата України

Д) Неусунення народним депутатом України протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Конституційна відповідальність колективних владних суб'єктів.

2. Відповідальність держави за законодавством України.

3. Політична відповідальність у сфері конституційного регулювання.

Тема 7. Конституційний лад України

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо сутності та змісту конституційного ладу України, системи засад конституційного ладу України, конституційно закріпленого порядку визначення та зміни конституційного ладу в Україні, формування вмінь та навичок аналізу сучасного конституційно-правового регулювання в цій сфері та вирішення зумовлених цим практичних завдань.

Питання

1. Поняття конституційного ладу України.
2. Порядок визначення та зміни конституційного ладу України.
3. Система засад конституційного ладу України.
4. Конституційні засади державного суверенітету України. Принцип територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів України. Незалежність України та процеси євроатлантичної і європейської інтеграції.
5. Принцип республіканізму у структурі конституційного ладу України. Демократична підзвітність та підконтрольність публічної влади. Форми участі народу в управлінні державними справами.
6. Конституційний статус української мови як державної. Правовий статус мов національних меншин та корінних народів.
7. Обмеження влади правом як засада конституційного ладу України.
8. Конституційний принцип поділу державної влади. Система стримувань і противаг.
9. Принцип верховенства права в системі засад конституційного ладу України. Основні елементи верховенства права.

Практичні завдання

1. Відповідно до ст. 69 Конституції України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Президент України згідно з ч. 1 ст. 103 Конституції України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Проаналізувати положення ст. 5 Основного Закону України та підготувати аргументовані відповіді на такі запитання:

- 1) що покликаний уособлювати представницький мандат Президента України в конституційно-правовому регулюванні?
- 2) чи можна вважати запровадження іншого порядку обрання Президента України зміною конституційного ладу України?

3) чи можна вважати запровадження іншого порядку обрання Президента України обмеженням права народу здійснювати свою владу безпосередньо?

2. Український народ, виступаючи носієм суверенітету і єдиним джерелом влади, наділений виключним правом визначати і змінювати конституційний лад в Україні.

Проаналізувати положення ст. 5 Конституції України та мотивувальну частину Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 № 6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом підготувати аргументовані відповіді на такі запитання:

- 1) що являє собою узурпація державної влади?
- 2) які суб'єкти можуть узурпувати державну владу?
- 3) чи може Український народ узурпувати державну владу в Україні?

3. Сто шістдесят народних депутатів України подали до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Конституції України, спрямований на зміну форми державного правління України (з парламентсько-президентської на парламентську республіку).

На засіданні головного комітету Верховної Ради України, якому було доручено підготовку до розгляду питання про включення законопроекту до порядку денного сесії парламенту, члени комітету дійшли висновку, що у порушеному аспекті неможливо змінити форму державного правління без внесення змін до розділів, які визначають основні засади конституційного ладу України.

З наведених підстав було прийнято рішення не включати вказаний законопроект до порядку денного сесії Верховної Ради України та повернути його на доопрацювання.

Проаналізувати положення розділів I, III та XIII Конституції України та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

- 1) положення якої статті Розділу XIII Конституції України були порушені, на думку членів головного комітету, під час внесення законопроекту до парламенту України?
- 2) чи можливо без внесення змін до розділів I, III та XIII Конституції України змінити форму державного правління у порушеному аспекті?

3) чи можна вважати вказаний законопроект актом зміни конституційного ладу України?

4. Проаналізувати пп. 2–3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2022 № 3-р(II)/2022 у справі щодо презумпції невинуватості; пп. 2–4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2022 № 1-р/2022 у справі щодо спеціальної конфіскації; п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2022 № 9-р(II)/2022 у справі щодо непорушності права власності та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) які складники верховенства права визначив Конституційний Суд України у юридичних позиціях, викладених в аналізованих рішеннях?

2) які інші юридичні позиції щодо розуміння верховенства права на тепер напрацьовані Конституційним Судом України?

3) яким є практичне значення верховенства права у взаємовідносинах між людиною та суб'єктами владних повноважень?

5. Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку, прийнятими органом громадського самоврядування одного з університетів, студентам, викладачам та адміністрації у спілкуванні у закладі вищої освіти заборонено використовувати російську мову.

Проаналізувати положення ст. 10 Конституції України, ст. 21 Закону України від 25.04.2019 № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (зі змінами), ст. 1, ст. 32 та ст. 39 Закону України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту» (зі змінами) та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) що являє собою сфера приватного спілкування в контексті функціонування і застосування тієї чи іншої мови?

2) чи передбачає автономія закладу вищої освіти правомочність регулювати мову спілкування у закладі вищої освіти?

3) яка мова має бути мовою спілкування у закладі вищої освіти між студентами, викладачами та адміністрацією у закладі вищої освіти?

Тестові завдання

1. Що НЕ є елементом системи «стримувань і противаг»?
  - A) Процедура формування складу уряду
  - B) Інститут права вето глави держави щодо актів, ухвалених парламентом
  - C) Інститут контрасигнатури
  - D) Інститут делегованих повноважень
2. На яких засадах ґрунтується суспільне життя в Україні?
  - A) Політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності
  - B) Соціального плюралізму, багатокладності економіки та політичної багатоманітності
  - C) Відсутності цензури, поваги до приватної власності та двопартійності
  - D) Поліетнічності, відокремлення церкви від держави, багатопартійності
3. Якими правовими актами визначається статус української мови як державної мови в Україні?
  - A) Виключно Конституцією України
  - B) Законом України
  - C) Конституцією України та мовним законодавством
  - D) Конституцією України та міжнародними договорами
4. Телерадіокомпанія звернулася з позовом до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення про визнання вимоги про припинення трансляції реклами румунською мовою протиправною, визнання за позивачем права на трансляцію реклами румунською мовою, мотивуючи це тим, що її мовлення здійснюється в Закарпатській області, де мешкають представники румунської національної меншини. Яке рішення та чому має прийняти суд?
  - A) Задовольнити, оскільки згідно зі статтею 9 Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин сторони зобов'язуються визнати, що право на свободу вираження поглядів кожної особи, яка належить до національної меншини, включає свободу дотримуватися своїх поглядів та одержувати і поширювати інформацію та ідеї мовою своєї національної меншини без втручання держави

і незалежно від кордонів. Сторони забезпечують, в рамках своїх правових систем, щоб особи, які належать до національної меншини, НЕ дискримінувалися у їхньому доступі до засобів масової інформації

В) Задовольнити, оскільки відповідно до статті 11 Європейської хартії регіональних мов або мов меншин сторони зобов'язуються для осіб, які вживають регіональні мови або мови меншин, в межах територій, на яких ці мови використовуються, відповідно до стану кожної мови, та із поважанням принципу незалежності і самостійності засобів масової інформації заохочувати створення якнайменш одного телевізійного каналу, який здійснюватиме мовлення регіональними мовами або мовами меншин, і/або сприяти такому створенню

С) Відмовити, тому що за статтею 32 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» мовою реклами на телебаченні і радіо є державна мова

Д) Відмовити, адже Законом України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» у ліцензії на мовлення вказуються мова (мови), якою (якими) вестимуться передачі, а в ліцензії Телерадіокомпанії вказана українська мова

5. У який спосіб призначається Уповноважений із захисту державної мови?

А) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України з трьох кандидатур, які подають Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, міністром юстиції та міністр культури

В) Верховною Радою України за поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

С) Кабінетом Міністрів України з трьох кандидатур, які подають Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, міністр юстиції та міністр культури

Д) Кабінетом Міністрів України з трьох кандидатур, які подають міністр юстиції, міністр освіти та міністр культури

6. Яка з характеристик державного суверенітету розкривається в положенні Конституції: «Виключно законами України встановлюється порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України»?

A) Рівноправність у зовнішніх зносинах

B) Неподільність державної влади

C) Незалежність держави

D) Верховенство державної влади

7. Що становить зміст поняття 'державний суверенітет'?

A) Верховенство держави на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах

B) Повновладдя нації, її політична свобода, володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, включаючи утворення самостійної держави

C) Верховенство народу як джерела і носія влади, його право самому вирішувати свою долю на виборах та референдумах

D) Повнота та неподільність владних повноважень очільника держави, що веде до персоніфікації державної влади

8. Що НЕ є ознакою України як унітарної держави?

A) Єдине громадянство

B) Ідеологічний плюралізм

C) Статус української мови як єдиної державної мови

D) Адміністративно-територіальний устрій України

9. Хто є суб'єктом установленної влади?

A) Народ

B) Територіальна громада

C) Політичні партії та громадські об'єднання

D) Представницькі органи публічної влади

10. Яка ознака впливає на визначення форми державного правління як змішаної?

A) Адміністративно-територіальний устрій держави

B) Процедура заміщення поста (посади) глави держави

C) Різновид виборчої системи, який застосовується для формування парламенту держави

D) Процедура притягнення до юридичної відповідальності депутата парламенту держави

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Легальність та легітимність публічної влади.
2. Верховенство права та верховенство Конституції України.
3. Конституційний лад у недемократичних державах.

Тема 8.

Конституційні засади формування та функціонування громадянського суспільства

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо громадянського суспільства, його структури та принципів організації; усвідомлення ціннісних засад взаємодії людини, громадянського суспільства та держави; формування вмінь та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Поняття та сутність громадянського суспільства. Взаємодія людини, громадянського суспільства і держави.
2. Структура та принципи самоорганізації громадянського суспільства.
3. Конституційний принцип багатоманітності. Засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів: юридичні механізми. Доктрина «демократії, здатної себе захистити».
4. Інститути громадянського суспільства.
5. Поняття та види громадських об'єднань. Принципи організації та діяльності громадських об'єднань.
6. Конституційний статус політичних партій. Принципи діяльності політичних партій. Порядок створення політичних партій. Заборона політичних партій за конституційним законодавством України.
7. Держава і церква в Україні. Відокремлення церкви від держави. Принцип світської держави.

Практичні завдання

1. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 13.12.2001 № 18-рп/2001 та вказати, яким чином у Рішенні визначено конституційне право на свободу об'єднання.

За результатами аналізу Конституції України та Рішення від 13.12.2001 № 18-рп/2001 аргументовано визначити, якими є конституційно визначені межі втручання держави в реалізацію конституційного права на свободу об'єднання.

2. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 06.06.2019 № 3-р/2019 та вказати, який принцип у Рішенні визнано відправним у визначенні засад реалізації конституційного права на свободу об'єднання та встановленні інститутів громадянського суспільства.

Аргументовано визначити власну позицію щодо юридичних позицій, викладених Конституційним Судом України у мотивувальній частині Рішення від 06.06.2019 № 3-р/2019.

3. Проаналізувати Постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 15.09.2022 у справі № П/857/8/22 (№ у ЄДРСР 106339460) та визначити, які висновки щодо застосування норм статті 5 та статті 21 Закону України від 05.04.2001 № 2365-III «Про політичні партії в Україні» (зі змінами) викладені у зазначеній постанові Верховного Суду.

За результатами аналізу Конституції України та Закону України від 05.04.2001 № 2365-III «Про політичні партії в Україні» (зі змінами) аргументовано визначити, якими є підстави та порядок заборона політичної партії в Україні.

4. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 27.12.2022 № 4-р/2022 та вказати, яким чином у Рішенні визначено внутрішній та зовнішній аспект права на свободу світогляду і віросповідання (релігії).

За результатами аналізу Конституції України та Рішення від 27.12.2022 № 4-р/2022 аргументовано визначити конституційно визначені межі втручання держави у право на свободу світогляду і віросповідання (релігії) в аспекті його реалізації.

5. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 16.07.2019 № 9-р/2019 та визначити юридичні позиції, які викладені Конституційним Судом України щодо „демократії, здатної себе захистити» та правового захисту цінностей та принципів, об’єктивованих у Конституції України.

За результатами аналізу Конституції України та Рішення від 16.07.2019 № 9-р/2019 аргументовано визначити цінності та принципи, на захист яких спрямований Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (зі змінами).

Тестові завдання

1. До державного реєстратора було подано документи про створення громадської організації «Комунальна варта Тернополя». Після розгляду документів заявнику відмовлено у реєстрації громадської організації на підставі невідповідності найменування громадської організації вимогам законодавства. Чи правомірним є рішення органу державної реєстрації?

А) Так, оскільки у найменуванні громадських організацій заборонено використовувати назви географічних об’єктів та слова, що є похідними від них

В) Так, оскільки у найменуванні громадських організацій заборонено використовувати слово ‘комунальний’ та слова, що є похідними від них

С) Ні, оскільки орган реєстрації НЕ має права перевіряти відповідність найменування громадської організації вимогам законодавства

Д) Ні, оскільки законом НЕ встановлено обмежень щодо найменування громадських об’єднань

2. Приступ О., громадянин України, є начальником відділу боротьби зі злочинами, пов’язаними з торгівлею людьми (у складі кримінальної поліції). Перебуваючи у щорічній черговій відпустці, Приступ О. виявив бажання стати членом політичної партії. Чи є правомірними дії поліцейського?

А) Так, оскільки Приступ О. має беззастережне конституційне право на об'єднання в політичні партії в Україні

В) Так, оскільки Приступ О. перебуває у відпустці

С) Ні, оскільки Приступ О. належить до начальницького складу поліції

Д) Ні, оскільки поліцейські не можуть бути членами політичних партій в Україні

3. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи через два роки після державної реєстрації звернулося до Міністерства юстиції України для державної реєстрації своєї символіки, зокрема емблеми у вигляді стилізованого зображення державного герба іншої держави. Яке рішення має бути прийняте суб'єктом державної реєстрації?

А) Відмовити у державній реєстрації, оскільки символіка громадського об'єднання не повинна відтворювати державні герби, прапори або офіційні назви інших держав

В) Відмовити у державній реєстрації, оскільки Міністерство юстиції України не є належним суб'єктом державної реєстрації символіки громадського об'єднання

С) Відмовити у державній реєстрації, оскільки чинним законодавством не передбачено державної реєстрації символіки громадського об'єднання

Д) Відмовити у державній реєстрації, оскільки звернення щодо державної реєстрації символіки здійснене з порушенням встановленого законодавством строку

4. До державного реєстратора було подано документи про створення громадської організації з всеукраїнським статусом. Під час перевірки поданих документів було виявлено існування місцевої організації з такою ж назвою. Яке рішення державного реєстратора відповідає чинному законодавству?

А) Звернення до місцевої організації з вимогою змінити назву організації

В) Відмова у реєстрації громадської організації

С) Повернення документів заявнику для внесення змін щодо назви

Д) Реєстрація громадської організації

5. Юридична особа приватного права, підприємницьке товариство, що перебуває у процесі припинення, вирішило стати співзасновником громадської спілки. З якої причини це рішення не відповідає чинному законодавству?

А) Юридична особа, яка перебуває у процесі припинення, не може бути засновником громадських об'єднань

В) Юридична особа, незалежно від того, чи перебуває вона у процесі припинення, не може бути засновником громадських об'єднань

С) Юридична особа приватного права, незалежно від того, чи перебуває вона у процесі припинення, не може бути засновником громадських спілок

Д) Підприємницьке товариство, незалежно від того, чи перебуває воно у процесі припинення, не може бути засновником громадських об'єднань

6. Профспілка звернулась до суб'єкта державної реєстрації з повідомленням про відповідність всеукраїнському статусу. На підтвердження нею було надано документи про створення місцевих організацій у дванадцяти обласних центрах західної та північної частин території держави. Які дії має вчинити державний реєстратор?

А) Видати свідоцтво про легалізацію всеукраїнської організації профспілки

В) Відмовити у видачі свідоцтва про легалізацію всеукраїнської організації профспілки

С) Запропонувати профспілці надати додаткову документацію для підтвердження статусу

Д) Видати свідоцтво про легалізацію регіональної організації профспілки

7. 21.03.2017 рішенням суду було заборонено діяльність громадської організації «Майбуття». 21.02.2020 до державного реєстратора було подано необхідний пакет документів для реєстрації громадської спілки «Майбуття», засновниками якої є дві громадські організації зі статусом юридичної особи. Яке рішення має прийняти державний реєстратор?

- А) Зареєструвати
- В) Зупинити розгляд документів, поданих на реєстрацію
- С) Повернути документи для зміни назви
- Д) Відмовити в реєстрації

8. Міська рада затвердила положення про фінансування молодіжних проєктів та через власний сайт оприлюднила це положення. У ньому, зокрема, передбачено, що фінансування буде здійснюватись на конкурсних засадах через спеціально створену спілку молодіжних громадських організацій. Таким чином, фінансування можуть отримати лише ті молодіжні громадські організації, які є членами згаданої спілки. Чи є рішення міської ради про затвердження вказаного положення правомірним та з яких мотивів?

А) Ні, оскільки спілка молодіжних громадських організацій має неналежну організаційно-правову форму для визначеної мети

В) Так, оскільки фінансування здійснюватимуть на конкурсних засадах на підставі оприлюдненого положення

С) Ні, оскільки органи місцевого самоврядування не вправі надавати фінансову підтримку молодіжним громадським організаціям

Д) Ні, оскільки молодіжні громадські організації, що не ввійшли до спілки, опиняться в нерівних умовах

9. 11 громадян утворили релігійну громаду. Статутом громади передбачено, що віряни цієї громади не визнають жодного іншого центру православної віри східного обряду. Окрім цього, визначено, що з метою поширення своєї діяльності на всю територію України громада має намір створювати свої громади в інших регіонах, а також засновувати семінарії. Для державної реєстрації ними подано до обласної державної адміністрації за місцем їхнього знаходження статут. Яке рішення має ухвалити обласна державна адміністрація та з яких мотивів?

А) Відмовити в державній реєстрації, оскільки кількість засновників релігійної громади недостатня

В) Зареєструвати, оскільки статут і кількість засновників відповідають вимогам чинного законодавства

С) Відмовити у державній реєстрації, оскільки згадана релігійна громада не отримала згоди на її створення з боку жодного релігійного центру

Д) Відмовити у державній реєстрації, оскільки тип (вид) релігійної організації не відповідає заявленим у статуті намірам

10. Громадська спілка створена як непідприємницьке товариство зі статусом юридичної особи та внесена до Реєстру неприбуткових установ та організацій. За підсумками здійснення діяльності за рік громадська спілка отримала річний дохід розміром 110232 грн., який був розподілений між її засновниками та членами. Контролюючими органами було здійснено нарахування податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств, штрафних санкцій і пені. Чи правомірними є дії контролюючого органу?

А) Так, оскільки дохід має бути використаний виключно для фінансування видатків на утримання організації, реалізації статутної мети та напрямів діяльності

В) Ні, оскільки громадська спілка створена як непідприємницьке товариство

С) Так, оскільки на будь-який дохід громадського об'єднання нараховується податок на прибуток

Д) Ні, оскільки громадська спілка зареєстрована як неприбуткова і внесена до Реєстру

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Співвідношення та взаємодія громадянського суспільства та правової демократичної держави.

2. Середній клас як необхідна умова розвитку громадянського суспільства в Україні.

3. Роль та функції політичних партій у формуванні правової демократичної держави.

Тема 9. Конституційні форми демократії

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо конституційних засад демократичного урядування в Україні, суб'єктно-діяльнісної характеристики організації та проведення загальнодержавних і місцевих виборів і референдумів, формування вмій та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Сутність демократії.
2. Пряма та представницька демократія.
3. Поняття, види, конституційно-правове регулювання референдумів.
4. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою.
5. Виборче право. Пасивне і активне виборче право, виборчі цензи. Принципи виборчого права.
6. Основні виборчі системи.
7. Особливості загальнодержавних виборів.
8. Особливості місцевих виборів.
9. Відповідальність за порушення виборчого законодавства в Україні.

Практичні завдання

1. Уродженець міста Одеса, який постійно проживає в місті Києві, Василенко В. під час проведення чергових місцевих виборів вирішив узяти в них участь як кандидат на посаду Одеського міського голови та водночас як кандидат у депутати Одеської міської ради. Відповідні виборчі комісії за результатами розгляду поданих Василенком В. документів ухвалили рішення про його реєстрацію як кандидата на посаду Одеського міського голови та водночас як кандидата у депутати Одеської міської ради. Інший кандидат на посаду Одеського міського голови, Петренко П., звернувся до суду з адміністративним позовом, у якому просив скасувати рішення відповідних виборчих комісій. В обґрунтування позовних вимог Петренко П.

вказав на порушення цензу осілості та очевидне зловживання В. Василенком своїми виборчими правами, оскільки згідно з Виборчим кодексом України особа може бути висунута кандидатом на відповідних місцевих виборах лише в одному виборчому окрузі.

Проаналізувати наведену інформацію та аргументовано вказати, яке рішення має постановити адміністративний суд за позовом Петренка П.

2. Офіційного спостерігача, який прибув до дільничної виборчої комісії в день голосування о двадцять другій годині шістнадцять хвилин, члени дільничної виборчої комісії не пустили до приміщення. Відмову було аргументовано тим, що після завершення голосування ніхто не має права входити до приміщення.

Проаналізувати наведену інформацію та аргументовано вказати, чи відповідають дії офіційного спостерігача та членів дільничної виборчої комісії вимогам чинного законодавства.

3. Громадянин України Василенко В. народився 20.03.1989. Чергові вибори Президента України мають відбутися 31.03.2024. 10.01.2024 Василенко В. подав до Центральної виборчої комісії заяву про реєстрацію кандидатом на пост Президента України шляхом самовисування. Центральна виборча комісія 17.01.2024 відмовила в реєстрації.

Проаналізувати наведену ситуацію та підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

- 1) чи належний суб'єкт висування;
  - 2) чи належний суб'єкт, до якого подано заяву про реєстрацію кандидатом;
  - 3) чи може бути Василенко В. зареєстрований з огляду на його вік;
  - 4) чи дотримано строк подання заяви про реєстрацію кандидатом;
  - 5) чи дотримано строк розгляду заяви та ухвалення рішення щодо неї;
  - 6) чи правильне рішення ухвалено.
4. За результатами позачергових виборів чинного голову районної державної адміністрації Василенка В. було обрано депутатом

відповідної районної ради. Під час реєстрації територіальна виборча комісія затребувала від Василенка В. документ про звільнення з посади голови районної державної адміністрації, пославшись на несумісність перебування на такій посаді з виконанням депутатських повноважень.

Проаналізувати наведену вище інформацію та аргументовано визначити, чи відповідають вимоги територіальної виборчої комісії вимогам чинного законодавства.

5. Знайти офіційні результати (за протоколом про підрахунок голосів або іншим джерелом. У джерелі передусім має бути інформація про кількість поданих голосів за кожен виборчий список загалом і в кожному виборчому окрузі загалом та окремо за кожного кандидата) останніх виборів депутатів конкретної обласної, районної або міської ради. Виявити порядок набуття депутатських мандатів згідно з положеннями Виборчого кодексу України.

Встановити результати виборів за умови дії виборчого бар'єру іншої величини – наприклад, 3%. Скласти порівняльну таблицю результатів виборів депутатів визначеної ради, яка має продемонструвати вплив виборчого бар'єру.

Тестові завдання

1. 25 жовтня 2020 року відбулися місцеві вибори. Серед іншого, відбулися вибори депутатів Одеської міської ради. Який вид цих виборів?

- A) Чергові
- B) Перші
- C) Позачергові
- D) Територіальні

2. У порядку самовисування 20-річним громадянином Василенком В., який працює на посаді державного службовця, постійно проживає протягом останніх двох років на території України, було подано до Центральної виборчої комісії необхідні документи для реєстрації кандидатом у депутати районної ради на позачергових виборах в одномандатному виборчому окрузі. Йому було відмовлено в реєстрації. У чому причина відмови у реєстрації?

- A) Суміщення з посадою
- B) Вік
- C) Термін проживання
- D) Суб'єкт висування

3. 25 жовтня мають відбутися місцеві вибори. 13 жовтня виборець звертається до територіального органу ведення Державного реєстру виборців із заявою про зміну місця голосування. Яке рішення повинен ухвалити територіальний орган?

- A) Змінити місце голосування без зміни виборчої адреси
- B) Змінити виборчу адресу
- C) Відмовити у задоволенні заяви
- D) Залишити заяву без розгляду та роз'яснити право звернутися з такою заявою до територіальної або дільничної виборчої комісії

4. Кількість виборців у місті становить 79 тисяч 999 осіб. За якою виборчою системою відбувається голосування на виборах міського голови у цьому місті?

- A) Пропорційною системою з відкритими списками
- B) Пропорційною системою з напіввідкритими списками
- C) Мажоритарною системою абсолютної більшості
- D) Мажоритарною системою відносної більшості

5. Кількість виборців у місті становить 53 тисячі 278 громадян. За якою виборчою системою відбувається голосування на виборах міського голови у цьому місті?

- A) Пропорційною системою з відкритими списками
- B) Пропорційною системою з напіввідкритими списками
- C) Мажоритарною системою абсолютної більшості
- D) Мажоритарною системою відносної більшості

6. У місті проживає 95825 осіб, із них 92325 є громадянами України. До списків виборців внесено 74427 громадян. На виборах міського голови кандидат А одержав 9001 голос, кандидат Б – 5000, кандидат В – 3000, кандидат Г – 1000, а 27 бюлетенів було визнано недійсними. Який результат вказаного голосування?

A) Голосування має бути визнано таким, що не відбулося, оскільки явка становила менш ніж половину внесених до списків виборців

В) Кандидата А обрано міським головою, оскільки у місті менш ніж 75 тисяч виборців, тому застосовується система відносної більшості

С) Кандидати А і Б є учасниками повторного голосування, оскільки у місті більш ніж 75 тисяч громадян і жоден кандидат не отримав абсолютної більшості голосів

Д) Кандидата А обрано міським головою, оскільки, попри те, що у місті понад 75 тисяч громадян, кількість голосів за кандидата А є більшою ніж сума голосів за інших кандидатів

7. Напередодні виборів Центральна виборча комісія оприлюднила інформацію, що в місті офіційно зареєстровано 95 005 виборців. Однак після підрахунку голосів у результаті первинного голосування міська виборча комісія (далі – виборчком) установила, що кількість зареєстрованих виборців станом на день голосування становила 44 995. Виборчком на своєму засіданні більшістю голосів від присутніх членів визнав обраним на посаду міського голови у цьому місті кандидата А., що набрав більшу ніж інші кандидати кількість голосів виборців (7960). Загалом участь у голосуванні взяли 22 200 громадян. Інший кандидат на посаду міського голови Б. оскаржив рішення виборчкому до суду та просив визнати рішення протиправним. Яке рішення має ухвалити суд та з яких мотивів?

А) Відмовити в задоволенні позову Б., оскільки рішення виборчкому відповідає виборчому законодавству

В) Відмовити в задоволенні позову Б, оскільки такі рішення виборчкому не підлягають оскарженню

С) Задовольнити позов Б., оскільки результати голосування встановлено виборчкомом НЕ за належною виборчою системою

Д) Задовольнити позов Б., оскільки такі рішення виборчком мав право прийняти тільки кваліфікованою, у 2/3 присутніх, кількістю голосів членів

8. Місцева організація політичної партії висунула кандидатом у депутати місцевої ради начальника районного відділу Головного управління Національної поліції в Київській області. Яке рішення має прийняти територіальна виборча комісія щодо реєстрації кандидата?

- A) Про реєстрацію кандидата
- B) Про залишення без розгляду по суті
- C) Про відмову у прийнятті документів на реєстрацію кандидата

дата

D) Про звернення до місцевої організації політичної партії з поданням про складення повноважень кандидатом на час виборчої кампанії

9. Напередодні виборів Центральна виборча комісія оприлюднила інформацію, що в селі офіційно зареєстровано 15 005 виборців. Після підрахунку голосів у результаті первинного голосування сільська виборча комісія (далі – виборчком) установила, що кількість зареєстрованих виборців станом на день голосування становила 14 995. Виборчком на своєму засіданні більшістю голосів від присутніх членів визнав обраним на посаду сільського голови кандидата А., що набрав більшу ніж інші кандидати кількість голосів виборців (2 960). Загалом участь у голосуванні взяли 7 200 громадян. Інший кандидат на посаду сільського голови Б. оскаржив рішення виборчкому до суду та просив визнати рішення протиправним. Яке рішення має ухвалити суд та з яких мотивів?

A) Відмовити в задоволенні позову Б., оскільки рішення виборчкому відповідає виборчому законодавству

B) Відмовити в задоволенні позову Б, оскільки такі рішення виборчкому не підлягають оскарженню

C) Задовольнити позов Б., оскільки результати голосування встановлено виборчкомом НЕ за належною виборчою системою

D) Задовольнити позов Б., оскільки такі рішення виборчком мав право прийняти тільки кваліфікованою, у 2/3 присутніх, кількістю голосів членів

10. Кількість виборців у місті становить 19 тисяч 999 осіб. За якою виборчою системою відбувається голосування на виборах депутатів міської ради?

- A) Пропорційною системою з відкритими списками
- B) Пропорційною системою з напіввідкритими списками
- C) Мажоритарною системою абсолютної більшості
- D) Мажоритарною системою відносної більшості

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Демократія участі, партиципативна демократія, безпосередня демократія, представницька демократія: співвідношення термінопонять.
2. Здійснення конституційного права на місцевий референдум.
3. Електронне голосування та електронний підрахунок голосів: закордонний досвід і перспективи запровадження в Україні.

Тема 10. Конституційний статус особи

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо поняття, структури та складників конституційного статусу особи, сутності та значення конституційних прав; формування вмінь та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Поняття, структура та принципи конституційного статусу особи.
2. Поняття, розуміння та сутність прав людини.
3. Права людини і конституційні права. Класифікація конституційних прав.
4. Зобов'язання держави, зумовлені правами людини.
5. Обмеження конституційних прав: підстави та вимоги.
6. Поняття, види та значення гарантій прав людини.
7. Особливі юридичні стани згідно з Конституцією та права людини.
8. Особливості юридичного захисту прав внутрішньо переміщених осіб.
9. Конституційні обов'язки особи.

Практичні завдання

1. Слідчий слідчого управління Головного управління Національної поліції в Одеській області під час досудового розслідування у кримінальному провадженні за фактом кримінального правопору-

шення допитав як свідка дев'ятнадцятирічну Колесниченко В. щодо подій, які відбулися за участю Тарасюка А., підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

На момент допиту Колесниченко В. та Тарасюк А. проживали спільно, але у шлюбі не перебували. Колесниченко А., пославшись на ч. 1 ст. 63 Конституції України, відмовилася відповідати на запитання слідчого, оскільки вважає Тарасюка А. своїм фактичним чоловіком.

Проаналізувати наведену інформацію та аргументовано визначити, які юридичні наслідки відмови Колесниченко А. відповідати на запитання слідчого.

2. В онлайн-медіа з посиланням на анонімні джерела були поширені відомості про те, що заступник голови обласної державної адміністрації безпідставно отримав у значному розмірі матеріальну допомогу на оздоровлення. До адміністрації із запитом на отримання інформації звернувся журналіст-розслідувач, який спеціалізується на розслідуванні корупційних правопорушень.

Згідно з запитом журналіст просив надати копії документів, які стали підставою для виділення матеріальної допомоги, включно з тими документами, в яких наведені докази необхідності надання матеріальної допомоги, зокрема медичний діагноз.

У відповіді на запит було повідомлено, що інформація, яка запитується, належить до категорії інформації з обмеженим доступом і відмовлено у її наданні.

Проаналізувати наведену вище інформацію та аргументовано визначити, чи відповідають вимогам чинного законодавства дії журналіста та адміністрації.

3. За ініціативою Василенка В., поширеною через соціальні мережі, навпроти будівлі міської ради у травні 2023 року мало бути проведене мирне зібрання, на якому планувалось озвучити вимоги проти очікуваної забудови дитячого майданчика в одному з районів міста. Про проведення зібрання Василенко В. за два дні до його проведення письмово повідомив виконавчий комітет міської ради та керівника відділення поліції району міста.

Виконавчий комітет міської ради у відповідь вказав на незаконність проведення зібрання, оскільки в умовах дії режиму воєнного

стану в Україні проведення мирних зібрань заборонено. Натомість Василенко В. був переконаний, що обмеження права на мирні зібрання може відбуватися виключно на підставі рішення суду, тому вирішив все одно зібрання провести. Поліцейські, присутні в день проведення зібрання біля будівлі міської ради, затримали Василенка В. та ще кількох учасників зібрання та доставили їх до відділення поліції.

Проаналізувати наведену інформацію та визначити, чи відповідають дії учасників описаної ситуації вимогам чинного законодавства.

4. Колесниченко А., викладач вищого навчального закладу, звернулася до суду з позовом про визнання незаконним та скасування наказу про її відсторонення від роботи, поновлення на роботі та оплату за час вимушеного відсторонення від роботи. Підставою наказу став наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням» від 04.10.2021 № 2153 (зі змінами) та повідомлення про обов'язкове профілактичне щеплення проти COVID-19 Колесниченко А.

У позовній заяві Колесниченко А. вказала, що вважає наказ про своє відсторонення протиправним та таким, що значно обмежує її конституційне право на працю, оскільки чинним законодавством не передбачено повноваження роботодавця щодо відсторонення від роботи через відсутність профілактичного щеплення.

Серед іншого, Колесниченко А. вказала на положення ст. 2–1 Кодексу законів про працю України, за якими забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників, зокрема, залежно від стану здоров'я.

Проаналізувати наведену інформацію та аргументовано визначити, яке рішення має прийняти суд.

5. Василенко В., наркозалежний, наклав на себе руки, перебуваючи у слідчому ізоляторі. Його близькі родичі стверджують, що адміністрація слідчого ізолятора, яка була обізнана про наркотичну залежність, не доклала належних зусиль, аби запобігти самогубству.

Родичі, зокрема, переконані, що якби Василенку В. було своєчасно надано медичну допомогу, він би так ніколи не вчинив. Натомість адміністрація твердить, що Василенко В. не тільки не викликав лікаря, але про допомогу не просив. З цієї причини адміністрацію ізолятора і, відповідно, державу безпідставно звинувачувати у ненаданні Василенку В. медичної допомоги.

Проаналізувати наведену ситуацію та аргументовано визначити власну позицію щодо обставин самогубства Василенка В. та можливості притягнення до юридичної відповідальності працівників слідчого ізолятора.

Тестові завдання

1. Яка характеристика конституційних прав людини позначає, що вони являють правомочність особи (не) здійснювати певні дії або (не) перебувати в певних положеннях; або правомочність, аби інші особи (не) здійснювати певні дії або (не) перебували у певних положеннях?

- A) Конституційні права людини є юстиціабельними правами
- B) Конституційні права людини є вищими правами
- C) Конституційні права людини є визначеними правами
- D) Конституційні права людини є юридичними правами

2. Яка характеристика конституційних прав людини позначає, що у разі порушення конституційного права незалежний та неупереджений орган судової влади повноважний вирішити питання про захист (відновлення) порушеного права, що буде практично реалізовано виконанням судового рішення?

- A) Конституційні права людини є юстиціабельними правами
- B) Конституційні права людини є вищими правами
- C) Конституційні права людини є визначеними правами
- D) Конституційні права людини є юридичними правами

3. Яка характеристика конституційних прав людини позначає, що кожне конституційне право має певний зміст і обсяг, певних носіїв та адресатів, які можуть і повинні бути встановлені, аби забезпечити та захистити таке право?

- A) Конституційні права людини є юстиціабельними правами

- В) Конституційні права людини є вищими правами
- С) Конституційні права людини є визначеними правами
- Д) Конституційні права людини є юридичними правами

4. Іванчук В. був затриманий поліцейськими о 10 годині ранку 1 жовтня. Коли спливає термін вручення йому вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

- А) О 10 годині ранку 2 жовтня
- В) О 10 годині ранку 3 жовтня
- С) О 10 годині ранку 4 жовтня
- Д) О 10 годині ранку 5 жовтня

5. Яке конституційне право людини є абсолютним правом?

А) право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції

В) право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами

С) право не бути підданим катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню

Д) право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло

6. Релігійна громада на загальних зборах вірян вирішила провести урочисте богослужіння біля пам'ятника, який розташований на одній з площ міста. Яке твердження за результатами аналізу викладаєної ситуації відповідає чинному законодавству?

А) Релігійна громада має право провести урочисте богослужіння

В) Релігійна громада має право провести урочисте богослужіння, але тільки в межах території релігійних споруд

С) Релігійна громада має право провести урочисте богослужіння, але тільки за умови отримання дозволу від органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування

Д) Релігійна громада право провести урочисте богослужіння, але тільки за умови завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування

7. Встановити відповідність між конституційним правом людини та його змістовною характеристикою.

1. право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування	А. соціальне право
2. право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у навчальних закладах або через національні культурні товариства	В. культурне право
3. право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування	С. політичне право
4. право на свободу світогляду і віросповідання	Д. громадянське право
5. право приватної власності	Е. економічне право

8. Яке твердження є хибним і не відповідає конституційному регулюванню в Україні?

А) кожній людині, яка на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом

В) кожній особі, яка на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом

С) кожному індивіду, який на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом

Д) кожному громадянину, який на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом

9. Що позначає категорія «обсяг конституційного права»?

А) Умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку

В) Кількісні показники можливостей людини, які засвідчені відповідними правами

С) Природні властивості людини, які засвідчені відповідними правами

Д) Правомочності людини, надані державою у позитивній спосіб

10. Що позначає категорія «зміст конституційного права»?

А) Умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку

В) Кількісні показники можливостей людини, які засвідчені відповідними правами

С) Природні властивості людини, які засвідчені відповідними правами

Д) Правомочності людини, надані державою у позитивній спосіб

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Значення категорії «людська гідність» у конституційному регулюванні.

2. Обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій.

3. Виключні та додаткові юридичні засоби захисту конституційних прав.

Тема 11.

Громадянські (правові) стани особи в Україні

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо поняття, сутності та принципів громадянства; підстав та порядку набуття і припинення громадянства України; засад правового регулювання інших громадянських станів в Україні; формування вмінь та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Поняття і види громадянських статусів особи.

2. Поняття й сутність громадянства.

3. Принципи громадянства.
4. Належність до громадянства України. Набуття та припинення громадянства України.
5. Загальна характеристика конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.
6. Особливості конституційно-правового статусу біженців, а також осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні.

Практичні завдання

1. Громадянин України Василенко В. під час допиту у кримінальному провадженні як свідка повідомив, що 2005 року він звернувся до органів Канади для отримання посвідки на проживання, яка була йому надана, й у подальшому без відмови від громадянства України набув громадянство Канади. На підтвердження Василенко В. надав оригінал паспорта громадянина Канади на своє ім'я, який мав механічні пошкодження в місці проставлення штрих-коду, однак він не заявляв, що громадянство Канади ним втрачено. Василенко В. власноруч засвідчив копію з оригіналу паспорта громадянина Канади. Водночас було встановлено, що станом на 29.04.2017 Василенко В. належав до громадянства України, свідченням чого є наявність у нього паспорта громадянина України.

Громадянство України Василенка В. було припинено Указом Президента України від 10.08.2017. Василенко В. оскаржив це рішення до суду, посилаючись на те, що на момент видання Указу він перебував тільки в громадянстві України, а паспорт громадянина Канади насправді анульований (про що свідчить механічне пошкодження), і, отже, припинення громадянства України є протиправним.

Проаналізувати наведену вище інформацію й аргументовано визначити, яке рішення має прийняти адміністративний суд.

2. Громадянин Афганістану Мехруз А. у травні 2020 року після вбивства батька, який працював в Департаменті національної безпеки, залишив Афганістан. Мехруз А. на початку липня 2020 року в'їхав в Україну, а у вересні 2020 року був затриманий компетентними органами Словаччини під час спроби незаконного перетинання

державного кордону. Мехруз А. був допитаний, залучений перекладач перекладав зі словацької на англійську, а присутній афганський мігрант перекладав з англійської на пушту. Згідно з протоколом допиту Мехруз Х. не мав наміру звертатися щодо надання притулку до органів влади Словаччини, натомість планував потрапити до Швеції.

Органи влади Словаччини прийняли рішення про примусове повернення Мехруза Х. в Україну. Згодом за рішенням Державної міграційної служби України він мав бути примусово повернутий в Афганістан. Мехруз Х. звертався із заявою про визнання його в Україні особою, яка потребує додаткового захисту, але йому було відмовлено.

Проаналізувати наведену інформацію і підготувати аргументовані відповіді на такі питання:

1. Чи відповідає Мехруз Х. умовам для визнання його в Україні особою, яка потребує додаткового захисту?

2. Яким є порядок визнання особи біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, згідно з українським законодавством?

3. Яким є порядок оскарження рішень щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового захисту, згідно з українським законодавством?

4. Які юридично значущі наслідки зумовлює рішення про відмову Мехрузу Х. у визнанні його в Україні особою, яка потребує додаткового захисту?

3. Під час передвиборчої агітації на місцевих виборах в онлайн-медіа була поширена інформація про наявність у двох кандидатів у депутати Чорноморської міської ради громадянства іншої держави.

Проаналізувати наведену вище інформацію та надати аргументовані відповіді на такі питання:

1. Які юридично значущі наслідки зумовить поширення цієї інформації?

2. Яким чином можуть бути підтверджені або спростовані твердження про перебування кандидатів у громадянстві іншої держави?

3. Які суб'єкти виборчого процесу правомочні ініціювати розгляд питання про скасування реєстрації кандидатів в депутати?

4. Яке рішення має прийняти правомочний суб'єкт щодо реєстрації кандидатів у депутати?

5. Чи призведе до втрати громадянства України кандидатів у депутати рішення про скасування їхньої реєстрації?

4. У квітні 2020 року N звернулася із заявою про прийняття до громадянства України. Територіальний орган Державної міграційної служби України встановив, що N проживає на території України з лютого 2015 року, у 2016 році N покидала територію України двічі на 85 та 72 дні безперервно, а у 2018 році – 110 днів перебувала на лікуванні в Ізраїлі за рекомендацією медичного закладу, а також 74 дні перебувала на відпочинку в Туреччині. Чи додержано заявницею вимоги щодо безперервного проживання на території України протягом останніх п'яти років?

5. Іноземець, який постійно проживає на території України, склавши зовнішнє незалежне оцінювання на бали, які йому дозволяють навчатися за рахунок державних коштів, подав документи до українського вищого навчального закладу. Керівництво відмовило йому у наданні бюджетного місця, мотивуючи це тим, що іноземці НЕ мають права навчатися за державним замовленням. Чи відповідає таке рішення чинному законодавству?

Тестові завдання

1. Громадянка Молдови, перетнувши державний кордон України, звернулася до компетентних органів України з проханням надати їй притулок, оскільки через подружню зраду її чоловік хоче її вбити. Ситуацію, на її думку, ускладнює те, що її чоловік дотримується дуже радикальних поглядів і зарозом обіймає керівну посаду у правоохоронних органах Молдови. Який статус має бути визнаний в Україні за громадянкою Молдови згідно з законодавством України?

- А) Іноземного громадянина
- В) Біженця
- С) Особи, яка потребує додаткового захисту
- Д) Особи, яка потребує тимчасового захисту

2. Громадяни Німеччини усиновили Олександра 16 років, Сергія 5 років та Ганну 14 років, які є рідними братами і сестрою та є громадянами України. Згодом родина виїхала на постійне проживання до Німеччини, а усі діти набули громадянство Німеччини. Чи може

бути припинено громадянство України дітей за клопотанням їхніх усиновлювачів?

- А) Ні, діти залишаються громадянами України
- В) Так, громадянство України може бути припинено щодо усіх дітей
- С) Так, громадянство України Ганни та Сергія може бути припинено, але громадянство України Олександра може бути припинено тільки за його згоди
- Д) Так, громадянство України Сергія може бути припинено, але громадянство України Олександра та Ганни може бути припинено тільки за їхньої згоди

3. За якої умови НЕ допускається вихід з громадянства України?

- А) Якщо громадянин України постійно проживає за кордоном
- В) Якщо дитина усиновлена іноземними громадянами
- С) Якщо стосовно особи в Україні є обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили і підлягає виконанню
- Д) Якщо дитина виїхала разом з батьками на постійне проживання за кордон та її батьки виходять з громадянства України

4. У родині апатридів, які постійно на законних підставах проживають в Україні, під час туристичної подорожі до Мексики народилась дитина. Дитина набула громадянства Мексики. Після повернення до України батьки звернулися до органів Державної міграційної служби про визнання за дитиною громадянства України. Як вирішується питання щодо громадянства України?

А) Дитина є громадянином України, оскільки народилася від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України

В) Дитина набуває громадянства України по досягненню 14-річного віку

С) Дитина може набути громадянства за територіальним походженням

Д) Дитина НЕ є громадянином України, оскільки народилася за межами України

5. Який орган НЕ уповноважений вирішувати питання, пов'язані з набуттям громадянства?

- A) Комісія при Президентіві України з питань громадянства
- B) Міністерство закордонних справ України
- C) Консульська установа України
- D) Виконавчий комітет міської ради

6. Чи потребує набуття громадянства України дітьми їхньої згоди?

- A) Ні, рішення приймається батьками/опікунами
- B) Так, набуття громадянства України дітьми віком від 14 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою
- C) Ні, при вирішенні питання думка дитини береться до уваги, але не є остаточною
- D) Так, набуття громадянства України дітьми віком від 16 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою

7. Громадянин Угорщини під час перебування на законних підставах на території України уклав шлюб із громадянкою України. Через рік після одруження він подав заяву про прийняття його до громадянства України. Якими є правові наслідки?

- A) Набуття громадянства України, оскільки шлюб із громадянкою України є автоматичною підставою набуття громадянства України
- B) Набуття громадянства України, оскільки іноземець перебуває у шлюбі з громадянкою України понад рік
- C) Відмова у прийнятті до громадянства України, оскільки укладення шлюбу з громадянкою України НЕ є підставою для набуття іноземцем громадянства України
- D) Відмова у прийнятті до громадянства України, оскільки така заява подається в день реєстрації шлюбу

8. Громадянин України віком 17 років виїхав до Польщі на навчання. Протягом 7 років він проживав у Польщі й вирішив добровільно набутти громадянства цієї країни та звернувся з відповідною заявою до дипломатичного представництва України в Польщі. Яким органом та в якій правовій формі буде вирішене питання про припинення громадянства такого громадянина?

- A) Рішенням Комісії при Президентіві України з питань громадянства

В) Рішенням територіального органу Державної міграційної служби

С) Указом Президента України

Д) Наказом Міністра закордонних справ України

9. Громадянка України разом зі своєю дитиною (16 років) виїхала за кордон до Литви на постійне проживання. Там вона одружилася з громадянином Литви й оформила вихід з громадянства України. Чи припиниться громадянство України дитини?

А) Ні, зміна громадянства можлива лише з досягненням повноліття

В) Так, автоматично після виходу матері з громадянства України

С) Так, за поданням відповідного документа про одруження матері з громадянином Литви

Д) Так, за наявності відповідного клопотання матері та згоди дитини

10. Що НЕ є умовою прийняття до громадянства України?

А) Наявність законних джерел існування

В) Володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування

С) Безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх семи років

Д) Подання декларації про відсутність іноземного громадянства або зобов'язання припинити іноземне громадянство

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Внутрішньо переміщені особи та біженці: зіставлення правового регулювання.

2. Біженці та особи, які потребують додаткового захисту: зіставлення правового регулювання.

3. Юридична відповідальність іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Тема 12. **Державний устрій** **і територіальна організація України**

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо засад конституційної організації території та відповідної організації публічної влади в Україні; усвідомлення сутності та змісту унітарності Української держави в системі засад конституційного ладу; формування вмій та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Державна територія як просторова основа здійснення публічної влади.
2. Поняття, форми і принципи державного устрою.
3. Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції.
4. Поняття, система та принципи адміністративно-територіального устрою України. Порядок вирішення питань територіального поділу в Україні.
5. Поняття та характеристика конституційного статусу національних меншин в Україні. Поняття національно-культурної автономії.
6. Конституційний статус Автономної Республіки Крим у складі України як унітарної держави.
7. Особливості юридичного статусу тимчасово окупованих територій України.

Практичні завдання

1. Одеська районна рада Одеської області за клопотанням територіальної громади селища міського типу Овідіополь ухвалила рішення про віднесення Овідіополя до категорії міста. Підставою став динамічний розвиток економічного сектору та велика кількість населення Овідіополя. Голова Одеської районної державної адміністрації закликав Одеську районну раду негайно скасувати ухвалене рішення з мотивів перевищення останньою своїх повноважень.

Проаналізувати вище наведену інформацію та аргументовано вказати, чи відповідає вимога голови Одеської районної державної адміністрації вимогам чинного законодавства.

2. Відповідно до Закону України від 09.04.2015 № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» назви географічних об'єктів мають бути приведені у відповідність до його вимог. Зокрема, перейменуванню підлягає Дніпропетровська область, названа на честь відомого комуністичного діяча Петровського Г.І.

Аргументовано визначити, який орган державної влади правомочний виконати вимоги закону і за якою юридичною процедурою.

3. Проаналізувати положення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (реєстр. № 2598) від 27.12.2019 (доопрацьований), а також пояснювальної записки до проекту щодо внесення змін до статті 132, а також статті 133 Конституції України (URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644).

Аргументовано визначити, які причини та цілі зумовили передбачені проектом зміни адміністративно-територіального устрою.

4. Проаналізувати рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сейдич і Фінци проти Боснії і Герцеговини» від 22.12.2009 (URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-117680>), зокрема аргументи, наведені сторонами, а також аргументи, за якими Суд визнав наявність дискримінації щодо позбавлення заявників права балотуватися на виборах, та аргументовано визначити власну позицію щодо порушених питань.

5. Громадянка Васильська В. твердить про неправильний запис у книзі записів актів громадянського стану від 20.03.1979 про своє народження: у графі про національність матері замість помилково вказаної національності «українка» має бути вказана національність «полька». Відповідно, дані про національність у свідоцтві про народження, на її переконання, мають бути змінені.

Проаналізувати положення законів України про національні меншини та про державну реєстрацію актів цивільного стану, а та-

кож Правила внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, та аргументовано визначити, чи може Васильська В. змінити запис про її національність та за яких умов та порядку.

Тестові завдання

1. Що НЕ є ознакою унітарної держави як форми державного устрою?

- A) В Україні існує єдине громадянство
- B) Державною мовою України є українська мова
- C) Заборона розташування іноземних військових баз
- D) Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється су-

дами України

2. Міська рада, розглянувши ініціативу 45 000 громадян (однієї дев'ятої від загальної кількості виборців міста), ухвалила рішення про відновлення історичної назви району міста, назвавши його Ленінським. Чи є таке рішення правомірним?

A) Ні, оскільки таке рішення міг ухвалити лише Кабінет Міністрів України за згодою міської ради міста А.

B) Ні, оскільки таке рішення могла ухвалити лише Верховна Рада України

C) Ні, оскільки таке рішення могла ухвалити лише відповідна обласна рада

D) Ні, оскільки суперечить вимогам законодавства про географічні назви

3. До повноважень якого органу публічної влади належить перейменування районів?

- A) Президента України
- B) Місцевої державної адміністрації
- C) Верховної Ради України
- D) Обласної ради

4. До повноважень якого органу публічної влади належить перейменування населених пунктів?

- A) Президента України
- B) Місцевої державної адміністрації

С) Верховної Ради України

Д) Обласної ради

5. Прем'єр-міністром України внесено законопроект, яким пропонується змінити назву Дніпропетровської області. Проект було зареєстровано та передано на розгляд профільного комітету. Чи було дотримано процедуру внесення змін до Конституції України?

А) Так, оскільки Прем'єр-міністр України є суб'єктом внесення змін до Конституції України в частині адміністративного устрою

В) Ні, оскільки законопроект щодо зміни адміністративного устрою може бути внесено виключно Кабінетом Міністрів України як колегіальним органом

С) Ні, оскільки такий законопроект може бути поданий Президентом України або НЕ менш як двома третинами народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України

Д) Ні, оскільки такий законопроект може бути поданий Президентом України або НЕ менш як третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України

6. Хто призначає всеукраїнський референдум про зміну території України?

А) Президент України

В) Верховна Рада України

С) Президент України за народною ініціативою

Д) Верховна Рада України за згодою Президента України

7. До повноважень якого органу належить прийняття рішень про утворення або про скасування районів у містах?

А) Верховної Ради України

В) Кабінету Міністрів України

С) Відповідної міської ради

Д) Відповідної районної ради

8. Якою за видом автономією є Автономна Республіка Крим?

А) Політичною

В) Культурною

С) Територіальною

Д) Національно-територіальною

9. Що розуміється під ‘сталією групою громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об’єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність’ згідно з чинним законодавством?

- A) Закордонна діаспора
- B) Корінний народ
- C) Національна громада
- D) Національна меншина

10. Хто належать до національних меншин?

A) особи, які є громадянами іншої держави або особами без громадянства, але мають українське етнічне походження або є походженням з України

B) групи громадян України, які не є етнічними українцями, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність

C) громадяни України всіх національностей

D) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Конституційний статус Криму після війни.
2. Правосуб’єктність корінних народів України.
3. Первинний рівень адміністративно-територіального устрою України.

Тема 13.

Місцеве самоврядування в Україні

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо сутності та змісту місцевого самоврядування, системи та гарантій місцевого самоврядування в Україні, засад взаємодії органів

місцевого самоврядування з органами державної влади, формування вмінь та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Поняття та принципи місцевого самоврядування.
2. Конституційні гарантії місцевого самоврядування. Європейські стандарти місцевого самоврядування.
3. Система місцевого самоврядування. Територіальна громада – первинний суб'єкт місцевого самоврядування.
4. Загальна характеристика конституційного статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні.
5. Предмет відання територіальної громади. Компетенція органів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в містах зі спеціальним статусом.
6. Відносини та взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади.
7. Конституційно-правовий статус депутата місцевої ради та юридичні гарантії його діяльності.

Практичні завдання

1. На сесії обласної ради було прийнято рішення про утворення тимчасової контрольної комісії для здійснення контролю за виконанням обласного бюджету і вивчення питання про стан агропромислового комплексу області. До складу комісії були включені заступник голови обласної ради, заступник обласного прокурора, голова постійної комісії з питань бюджету і фінансів обласної ради, фінансові експерти. Тимчасова контрольна комісія звернулася до голови обласної державної адміністрації з вимогою надати звіт про хід виконання обласного бюджету. Голова обласної державної адміністрації відмовився виконувати вимоги тимчасової контрольної комісії і звернувся до суду з вимогою скасувати рішення обласної ради.

Проаналізувати вище наведену інформацію та аргументовано вказати, чи є законними рішення обласної ради і дії голови обласної державної адміністрації.

2. Обласна рада визнала таким, що втратило чинність, рішення ради попереднього скликання, за яким повноваження з управління земельними ресурсами, що перебувають у комунальній власності, на десять років делеговані обласній державній адміністрації. Голова обласної державної адміністрації звернувся до адміністративного суду з вимогою визнати незаконним це рішення, мотивуючи свої позовні вимоги тим, що повноваження були делеговані на чітко визначений строк радою попереднього скликання.

Проаналізувати наведену інформацію та аргументовано вказати, яке рішення у справі має прийняти адміністративний суд.

3. Міський голова видав розпорядження про призначення на посаду керівника департаменту комунальної власності та приватизації міської ради Василенко П., не врахувавши наявності непогашеної судимості за вчинення умисного нетяжкого злочину.

Голова районної державної адміністрації своїм розпорядженням скасував відповідне розпорядження та звільнив Василенко П. із обійманої посади.

Проаналізувати наведену інформацію й аргументовано вказати, чи відповідають рішення міського голови і голови державної адміністрації вимогам законодавства.

4. Проаналізувати рішення Конституційного Суду України у справі про місцеве самоврядування від 09.02.2000 № 1-рп/2000, зокрема юридичні позиції, які стали його основою, та аргументовано визначити власну позицію щодо питань, порушених у конституційному поданні.

5. У передвиборчій програмі кандидата в депутати селищної ради, якого було обрано шляхом самовисування, містилось положення щодо недопустимості забудови берега річки в межах центральної частини селища та зобов'язання кандидата ініціювати в раді встановлення заборони на забудову в цьому місці, що здобуло підтримку виборців. Через чотири місяці за ініціативою саме цього депутата було прийнято рішення про зведення будинку побуту в центрі селища на березі річки. Виборці відповідного виборчого округу у кількості 50 осіб прийняли рішення про внесення пропозиції щодо відкликання

депутата місцевої ради за народною ініціативою та зібрали протягом 10 днів з моменту створення ініціативної групи підписи у кількості, що перевищує половину кількості виборців, які взяли участь у голосуванні на відповідних місцевих виборах в одномандатному виборчому окрузі, у якому був обраний депутат.

Проаналізувати наведену інформацію й аргументовано вказати, яке рішення має прийняти територіальна виборча комісія.

Тестові завдання

1. За чією пропозицією скликається сесія сільської ради?
  - А) Виконавчого комітету сільської ради
  - Б) Не менше ніж половини депутатів від загального складу
  - С) Не менше ніж третини депутатів від загального складу
  - Д) Голови районної державної адміністрації
2. Депутати селищної ради більшістю голосів ухвалили рішення, яким було встановлено, що 50 відсотків прибутку комунального підприємства підлягає зарахуванню до місцевого бюджету. Чи відповідають дії селищної ради чинному законодавству?
  - А) Ні, оскільки селищна рада НЕ повноважна вирішувати це питання
  - Б) Так, але лише за умови погодження з керівником комунального підприємства
  - С) Ні, оскільки селищна рада може встановлювати розмір прибутку комунального підприємства, який підлягає зарахуванню до місцевого бюджету, в межах від 10 до 30 відсотків
  - Д) Так, оскільки селищна рада самостійно визначає розмір прибутку комунального підприємства, який підлягає зарахуванню до місцевого бюджету
3. Який спосіб заміщення посади секретаря селищної ради відповідає чинному законодавству?
  - А) За конкурсом
  - Б) Шляхом обрання селищною радою
  - С) Шляхом обрання виконавчим комітетом селищної ради
  - Д) Шляхом призначення селищним головою

4. Який суб'єкт, у разі незгоди, може зупинити дію рішення виконавчого комітету сільської ради?

- A) Керівник окружної прокуратури
- B) Суд
- C) Секретар сільської ради
- D) Сільський голова

5. За поданням якого суб'єкта приймається рішення про дострокове припинення повноважень за народною ініціативою селищного голови, який був обраний шляхом самовисування?

- A) Голови відповідної районної державної адміністрації
- B) Постійної комісії селищної ради з питань регламенту
- C) Ініціативної групи
- D) Територіальної виборчої комісії

6. З якою частотою на рік сільський голова звітує про свою діяльність перед територіальною громадою?

- A) Не рідше одного разу
- B) Не рідше чотирьох разів
- C) Не рідше трьох разів
- D) Не рідше двох разів

7. Що НЕ є відповідно до законодавства підставою дострокового припинення повноважень сільської ради?

A) Ігнорування радою вимог компетентних органів про приведення свого рішення у відповідність до Конституції України

B) Набрання чинності актом Президента України про утворення військової адміністрації

C) Сесії ради не проводяться без поважних причин протягом чотирьох місяців

D) Подання половиною від загального складу ради заяв депутатів сільської ради про складення ними депутатських повноважень

8. Яка конституційно-правова санкція може бути застосована до селищного голови, якщо він не забезпечує виконання своїх повноважень?

- A) Догана
- B) Попередження

С) Дострокове припинення його повноважень селищною радою

Д) Дострокове припинення його повноважень територіальною громадою

9. Що є підставою для дострокового припинення повноважень депутата місцевої ради за рішенням відповідної ради?

А) Припинення його громадянства України або виїзд на постійне проживання за межі України

В) Обрання або призначення його на посаду, зайняття якої згідно з Конституцією України і законом не сумісне з виконанням депутатських повноважень

С) Обрання його депутатом іншої місцевої ради

Д) Особиста заява депутата місцевої ради про складення ним депутатських повноважень

10. У якому випадку повноваження сільської ради НЕ можуть бути достроково припинені?

А) Якщо рада прийняла рішення з порушенням Конституції України

В) Якщо сесії ради не проводяться без поважних причин у встановлені строки або рада не вирішує питань, віднесених до її відання

С) Передбачено законами України «Про військово-цивільні адміністрації», «Про правовий режим воєнного стану»

Д) Передбачено законом України «Про правовий режим надзвичайного стану»

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Правові засоби захисту компетенції органів місцевого самоврядування від неправомірного втручання державних органів.

2. Відповідальність органів місцевого самоврядування.

3. Місцеве самоврядування в державах з антидемократичним режимом.

Тема 14.

Законодавча влада в Україні

Мета навчання: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо сутності й змісту законодавчої влади; загальної характеристики конституційного статусу парламенту України; засад правового статусу органів парламентського контролю і народних депутатів України; формування вмій та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Законодавча влада за умов поділу державної влади.
2. Конституційна природа Верховної Ради України – парламенту України.
3. Конституційний склад і структура Верховної Ради України.
4. Функції і повноваження Верховної Ради України.
5. Парламентські процедури. Законодавча процедура.
6. Конституційний статус спеціалізованих органів парламентського контролю – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Рахункової палати.
7. Конституційний статус народного депутата України та юридичні гарантії його діяльності. Природа депутатського мандата. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень народного депутата України.

Практичні завдання

1. Під час виборчого процесу щодо виборів народних депутатів України політична партія проводила передвиборчу агітацію, що супроводжувалася організацією в усіх обласних центрах України концертів за участю зірок української та зарубіжної естради. Перед кожним з таких концертів відбувався мітинг, на якому виступав лідер політичної партії. Він знайомив виборців із головними ідеями передвиборчої програми своєї партії. Під час концертів кожен артист завершував свій виступ закликом віддати свої голоси за партію. Один з виборців звернувся до Центральної виборчої комісії зі скаргою на порушення партією виборчого законодавства України, оскільки, на

його думку, проведення таких концертів для виборців є прямим порушенням Виборчого кодексу України, який забороняє проводити передвиборчу агітацію, що, зокрема, супроводжується безкоштовним наданням виборцям послуг. На його переконання, проведення концертів, у яких беруть участь зірки української та зарубіжної естради, є безкоштовним наданням виборцям розважальних послуг.

Проаналізувавши наявні обмеження щодо проведення передвиборної агітації, аргументовано визначити, яким має бути рішення Центральної виборчої комісії за результатами розгляду цієї скарги.

2. Верховна Рада України ухвалила закон України про внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», за якими народному депутату України дозволяється голосувати за довіреністю за іншого народного депутата України у разі його службового відрадження. Закон України оскаржено до Конституційного Суду України.

Аргументовано визначити, яким має бути рішення Конституційного Суду України.

3. Розглянувши депутатський запит народного депутата України з вимогою надати інформацію про стан видачі довідок про відсутність судимості, начальник Регіонального сервісного центру Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ України в Одеській області відмовився це зробити. Відмова обґрунтована тим, що такі відомості становлять службову інформацію і не можуть бути надані народному депутату України.

Проаналізувавши чинне правове регулювання, аргументовано визначити, чи відповідає вимогам закону відмова у наданні інформації за депутатським запитом?

4. До Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини електронною поштою надійшло звернення від Вороненка В. про порушення його конституційного права на підприємницьку діяльність. У зверненні Вороненко В. повідомив, зокрема, що на розгляді в адміністративному суді перебуває позов про визнання рішення суб'єкта владних повноважень протиправним.

Проаналізувавши чинне правове регулювання, аргументовано визначити, які дії має вчинити Уповноважений Верховної Ради Украї-

ни з прав людини та які способи захисту конституційного права може використати Вороненка В.

5. В умовах воєнного стану в Україні Верховна Рада України прийняла зміни до Кримінального процесуального кодексу України, за якими до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114–2, 258–258–6, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, застосовується винятковий запобіжний захід – тримання під вартою.

Проаналізувавши чинне правове регулювання, аргументовано визначити, чи узгоджуються вказані зміни з положеннями статті 29 Конституції України.

Тестові завдання

1. Верховна Рада України відхилила подану на посаду Міністра фінансів України кандидатуру народного депутата Гринько В., обґрунтувавши це відсутністю особистої заяви народного депутата України, яка обов'язково додається до подання щодо призначення на посаду члена Кабінету Міністрів України. Про яку заяву йдеться?

А) Про прохання народного депутата України призначити його Міністром фінансів України

В) Про тимчасове припинення депутатських повноважень у разі призначення на посаду Міністра фінансів України

С) Про надання відпустки за власний рахунок на посаді народного депутата на період виконання повноважень Міністра фінансів України

Д) Про дострокове припинення депутатських повноважень у разі призначення його на посаду Міністра фінансів України

2. Верховна Рада України ухвалила 1 лютого 2016 року Закон України «Про вищу освіту». Закон було підписано Головою Верховної Ради України і невідкладно направлено Президентові України. Президент України 11 лютого 2016 року підписав його. 12 лютого 2016 року Закон України «Про вищу освіту» було опубліковано у «Голосі України». Закон України «Про вищу освіту» НЕ містить по-

ложень про набрання ним чинності. Коли Закон України «Про вищу освіту» набрав чинності?

- A) 1 лютого 2016 року
- B) 11 лютого 2016 року
- C) 12 лютого 2016 року
- D) 22 лютого 2016 року

3. Яка конституційно-правова санкція повинна бути застосована до народного депутата України у разі невиконання ним вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності?

- A) Тимчасова заборона (призупинення) діяльності
- B) Дострокове припинення повноважень
- C) Зняття депутатської недоторканності
- D) Виключення зі складу депутатської фракції

4. Хто приймає рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі складення ним повноважень за особистою заявою?

- A) Верховна Рада України
- B) Суд
- C) Президент України
- D) Голова Верховної Ради України

5. Які питання НЕ визначаються виключно законами України?

A) Визначення єдиного порядку організації дорожнього руху та його безпеки

B) Права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод основні обов'язки громадянина

C) Громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства

D) Основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства виховання, освіти, культури і охорони здоров'я екологічної безпеки

6. Який порядок реалізації права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України Президентом України передбачено Конституцією України?

А) Президент видає Указ про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України

В) Президент приймає рішення після проведення консультацій із Головою Верховної Ради, головами депутатських фракцій у Верховній Раді та Прем'єр-міністром України

С) Президент приймає рішення після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України

Д) Президент приймає рішення після консультацій з Головою Верховної Ради України та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України

7. Якими є процедурні наслідки застосування Президентом України права вето щодо прийнятого Верховною Радою України закону?

А) Скасування результатів голосування за закон у цілому і відкриття процедури його повторного розгляду у Верховній Раді України

В) Скасування результатів голосування за закон у частині, до якої Президентом України надані вмотивовані і сформульовані пропозиції, і відкриття процедури їх повторного розгляду у Верховній Раді України

С) Скасування результатів голосування за закон та припинення процедури його розгляду у Верховній Раді України

Д) Відкриття процедури розгляду у Верховній Раді України мотивованих і сформульованих пропозицій Президента України до закону

8. Яке рішення НЕ може прийняти Верховна Рада України за наслідками розгляду законопроекту в першому читанні?

А) Прийняття законопроекту за основу з дорученням головному комітету підготувати його до другого читання

В) Прийняття законопроекту в першому читанні та в цілому

С) Відхилення законопроекту

Д) Повернення законопроекту суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання або направлення його до головного комітету для підготовки на повторне перше читання

9. Що створює Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України?

- A) Президію та депутатські фракції
- B) Комітети та коаліцію депутатських фракцій
- C) Комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів цих комітетів та депутатські фракції
- D) Комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів

10. Щодо якого закону України Президент України не має право вето?

- A) Про громадянство України
- B) Про внесення змін до Конституції
- C) Про Державний бюджет України
- D) Про Конституційний Суд України

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Представницький мандат народного депутата України.
2. Завдання тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України.
3. Особливості юридичної відповідальності народних депутатів України.

Тема 15. Президент України

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо місця та ролі Президента України в системі органів державної влади України, складників його конституційного статусу; загальна характеристика Ради національної безпеки і оборони України, інших органів і служб при Президентові України; формування вмінь та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Роль і місце Президента України в системі органів державної влади. Президент України як глава держави.
2. Порядок вступу на пост Президента України. Підстави та порядок припинення повноважень Президента України.
3. Процедура усунення Президента України з поста у порядку імпічменту.
4. Повноваження Президента України. Акти Президента України. Контрасигнація актів Президента України.
5. Конституційний статус Ради національної безпеки і оборони України.
6. Офіс Президента України. Інші допоміжні органи та служби при Президентові України.

Практичні завдання

1. Проаналізувати у системному зв'язку положення ч. 4 ст. 106 Конституції України та положення ч. 3 ст. 25 Закону України від 27.02.2014 № 794-VII «Про Кабінет Міністрів України» (зі змінами). За результатами – надати аргументовану відповідь щодо відповідності нормативно визначеної процедури контрасигнації системі стримувань та противаг, зумовленої принципом розподілу влади.

При цьому аргументовано зазначити, чи може Прем'єр-міністр України та (або) міністр, відповідальний за акт Президента України, виданий Президентом України в межах передбачених п. 21 ч. 1 ст. 106 Конституції України повноважень, та за виконання такого акта, відмовитися від його скріплення своїм підписом.

2. Проаналізувати положення Указу Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» з погляду відповідності положенням ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19, ст. 102, ст. 106, ст. 113 Конституції України.

За результатами проведеного аналізу визначити власну позицію щодо конституційності надання очільником держави доручень Кабінету Міністрів України щодо здійснення конкретних заходів у певних сферах державного управління.

3. Проаналізувати положення законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) та мотивувальну частину Висновку Конституційного Суду України від 16.12.2019 № 7-в/2019.

За результатами проведеного аналізу визначити власну позицію щодо ймовірного впливу повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи на конституційно визначену систему стримувань та противаг, зумовлену принципом розподілу влади.

4. Проаналізувати положення:

1) Указу Президента України від 17.07.2022 № 499/2022 «Про усунення І. Баканова від виконання обов'язків Голови Служби безпеки України» з погляду відповідності положенням ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19, п. 12¹ ч. 1 ст. 85, ст. 102, п. 14 ч. 1 ст. 106 Конституції України та ст. 47 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, затвердженого Законом України від 24.03.1999 № 551–XIV;

2) Указу Президента України від 17.07.2022 № 500/2022 «Про відсторонення від посади Генерального прокурора» з погляду відповідності положенням ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19, п. 25 ч. 1 ст. 85, ст. 102, п. 11 ч. 1 ст. 106 Конституції України та ч. 2 ст. 11 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

За результатами проведеного аналізу визначити власну позицію щодо конституційності усунення главою держави від виконання обов'язків Голови Служби безпеки України та відсторонення главою держави від посади Генерального прокурора.

5. Проаналізувати положення:

1) Указу Президента України від 13.03.2020 № 87/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 березня 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2»» та відповідне рішення

Ради національної безпеки і оборони України з погляду відповідності положенням ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19, ст. 64, ст. 102, ст. 106, ст. 107 Конституції України;

2) оприлюднений 16.03.2020 у відеозверненні Президента України на своїй сторінці у фейсбуці заклик ‘в областях, де були підтверджені випадки коронавірусної хвороби, а саме в Чернівецькій та Житомирській, – запровадити режим надзвичайної ситуації з 17 березня 2020 року’ з погляду відповідності положенням ч. 2 ст. 6, ст. 7, ч. 2 ст. 19, ст. 64, ст. 102, ст. 106, ст. 107, ст. 140 Конституції України.

За результатами проведеного аналізу визначити власну позицію щодо конституційності (в умовах відсутності правового режиму надзвичайного або воєнного стану на території України або окремих її місцевостей) відповідних доручень Ради національної безпеки і оборони України та Президента України, а також закликів Президента України до, зокрема, органів місцевого самоврядування.

Тестові завдання

1. Які із зазначених повноважень відповідно до Конституції України НЕ може здійснювати Голова Верховної Ради України під час виконання ним обов'язків Президента України?

А) Виконувати обов'язки Головнокомандувача Збройних Сил України

В) Приймати рішення про визнання іноземних держав

С) Вносити до Верховної Ради України подання про призначення на посаду Голови Служби безпеки України

Д) Призначати на посади третину складу Конституційного Суду України

2. Якою є мінімальна кількість голосів народних депутатів України для прийняття рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту?

А) Половина від конституційного складу Верховної Ради України

В) Дві третини від конституційного складу Верховної Ради України

С) Три четвертих від конституційного складу Верховної Ради України

Д) Три п'ятих від конституційного складу Верховної Ради України

3. Яку діяльність здійснює Рада національної безпеки і оборони України?

А) Координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері правоохоронної діяльності

В) Координує і контролює діяльність Збройних сил України, інших військових формувань

С) Координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони

Д) Координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері територіальної цілісності та громадського порядку

4. Яку процедуру відставки Президента України передбачено Конституцією України?

А) Проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України

В) Вирішення народом на всеукраїнському референдумі

С) Встановлення на засіданні Верховної Ради України і підтвердження рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу, на підставі письмового подання Верховного Суду України

Д) Прийняття відповідного рішення Конституційним Судом України

5. Якими повноваженнями наділено Конституцією Президента України щодо актів Кабінету Міністрів?

А) Зупиняти їх дію з мотивів невідповідності законодавству України з одночасним зверненням до Верховного Суду щодо їх відповідності законодавству України

В) Зупиняти їх дію з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності

С) Скасовувати їх дію з мотивів невідповідності законодавству України

Д) Скасовувати їх дію з мотивів невідповідності Конституції України

6. Видані в межах якого з повноважень акти Президента України скріплюють підписами Прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання?

А) Щодо прийняття у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану

В) Щодо прийняття у разі необхідності рішення про загальну або часткову мобілізацію

С) Щодо прийняття у разі необхідності рішення про введення воєнного стану в Україні

Д) Щодо прийняття у разі необхідності рішення про використання Збройних Сил України

7. Який з указів Президента України підлягає контрастисгнації шляхом скріплення підписами Прем'єр-міністра України й міністра, відповідального за акт та його виконання?

А) Про призначення голови Київської обласної державної адміністрації

В) Про призначення надзвичайного і повноважного посла України у Великій Британії

С) Про призначення Секретаря Ради національної безпеки та оборони України

Д) Про призначення члена Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення

8. Щодо яких питань Президент України призначає всеукраїнський референдум?

А) Схвалення нової редакції Конституції України

В) Визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України

С) Внесення змін до Конституції України

Д) Схвалення закону України про внесення змін до розділу І «Загальні засади» Конституції України

9. Що є предметом висновку Верховного Суду у справі про імпичмент?

А) Додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент

В) Висновок про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки кримінального правопорушення

С) Висновок про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину

Д) Додержання вимог Закону України від 10.09.2019 № 39-ІХ «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)»

10. Що належить до повноважень Президента України?

А) Спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади

В) Забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництва держави

С) Розробка програми загальнонаціонального, економічного, соціального та культурного розвитку України

Д) Розробка проєкту закону про Державний бюджет України

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. «Приховані повноваження» Президента України: *pro et contra*.

2. Підстави усунення Президента України з посади в порядку імпічменту.

3. Повноваження Президента України у сфері національної безпеки і оборони України.

Тема 16. Виконавча влада в Україні

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо сутності й змісту виконавчої влади; загальної характеристики системи органів виконавчої влади в Україні та статусу її складників; формування вмій та навичок інтерпретації та застосування конституційно-правових норм щодо визначених питань.

Питання

1. Поняття виконавчої влади та її місце в системі розподілу державної влади.
2. Система органів виконавчої влади в Україні.
3. Порядок формування та склад Кабінету Міністрів України.
4. Демократична підзвітність і підконтрольність Кабінету Міністрів України. Солідарна відповідальність уряду та відповідальність міністрів.
5. Предмет відання та повноваження Кабінету Міністрів України.
6. Організація і порядок діяльності Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України.
7. Конституційний статус і система центральних органів виконавчої влади.
8. Конституційний статус і система місцевих органів виконавчої влади.

Практичні завдання

1. Президент України подав до Верховної Ради України проєкт Закону України про систему центральних органів виконавчої влади та визначив його як невідкладний. У проєкті Закону України запропоновано об'єднати Міністерство освіти і науки України з Міністерством культури України, об'єднати Міністерство юстиції України та Міністерство внутрішніх справ України, на базі Міністерства закордонних справ України утворити Міністерство зовнішніх взаємин України та Міністерство розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Проаналізувати наведену вище інформацію й аргументовано визначити, чи відповідає Конституції України проєкт Закону України.

2. Проаналізувати нижчезазначені рішення Конституційного Суду України та визначити основні підстави визнання положень постанов Кабінету Міністрів України такими, що відповідають (не відповідають) Конституції України:

1) Рішення № 8-р/2019 від 25.06.2019 у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності

Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» від 7 червня 2017 року № 413;

2) Рішення № 6-рп/2010 від 17.02.2010 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанов Кабінету Міністрів України «Питання Державної міграційної служби України», «Деякі питання організації діяльності Державної міграційної служби», «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання переведення системи реєстраційного обліку фізичних осіб з паперових на електронні носії»;

3) Рішення № 4-рп/2010 від 02.02.2010 у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про загальноосвітній навчальний заклад»;

4) Рішення № 2-рп/2010 від 12.01.2010 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації військового майна»;

5) Рішення № 36-рп/2009 від 24.12.2009 у справі про погодження структури центрального апарату Міністерства оборони України.

3. На скликаному Прем'єр-міністром України засіданні Кабінету Міністрів України, що відбулося 02.02.2020, у суботу, розглядався проєкт Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління Міністерством молоді та спорту України об'єктами державної власності». Проєкт Розпорядження було внесено на розгляд Кабінету Міністрів України Міністерством молоді та спорту України.

Під час розгляду проєкту Розпорядження Кабінету Міністрів України за ініціативою Прем'єр-міністра України до нього було внесено зміни. У зміненій редакції Розпорядження Кабінету Міністрів

України було прийнято шляхом голосування більшістю голосів від посадового складу Кабінету Міністрів України, незважаючи на те, що Міністр молоді та спорту України виступив категорично проти прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України у зміненій редакції та, відповідно, голосував «проти».

Проаналізувати наведену вище інформацію та визначити, чи було дотримано процедуру прийняття актів Кабінету Міністрів України згідно з вимогами чинного законодавства.

4. Постановою Верховної Ради України IX скликання від 29.08.2019 № 12-IX «Про формування складу Кабінету Міністрів України» було сформовано посадовий склад Уряду України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2019 № 849 було затверджено Програму діяльності Кабінету Міністрів України і подано її на розгляд Верховної Ради України.

Постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 № 188-IX Програму діяльності Кабінету Міністрів України було схвалено.

17 січня 2020 року Прем'єр-міністр України заявив Президенту України про свою відставку і внесення цього питання на розгляд Верховної Ради України.

За результатами зустрічі Президента України з Прем'єр-міністром України, що відбулася 17 січня 2020 року, питання про відставку Прем'єр-міністра України було знято з порядку денного. Натомість Президент України поставив перед Кабінетом Міністрів України низку невідкладних завдань.

Проаналізувати наведену інформацію та змодельовати ситуацію, за якої за результатами зустрічі Президент України ініціював би розгляд Верховною Радою України питання про відставку Прем'єр-міністра України.

Аргументовано визначити визначити, які юридично значущі наслідки мали б такі дії Президента України.

5. Сто шістдесят народних депутатів України виступили з ініціативою щодо розгляду у Верховній Раді України питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняття відповідної резолюції недовіри. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів

України було аргументовано тим, що деякі урядовці є зареєстрованими кандидатами у народні депутати України на чергових виборах народних депутатів України, які повинні відбутися за п'ятдесят календарних днів, та використовують свої службові повноваження під час проведення передвибірної агітації.

Питання про відповідальність Уряду України було включене до порядку денного чергової сесії Верховної Ради України без голосування. Після отримання комітетами Верховної Ради України відповідей на поставлені Кабінету Міністрів України запитання, останні розглянули питання про відповідальність Кабінету Міністрів України на своїх засіданнях. Після закінчення обговорення, передбаченого Регламентом Верховної Ради України, більшістю від свого конституційного складу Верховна Рада України прийняла резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України.

Проаналізувати наведену вище інформацію та визначити, чи було дотримано процедуру прийняття резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України.

Тестові завдання

1. Якою мінімальною кількістю голосів народних депутатів України приймається резолюція недовіри Кабінету Міністрів України?

А) Більшістю від конституційного складу Верховної Ради України

В) Не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України

С) Не менше ніж двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України плюс один голос

Д) Не менш як трьома четвертими від конституційного складу Верховної Ради України та затверджується всеукраїнським референдумом

2. Що НЕ є підставою для дострокового припинення повноважень Кабінету Міністрів України?

А) Відставка Прем'єр-міністра України за поданою ним заявою

В) Обрання нового парламенту

С) Відставка Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України резолюції недовіри

Д) Відставка більшості членів Кабінету Міністрів України за поданими ними заявами

3. Що може бути підставою скасування головою обласної державної адміністрації рішення голови районної державної адміністрації?

А) Невідповідність Конституції та законам України

В) Визнання Конституційним Судом України рішення таким, що не відповідає Конституції України

С) Припинення повноважень голови районної державної адміністрації

Д) Порушення порядку оприлюднення рішення на офіційному вебсайті Кабінету Міністрів України

4. Який орган забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору?

А) Кабінет Міністрів України

В) Президент України

С) Верховна Рада України

Д) Рада національної безпеки та оборони

5. Щодо яких повноважень місцеві державні адміністрації підзвітні місцевим радам?

А) делегованих їм органами виконавчої влади вищого рівня

В) делегованих їм сільськими, селищними та міськими радами

С) власних і делегованих їм відповідними радами

Д) делегованих їм районними, обласними радами

6. Яке повноваження НЕ належить до повноважень Кабінету Міністрів України?

А) Визначення організації і діяльності органів виконавчої влади

В) Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України

С) Утворення, реорганізація та ліквідація в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади, центральних органів виконавчої влади

Д) Скасування актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади повністю чи в окремі частині

7. Яке повноваження НЕ належить до повноважень виконавчої влади?

А) Забезпечення виконання Державного бюджету України

В) Розроблення загальнодержавних програм економічного розвитку

С) Затвердження загальнодержавних програм економічного розвитку

Д) Здійснення загальнодержавних програм економічного розвитку

8. Яке рішення має прийняти Президент України у разі, коли недовіру голові обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради?

А) про тимчасове відсторонення голови обласної державної адміністрації від займаної посади

В) внести подання до Уряду України про погодження відставки голови обласної державної адміністрації

С) про відставку голови обласної державної адміністрації

Д) розпустити обласну раду та призначити нового голову обласної державної адміністрації

9. Який суб'єкт наділений повноваженням скасовувати акти обласних державних адміністрацій?

А) Президент України

В) Прем'єр-міністр України

С) Кабінет Міністрів України

Д) Прокурор відповідної області

10. Який суб'єкт уповноважений за потребою утворювати військово-цивільні адміністрації?

А) Кабінет Міністрів України

В) Президент України

С) Рада національної безпеки та оборони

Д) Генеральний штаб

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Інститут контрасигнації: досвід зарубіжних країн та практика здійснення в Україні.
2. Коаліційний уряд: досвід зарубіжних країн та вітчизняна практика.
3. Парламентська відповідальність уряду: світовий досвід та проблеми вітчизняної моделі.

Тема 17. Конституційні засади правосуддя

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо конституційних засад судової влади та здійснення правосуддя, формування вмінь та навичок аналізу конституційно-правового регулювання в цій сфері та вирішення зумовлених цим практичних завдань.

Питання

1. Судова влада в системі розподілу державної влади.
2. Конституційні засади функціонування судової влади. Принцип незалежності судової влади та її гарантії.
3. Конституційні засади судочинства.
4. Принципи та загальна характеристика системи судоустрою.
5. Конституційний статус Вищої ради правосуддя. Інші органи судової влади. Органи суддівського самоврядування.
6. Конституційний статус судді. Гарантії незалежності суддів.
7. Порядок припинення повноважень суддів та підстави звільнення суддів.
8. Конституційний статус прокуратури. Роль адвокатури в системі юридичного захисту прав людини.

Практичні завдання

1. Суддя апеляційного суду внаслідок автомобільної аварії втратив 80 відсотків зору, однак заяву про вихід у відставку не подавав, аргументуючи свою позицію тим, що справи в апеляційному суді

завжди розглядаються колегіально, і він під час судового розгляду може звернутися за потреби по допомогу до інших суддів, які будуть спільно з ним в одній колегії слухати справу.

Аргументовано визначити, чи відповідає позиція судді вимогам закону.

2. Звинувачений у скоєнні злочину Петренко В. заявив у суді клопотання про виклик перекладача, вказавши, що судочинство ведеться державною мовою й усі свідки у справі розмовляють державною мовою, а він її розуміє погано.

Порадившись, місцевий суд виніс ухвалу про відмову у задоволенні клопотання, мотивуючи своє рішення тим, що підсудний володіє російською мовою, яка є його рідною мовою, і тому, у зв'язку зі значною схожістю російської та української мов, необхідності у перекладачі немає. Головуючий при цьому роз'яснив підсудному, що якщо окремі слова для нього будуть незрозумілі, то їх йому перекладе один із суддів або секретар судового засідання.

Аргументовано визначити, чи відповідають дії суду принципам судової влади.

3. Суддя господарського суду Одеської області розглянув справу з порушенням правил територіальної та предметної підсудності. Дії судді протягом розгляду справи були пов'язані з втручанням у внутрішні питання організаційної та господарської діяльності товариств – учасників корпоративного спору, мають ознаки участі судді в «рейдерських» схемах.

Аргументовано визначити, чи може бути суддя притягнутий до дисциплінарної або іншої юридичної відповідальності.

4. У Хаджибейському районному суді м. Одеси під час судового розгляду цивільної справи про захист честі, гідності та ділової репутації місцевого бізнесмена були присутні представники громадськості та репортери. Представник правозахисної організації «Народний глаз» дістав блокнот і почав письмово фіксувати хід судового засідання. Журналіст місцевого телеканалу «Репортер» непомітно увімкнув портативний диктофон. Кореспондент всеукраїнської газети «Свобода» зробив декілька фотознімків залу судового засідання та складу

суду, після чого за допомогою професійної апаратури розпочав відеозапис судового засідання. Побачивши дії вищезгаданих присутніх, суддя заборонив цим особам фіксувати порядок судового розгляду, оскільки це відображається у протоколі судового засідання. У разі невиконання його вимог суддя пригрозив розглянути справу в закритому судовому засіданні.

Аргументовано визначити, чи відповідають такі дії судді вимогам закону.

5. До прокуратури Приморського району м. Одеси звернувся громадянин України, інвалід із зору. Посилаючись на те, що йому дуже важко читати й писати, він висловив прохання виділити йому працівника прокуратури, який би зміг захистити його конституційні права у суді під час розгляду цивільної справи. Працівники прокуратури відмовили, вказавши, що це порушить вимоги закону.

Аргументовано визначити, яке рішення має бути ухвалене на засіданні комісії.

Тестові завдання

1. Що НЕ є підставою для звільнення судді?

А) Подання заяви про відставку

В) Порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна

С) Заява про відвід (самовідвід) судді

Д) Неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я

2. Що із зазначеного НЕ є підставою для припинення повноважень судді?

А) Досягнення суддею 65 років

В) Припинення громадянства України

С) Порушення суддею вимог щодо несумісності

Д) Набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину

3. Громадянка України Василенко В. звернулась до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, та просила встановити, що вона за національністю – «німкеня». В обґрунтування

Василенко В. вказала, що прагне відновити та зберегти своє етнічне німецьке походження відповідно до положень Закону України «Про національні меншини в Україні», а встановлення факту походження необхідне їй для виїзду на постійне проживання до Німеччини. Чи підлягають вимоги Василенко В. задоволенню згідно з чинним законодавством України?

А) Так, оскільки громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати свою національність, зокрема у судовому порядку

В) Так, оскільки юрисдикція судів поширюється на всі праводносини, що виникають у державі

С) Ні, оскільки обрання та відновлення національності НЕ належать до юридичних фактів, які можуть бути встановлені в судовому порядку

Д) Ні, оскільки чинне законодавство України НЕ містить вимог про внесення в паспорт громадянина України, у свідоцтво про народження, у свідоцтво про шлюб чи в інші документи відомостей про національність

4. У зв'язку з ліквідацією суду його функції було строком на тридцять календарних днів делеговано прокуратурі області. Чи законні такі дії?

А) Ні, оскільки делегування функцій судів не допускається в будь-якому разі будь-яким іншим органам

В) Так, оскільки функції суду після ліквідації тимчасово можуть покладатися на обласну прокуратуру

С) Ні, оскільки такі функції покладаються тимчасово виключно на Вищу раду правосуддя

Д) Так, оскільки функції суду можуть бути покладені тимчасово, але не більше ніж на тридцять днів

5. Указом Президента України від 15 жовтня 2020 року у зв'язку з ліквідацією місцевого суду, його повноваження та функції було покладено на суд апеляційної інстанції в межах відповідної територіальної юрисдикції строком на 1 рік. Чи відповідає Указ Президента України вимогам Конституції та Законів України?

А) Ні, оскільки делегування функцій та повноважень судів НЕ допускається

В) Ні, оскільки рішення про делегування функцій та повноважень судів має бути прийняте Верховною Радою України

С) Ні, оскільки рішення про делегування функцій та повноважень судів має бути прийняте Вищою радою правосуддя

Д) Ні, оскільки делегування функцій та повноважень суду допускається на строк НЕ більше ніж 6 місяців, але НЕ пізніше моменту утворення повноважного суду

6. Хто розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора?

А) Вища рада правосуддя

В) Офіс Генерального прокуратора

С) Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів

Д) Верховний Суд

7. Який орган відповідно до Конституції України здійснює нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку?

А) Державне бюро розслідувань

В) Служба безпеки України

С) Національне антикорупційне бюро України

Д) Прокуратура

8. Що НЕ є конституційною засадою судочинства?

А) Забезпечення доведеності вини

В) Підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором

С) Гласність судового процесу

Д) Поєднання одноособовості та колегіальності у судовому провадженні

9. Щодо внесення якого законопроекту Президент України є єдиним суб'єктом законодавчої ініціативи?

А) Про Державний бюджет України

В) Про Державний Гімн України

С) Про створення судів

Д) Про внесення змін до Розділу I Конституції України

10. Що НЕ є підставою для дисциплінарної відповідальності судді?

- A) Порушення правил щодо відводу
- B) Порушення засад гласності і відкритості судового процесу
- C) Подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних відомостей
- D) Зазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Здійснення правосуддя судом присяжних: історія та сучасність.
2. Медіація як альтернатива судовій владі.
3. «Адвокатська монополія»: переваги та недоліки.

Тема 18. Конституційна юстиція

Мета вивчення: засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо функціонування конституційної юстиції в Україні, суб'єктно-діяльнісної характеристики провадження у справах конституційної юрисдикції, правозастосовної практики Конституційного Суду України, формування вмінь та навичок аналізу конституційно-правового регулювання в цій сфері та вирішення зумовлених цим практичних завдань.

Питання

1. Поняття конституційної юстиції. Становлення і розвиток конституційної юстиції в Україні. Правова природа Конституційного Суду України.
2. Принципи діяльності Конституційного Суду України. Самообмеження юрисдикції Конституційного Суду України та доктрина політичного питання.
3. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
4. Склад і порядок формування Конституційного Суду України. Структура та організація діяльності Конституційного Суду України.

5. Суб'єкти та форми звернення до Конституційного Суду України.
6. Конституційна скарга: поняття, критерії прийнятності, особливості розгляду. Особливості юридичної сили рішень Конституційного Суду України з конституційних скарг.
7. Поняття й характеристика стадій конституційного провадження. Учасники конституційного провадження.
8. Поняття та юридична природа актів Конституційного Суду України. Види, порядок ухвалення та виконання актів Конституційного Суду України.

Практичні завдання

1. Проаналізувати Постанову Великої Палати Верховного Суду від 14.03.2018 у справі № П/800/120/14 (номер рішення в ЄДРСР 73195164) та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1) якою є природа Конституційного Суду України як спеціально утвореного органу конституційної юрисдикції?

2) які аргументи наведені в Постанові Великої Палати Верховного Суду на користь твердження про політичну природу Конституційного Суду України?

3) які аргументи можуть бути надані проти твердження про політичну природу Конституційного Суду України?

2. Велика палата Конституційного Суду України за результатами розгляду справи за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) вимогам статей 157 і 158 Конституції України, визнала його таким, що відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Водночас Велика палата Конституційного Суду України у резолютивній частині Висновку від 13.11.2019 № 5-в/2019 зробила певні застереження щодо законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України.

Представник Верховної Ради України у Конституційному Суду України публічно заявив, що орган конституційної юрисдикції вийшов за межі наданих повноважень. Відповідно, застереження Конституційного Суду України не є для Верховної Ради України обов'язковими.

Аргументовано визначити власне ставлення до позиції Представника Верховної Ради України у Конституційному Суду України.

3. Під час судового розгляду за позовом щодо необґрунтованої відмови Центральної виборчої комісії у реєстрації громадянина України Петренка В. О. кандидатом у народні депутати України, його адвокат, викладаючи свою позицію, послався на певні положення Рішення Конституційного Суду України від 26.02.1998 № 1-рп/98 у справі про вибори народних депутатів України. Утім суддя не прийняв наведені аргументи, оскільки адвокат використав положення Рішення Конституційного Суду України, яке було ухвалено щодо закону, який втратив чинність. Це у свою чергу, на думку судді, нівелює і юридичну силу Рішення Конституційного Суду України.

Аргументовано визначити, наскільки обґрунтованою є відмова судді у цьому разі.

4. На адресу Конституційного Суду України надійшла конституційна скарга Петренка В. О., в якій він просив Конституційний Суд України вирішити питання про відповідність Конституції України (конституційність) положення ч. 3 ст. 334 Цивільного кодексу України, вважаючи, що застосована в остаточному судовому рішенні вказана норма суперечить Конституції України; визнати, що застосування норми ч. 3 ст. 334 Цивільного кодексу України до земельних правовідносин є неконституційним; винести відповідне рішення.

Листом за підписом керівника Секретаріату Конституційного Суду України подану Петренку В. О. конституційну скаргу повернуто як неприйнятну з посиланням на те, що порушені у ній питання не можуть бути об'єктом конституційної скарги, оскільки фактично в ній йдеться про перевірку на відповідність Конституції України актів суду, а не закону, на що Конституційний Суд України не уповноважений.

Петренко В.О. звернувся до адміністративного суду з позовом до Конституційного Суду України, керівника Секретаріату Конституційного Суду України, в якому просив визнати протиправною відмову Конституційного Суду України у прийнятті його конституційної скарги; визнати відсутність компетенції керівника Секретаріату Конституційного Суду України здійснювати розгляд конституційної скарги по суті та виносити рішення щодо прийнятності конституційної скарги, а також щодо належності до повноважень Конституційного Суду України розглядати конституційну скаргу позивача; зобов'язати керівника Секретаріату Конституційного Суду України спрямувати подану ним конституційну скаргу на розгляд суддям (судді) Конституційного Суду України з метою вирішення питання щодо відкриття провадження у справі за цією скаргою.

Аргументовано визначити, яке рішення у справі за позовом Петренка В.О. має постановити адміністративний суд.

5. Проаналізувати Рішення Конституційного Суду України від 07.10.2009 № 25-рп/2009 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та підготуватися до аргументованого обговорення таких питань:

1. Чи було виконано положення пункту 3 резолютивної частини аналізованого Рішення Конституційного Суду України?

2. Яким натепер є порядок здійснення права на отримання пенсії громадянами України, які постійно проживають за кордоном?

3. Яким натепер є порядок відшкодування шкоди, завданої фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними?

Тестові завдання

1. 3 вересня 2019 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 27-IX «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)». Закон набрав чинності 1 січня 2020 р. П'ятдесят народних депутатів України звернулися до Конституційного Суду України з конституційним по-

данням щодо його відповідності Конституції України (конституційності). Чи було дотримано народними депутатами України вимоги щодо звернення до Конституційного Суду України?

А) Ні, оскільки на стадії підготовки законопроекту до розгляду Конституційний Суд України надав висновок про його відповідність Конституції України (конституційність)

В) Ні, оскільки суб'єктом права на конституційне подання щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України є не менш як третина народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України

С) Ні, оскільки юрисдикція Конституційного Суду України не поширюється на вирішення питання щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності

Д) Так, оскільки юрисдикція Конституційного Суду України поширюється на вирішення питання щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності

2. Петренко В. звернувся до Конституційного Суду України з конституційною скаргою, в якій клопотав про визнання неконституційним певного положення Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ зі змінами, яке було застосоване в остаточному судовому рішенні. Через два дні після винесення Ухвали про відкриття провадження у справі скаржник звернувся до Суду з заявою про відкликання конституційної скарги. Які дії Конституційного Суду відповідають чинному законодавству?

А) Скаржнику відмовлено у задоволенні заяви, оскільки після винесення Ухвали про відкриття провадження за конституційною скаргою заяви про відкликання скарги не підлягають розгляду

В) Конституційний Суд може задовольнити заяву про відкликання скарги на будь-якій стадії конституційного провадження

С) Конституційний Суд зобов'язаний задовольнити заяву про відкликання скарги

Д) Конституційний Суд може відмовити у припиненні розгляду такої скарги навіть у разі подання суб'єктом права на конституцій-

ну скаргу заяви про її відкликання, якщо порушені у конституційній скарзі питання мають особливе суспільне значення для захисту прав людини

3. Щодо якого повноваження Конституційного Суду України суб'єктом права на конституційне звернення є Кабінет Міністрів України?

А) Відповідності Конституції України міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість

В) Відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою

С) Додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту

Д) Відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України

4. Що НЕ є вимогою для набуття статусу судді Конституційного Суду України згідно із чинною Конституцією України?

А) Проживання в Україні протягом останніх десяти років

В) Наявність високих моральних якостей

С) Стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років

Д) Досвід правника із визнаним рівнем компетентності

5. У лютому 2020 року Василенко В. звернувся до Конституційного Суду України із запитом на інформацію, у якому просив надати йому копії конституційної скарги Петренка В., за якою Третьою колегією суддів Першого сенату Конституційного Суду України у грудні 2019 року було відкрито конституційне провадження у справі. Василенку В. було відмовлено у наданні копії зазначеної конституційної скарги. Цю відмову Василенко В. оскаржив у судовому порядку. Чи підлягають вимоги Василенка В. задоволенню згідно з чинним законодавством України?

А) Так, оскільки гарантоване Конституцією України право особи на доступ до інформації є абсолютним і НЕ може підлягати обмеженням

В) Так, оскільки матеріали справи, яка розглядається Конституційним Судом України, містять суспільно значущу інформацію, доступ до якої НЕ може підлягати обмеженням

С) Ні, оскільки Конституційний Суд України НЕ є розпорядником публічної інформації у розумінні Закону України «Про доступ до публічної інформації» і НЕ керується його положеннями при вирішенні питань щодо доступу до інформації

Д) Ні, оскільки конституційна скарга належить до матеріалів справи, а тому НЕ може бути надана до завершення її розгляду Конституційним Судом України

6. Що є об'єктом конституційного контролю при вирішенні справи за конституційною скаргою?

А) Закон України

В) Судове рішення у справі

С) Застосований у судовому рішенні закон України

Д) Судове рішення та застосований у ньому закон України

7. Якщо 16 осіб набули повноважень судді Конституційного Суду України, яким є кількісний склад Першої колегії Першого Сенату Конституційного Суду України?

А) 8 осіб

В) 6 осіб

С) 3 особи

Д) 10 осіб

8. Якщо 16 осіб набули повноважень судді Конституційного Суду України, яким є кількісний склад Великої палати Конституційного Суду України?

А) 12 осіб

В) 14 осіб

С) 16 осіб

Д) 18 осіб

9. Який суб'єкт постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою?

- A) Секретар Колегії Конституційного Суду
- B) Велика палата Конституційного Суду України
- C) Колегія суддів Конституційного Суду України
- D) Суддя Конституційного Суду України – доповідач у справі

10. Який суб'єкт постановляє ухвалу про закриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням?

- A) Велика палата Конституційного Суду України
- B) Сенат Конституційного Суду України
- C) Колегія суддів Конституційного Суду України
- D) Суддя Конституційного Суду України – доповідач у справі

Питання для самостійної роботи та обговорення

1. Захист конституційних прав і свобод особи Конституційним Судом України.

2. Участь Конституційного Суду України в процедурі внесення змін до Конституції України.

3. Доктрина політичного питання в юрисдикційній діяльності Конституційного Суду України.

Перелік питань для підготовки до підсумкового контролю

---

1. Конституціоналізм – політико-правова система держави і суспільства.
2. Зміст системи сучасного українського конституціоналізму.
3. Генезис українського конституціоналізму: загальна характеристика.
4. Новітній період розвитку сучасного українського конституціоналізму.
5. Український конституціоналізм та європейська інтеграція України.
6. Категоріальне значення людського виміру конституційного права. Людина у системі категорій конституціоналізму. Загальнолюдські політико-правові цінності сучасного конституціоналізму.
7. Публічна влада у системі сучасного українського конституціоналізму. Державна влада та публічно-самоврядна влада у системі сучасного українського конституціоналізму.
8. Поняття конституційного права.
9. Предмет, метод і функції галузі конституційного права.
10. Поняття, природа та класифікація принципів конституційного права. Людська гідність. Свобода. Рівність і заборона дискримінації.
11. Система конституційного права України. Норми та інститути конституційного права.
12. Поняття та система джерел конституційного права.
13. Конституційні засади співвідношення національного та міжнародного права.
14. Міжнародні договори як джерела конституційного права. Доктрина дружнього ставлення до міжнародного права.
15. Нормативно-правові акти як джерела конституційного права.
16. Акти органів судової влади як джерела конституційного права.

17. Інші джерела конституційного права.
18. Сутність конституції. Установча природа конституції.
19. Поняття та юридичні властивості конституції. Верховенство конституції. Пряма дія конституційних норм. Горизонтальний ефект конституції.
20. Функції конституції. Реалізація конституції.
21. Особливості тлумачення конституції.
22. Загальна характеристика Конституції України. Порядок ухвалення та внесення змін до Конституції України.
23. Правовий захист Конституції. Поняття, види та моделі конституційного контролю.
24. Конфліктність у конституційно-правових відносинах.
25. Конституційна конфліктологія в системі конституційно-правової науки. Конфліктологічна експертиза конституційного законодавства.
26. Конституційний конфлікт: поняття, ознаки, функції, структура. Наукові підходи до класифікації конституційних конфліктів.
27. Причини та умови виникнення конституційних конфліктів.
28. Основоположні принципи здійснення впливу на конституційний конфліктний процес. Прогнозування та профілактика конституційних конфліктів.
29. Припинення конституційних конфліктів. Наслідки конституційних конфліктів.
30. Поняття та особливості конституційної відповідальності.
31. Функції та підстави конституційної відповідальності.
32. Поняття і склад конституційних правопорушень.
33. Відповідальність держави, органів та посадових осіб публічної влади.
34. Конституційно-правові санкції.
35. Поняття конституційного ладу України.
36. Порядок визначення та зміни конституційного ладу України.
37. Система засад конституційного ладу України.
38. Конституційні засади державного суверенітету України. Принцип територіальної цілісності і недоторканності державних

- кордонів України. Незалежність України та процеси євроатлантичної і європейської інтеграції.
39. Принцип республіканізму у структурі конституційного ладу України. Демократична підзвітність та підконтрольність публічної влади. Форми участі народу в управлінні державними справами.
  40. Конституційний статус української мови як державної. Правовий статус мов національних меншин та корінних народів.
  41. Обмеження влади правом як засада конституційного ладу України.
  42. Конституційний принцип поділу державної влади. Система стримувань і противаг.
  43. Принцип верховенства права в системі засад конституційного ладу України. Основні елементи верховенства права.
  44. Поняття та сутність громадянського суспільства. Взаємодія людини, громадянського суспільства і держави.
  45. Структура та принципи самоорганізації громадянського суспільства.
  46. Конституційний принцип багатоманітності. Засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів: юридичні механізми. Доктрина «демократії, здатної себе захистити».
  47. Інститути громадянського суспільства.
  48. Поняття та види громадських об'єднань. Принципи організації та діяльності громадських об'єднань.
  49. Конституційний статус політичних партій. Принципи діяльності політичних партій. Порядок створення політичних партій. Заборона політичних партій за конституційним законодавством України.
  50. Держава і церква в Україні. Відокремлення церкви від держави. Принцип світської держави.
  51. Сутність демократії.
  52. Пряма та представницька демократія.
  53. Поняття, види, конституційно-правове регулювання референдумів.

54. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою.
55. Виборче право. Пасивне і активне виборче право, виборчі цензи. Принципи виборчого права.
56. Основні виборчі системи.
57. Особливості загальнодержавних виборів.
58. Особливості місцевих виборів.
59. Відповідальність за порушення виборчого законодавства в Україні.
60. Поняття, структура та принципи конституційного статусу особи.
61. Поняття, розуміння та сутність прав людини.
62. Права людини і конституційні права. Класифікація конституційних прав.
63. Зобов'язання держави, зумовлені правами людини.
64. Обмеження конституційних прав: підстави та вимоги.
65. Поняття, види та значення гарантій прав людини.
66. Особливі юридичні стани згідно з Конституцією та права людини.
67. Особливості юридичного захисту прав внутрішньо переміщених осіб.
68. Конституційні обов'язки особи.
69. Поняття і види громадянських статусів особи.
70. Поняття й сутність громадянства.
71. Принципи громадянства.
72. Належність до громадянства України. Набуття та припинення громадянства України.
73. Загальна характеристика конституційно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні.
74. Особливості конституційно-правового статусу біженців, а також осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні.
75. Державна територія як просторова основа здійснення публічної влади.
76. Поняття, форми і принципи державного устрою.
77. Принцип унітаризму та його закріплення в Конституції.

78. Поняття, система та принципи адміністративно-територіального устрою України. Порядок вирішення питань територіального поділу в Україні.
79. Поняття та характеристика конституційного статусу національних меншин в Україні. Поняття національно-культурної автономії.
80. Конституційний статус Автономної Республіки Крим у складі України як унітарної держави.
81. Особливості юридичного статусу тимчасово окупованих територій України.
82. Поняття та принципи місцевого самоврядування.
83. Конституційні гарантії місцевого самоврядування. Європейські стандарти місцевого самоврядування.
84. Система місцевого самоврядування. Територіальна громада – первинний суб'єкт місцевого самоврядування.
85. Загальна характеристика конституційного статусу органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні.
86. Предмет відання територіальної громади. Компетенція органів місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в містах зі спеціальним статусом.
87. Відносини та взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади.
88. Конституційно-правовий статус депутата місцевої ради та юридичні гарантії його діяльності.
89. Законодавча влада за умов поділу державної влади.
90. Конституційна природа Верховної Ради України – парламенту України.
91. Конституційний склад і структура Верховної Ради України.
92. Функції і повноваження Верховної Ради України.
93. Парламентські процедури. Законодавча процедура.
94. Конституційний статус спеціалізованих органів парламентського контролю – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Рахункової палати.

95. Конституційний статус народного депутата України та юридичні гарантії його діяльності. Природа депутатського мандата. Підстави та порядок дострокового припинення повноважень народного депутата України.
96. Роль і місце Президента України в системі органів державної влади. Президент України як глава держави.
97. Порядок вступу на пост Президента України. Підстави та порядок припинення повноважень Президента України.
98. Процедура усунення Президента України з поста у порядку імпичменту.
99. Повноваження Президента України. Акти Президента України. Контрасигнація актів Президента України.
100. Конституційний статус Ради національної безпеки і оборони України.
101. Офіс Президента України. Інші допоміжні органи та служби при Президентові України.
102. Поняття виконавчої влади та її місце в системі розподілу державної влади.
103. Система органів виконавчої влади в Україні.
104. Порядок формування та склад Кабінету Міністрів України.
105. Демократична підзвітність і підконтрольність Кабінету Міністрів України. Солідарна відповідальність уряду та відповідальність міністрів.
106. Предмет відання та повноваження Кабінету Міністрів України.
107. Організація і порядок діяльності Кабінету Міністрів України. Акти Кабінету Міністрів України.
108. Конституційний статус і система центральних органів виконавчої влади.
109. Конституційний статус і система місцевих органів виконавчої влади.
110. Судова влада в системі розподілу державної влади.
111. Конституційні засади функціонування судової влади. Принцип незалежності судової влади та її гарантії.
112. Конституційні засади судочинства.

113. Принципи та загальна характеристика системи судоустрою.
114. Конституційний статус Вищої ради правосуддя. Інші органи судової влади. Органи суддівського самоврядування.
115. Конституційний статус судді. Гарантії незалежності суддів.
116. Порядок припинення повноважень суддів та підстави звільнення суддів.
117. Конституційний статус прокуратури. Роль адвокатури в системі юридичного захисту прав людини.
118. Поняття конституційної юстиції. Становлення і розвиток конституційної юстиції в Україні. Правова природа Конституційного Суду України.
119. Принципи діяльності Конституційного Суду України. Самообмеження юрисдикції Конституційного Суду України та доктрина політичного питання.
120. Функції та повноваження Конституційного Суду України.
121. Склад і порядок формування Конституційного Суду України. Структура та організація діяльності Конституційного Суду України.
122. Суб'єкти та форми звернення до Конституційного Суду України.
123. Конституційна скарга: поняття, критерії прийнятності, особливості розгляду. Особливості юридичної сили рішень Конституційного Суду України з конституційних скарг.
124. Поняття й характеристика стадій конституційного провадження. Учасники конституційного провадження.
125. Поняття та юридична природа актів Конституційного Суду України. Види, порядок ухвалення та виконання актів Конституційного Суду України.

Перелік рекомендованої літератури

Література з методики викладання

1. Анненкова І. П., Кузнецова Н. В., Раскола Л. А. Основи педагогічних вимірювань: навч.-метод. посіб. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2021. 210 с.

2. Артикуца Н. В. Високоєфективні методики фахової підготовки правників. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. Київ: КМА, 2007. С. 180–188.

3. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. *Інноваційні технології у вищій юридичній освіті: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи – предтечі Києво-Могилянської академії (25–28 трав. 2005 р.)*. К.: Стилос, 2005. С. 3–26. URL: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/2424/1/Artikutsa_Inov.pdf (дата звернення: 29.05.2023).

4. Афанасьєва М. В. Правова аргументація та юридичне письмо: монографія. Одеса: Юридика, 2023. 124 с.

5. Барабанова Н. Р., Грушевська Ю. А. Методика створення тестів для визначення рівня знань студентів. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Гельветика, 2021. Т. 1. С. 705–709.

6. Батан Ю. Д. Вікіпедія та навчальний процес у вищих навчальних закладах: стан взаємодії. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 28 травня 2016)*. Одеса: Фенікс, 2016. С. 12–14. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10596> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Батан Ю. Д. Тести у викладанні конституційного права: складання, розв'язання, обговорення. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 299–302.

8. Головка Н. І. Методика викладання правознавства: навч. посіб. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 202 с.

9. Столярчук Л. Б. Операційний компонент підготовки бакалаврів у галузі права. *Професійна підготовка бакалаврів у галузі права в університетах Канади: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04*. Львів, 2019. С. 129–153.

10. Чужикова В. Г. Методика викладання права. К.: КНЕУ, 2009. 425 с.

11. Editorial: ChatGPT and law exams. *International Journal of Constitutional Law*. 2023. Vol. 21. Issue 2. P. 393–398. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/moad049> (accessed: 29.05.2023).

12. Guest Editorial: Liberal constitutionalism and postcolonialism in the South and beyond: On liberalism as an open source and the insights of decolonial critiques. *International Journal of Constitutional Law*. 2022. Vol. 20. Issue 1. P. 1–12. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/moac035> (accessed: 29.05.2023).

Нормативно-правові акти та матеріали практики:

До всіх тем

1. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/396-IX> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23.12.1998 № 350-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 1

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 2

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України від 22.05.2018 № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конститу-

ційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012 у справі про рівність сторін судового процесу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 3

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про Положення про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України: Указ Президента України від 15.11.2006 № 970/2006. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/970/2006> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 № 503/97. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/503/97> дата звернення: 29.05.2023).

9. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2016 № 6-рп/2016 у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.1998 № 12/рп-98 у справі про тлумачення терміну «законодавство». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98/> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Рішення Конституційного Суду України від 23.06.2009 № 15-рп/2009 у справі про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 4

1. Висновок Конституційного Суду України від 01.04.2010 № 1-в/2010 у справі про внесення змін до статей 80, 105, 108 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Висновок Конституційного Суду України від 25.03.1999 № 1-в/1999 у справі про внесення змін до статті 98 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-99> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2008 № 4-рп/2008 у справі про Регламент Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 № 4-зп у справі про набуття чинності Конституцією України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 № 6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2016 № 6-рп/2016 у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 11.07.1997 № 3-зп у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України ст. 98 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 5-р/2019 у справі про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2008 № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 № 7-зп/1997 у справі про Рахункову палату. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

16. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 5

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-п/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh06d710-19#n2> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-п/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf06d710-19#n2> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 № 6-п/2019 у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 6

1. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 № 19-рп/2003 у справі щодо недоторканності та імпідменту Президента

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 № 12-рп/2007 у справі про порядок припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va12p710-07> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України від 19.05.2004 № 11-рп/2004 у справі про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-04> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 № 8-рп/2002 у справі щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 7

1. Висновок Конституційного Суду України 30.10.2003 № 1-в/2003 у справі про внесення змін до статей 29, 59, 78 та інших Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Висновок Конституційного Суду України від 16.12.2019 № 7-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Висновок Конституційного Суду України від 20.11.2019 № 6-в/2019 у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо

уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006v710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Первомайського О. О. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) (реєстр. № 9037) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng03d710-18> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 № 6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2016 № 5-рп/2016 у справі щодо відповідності Конституції України (кон-

ституційності) окремого положення пункту 11 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 11.07.1997 у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 5-п/2019 у справі про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-п/2021 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99 у справі про застосування української мови. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99> (дата звернення: 29.05.2023).

16. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2008 № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

17. Рішення Конституційного Суду України від 18.11.2004 № 17-рп/2004 у справі про Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-04> (дата звернення: 29.05.2023).

18. Рішення Конституційного Суду України від 24.06.1999 № 6-рп/99 у справі про фінансування судів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99> (дата звернення: 29.05.2023).

19. Рішення Конституційного Суду України від 26.04.2018 № 4-п/2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депу-

татів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 8

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із запровадженням державного фінансування політичних партій в Україні: Закон України від 27.11.2003 № 1349-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-15> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України від 16.10.2007 № 9-рп/2007 у справі про утворення та реєстрацію партійних організацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0a9p710-07> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України від 04.06.2019 № 2-р/2019 у справі про молодіжні організації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Рішення Конституційного Суду України від 16/07/2019 № 9-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністично-

го та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 12.06.2007 № 2-рп/2007 у справі про утворення політичних партій в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-07> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України 23.04.1991 № 987-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України 15.09.1999 № 1045-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України 15.09.1999 № 5073-XVII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 9

1. Посібник зі статті 3 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини Право на вільні вибори. Оновлено 31 серпня 2020 року. 34 с. URL: <https://rm.coe.int/ukr-guide-on-article-web/1680a1296f> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI (Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення проміжних виборів і заміщення народних депутатів України, обраних у загальнодержавному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 № 698-V (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 № 1932-IV (зі змінами). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-15> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2008 № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України від 27.03.2000 № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України від 15.10.2008 № 23-рп/2008 у справі про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2002 № 2-рп/2002 у справі про виборчу заставу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 24.03.2005 № 3-рп/2005 у справі про вибори Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-05> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 26.04.2018 № 4-р/2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Висновок Конституційного Суду України від 16.12.2019 № 8-в/2019 у справі щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України (щодо зменшення конституційного складу Верховної Ради України та закріплення пропорційної виборчої системи) (реєстр. № 1017) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008v710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2017 № 3-р/2017 у справі про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 10

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної асамблеї ООН від 10.12.1948 № 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 29.05.2023).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 29.05.2023).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 29.05.2023).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 № 2-рп/2016 у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012 у справі про рівність сторін судового процесу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 11

1. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004 (дата звернення: 29.05.2023).

2. Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232 (дата звернення: 29.05.2023).

3. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 № 1582-IV (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1582-15> (дата звернення: 29.05.2023)..

8. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 12

1. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 № 1771-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями: Постанова Верховної Ради України від 17.03.2015 № 254-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-19> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про корінні народи України: Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про національні меншини (спільноти) в Україні: Закон України від 13.12.2022 № 2494-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 13.07.2001 № 11-рп/2001 у справі про адміністративно-територіальний устрій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 20.03.2014 № 3-рп/2014 у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим „Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-14> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Рішення Конституційного Суду України від 14.03.2014 № 2-рп/2014 у справі про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2001 № 19-рп/2001 у справі щодо сумісності мандата депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим з іншими видами діяльності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-01> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 13

1. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 29.05.2023).

2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост: Закон України від 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1638-IX> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11.07.2001 № 2625-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 02.05.2023 № 3077-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20> (дата звернення: 20.07.2023).

9. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 № 401-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 13.07.2001 № 11-рп/2001 у справі про адміністративно-територіальний устрій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Рішення Конституційного Суду України від 13.10.2005 № 9-рп/2005 у справі про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-05> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Рішення Конституційного Суду України від 16.04.2009 № 7-рп/2009 у справі про скасування актів органів місцевого самоврядування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Рішення Конституційного Суду України від 18.06.2002 № 12-рп/2002 у справі про об'єднання територіальних громад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

16. Рішення Конституційного Суду України від 25.12.2003 № 21-рп/2003 у справі про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 14

1. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 № 400-IX (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/400-20> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-IX (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI (Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення проміжних виборів і заміщення народних депутатів України, обраних у загальнодержавному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступ-

них чергових або позачергових виборів народних депутатів України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 06.04.2010 № 11-рп/2010 у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 25.06.2008 № 12-рп/2008 у справі про перебування народного депутата України у депутатській фракції. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 № 3-в/2001 у справі про Римський Статут. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002 у справі щодо повноважності Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Рішення Конституційного Суду України від 01.04.2008 № 4-рп/2008 у справі про Регламент Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Рішення Конституційного Суду України від 14.10.2003 № 16-рп/2003 у справі про направлення запиту до Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Рішення Конституційного Суду України від 26.04.2018 № 4-р/2018 у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 15

1. Висновок Конституційного Суду України від 01.04.2010 № 1-в/2010 у справі про внесення змін до статей 80, 105, 108 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Питання забезпечення діяльності Президента України: Указ Президента України від 20.06.2019 № 417/2019 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417/2019> (дата звернення: 29.05.2023)

3. Питання Комісії державних нагород та геральдики: Указ Президента України від 31 грудня 2011 року № 1211. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1211/2011> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Питання Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України: Указ Президента України від 30.10.2019 року № 784/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784/2019> (дата звернення: 29.05.2023)

5. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Питання Національної інвестиційної ради: Указ Президента України від 12.03.2016 № 365/2016 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365/2016> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про забезпечення впровадження єдиної державної політики реформ в Україні: Указ Президента України від 23.07.2014 № 614/2014 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614/2014> (дата звернення: 29.05.2023)

9. Про забезпечення проведення церемонії вступу на пост новообраного Президента України: Указ Президента України від 30.11.1999 № 1509/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1509/99> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Про затвердження Положення про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президентові України: Указ Президента України від 04.03.2021 № 89/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2021> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Про Комісію при Президентові України з питань громадянства: Указ Президента України від 30.04.2005 № 740/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740/2005#n22> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Про Комісію при Президентові України у питаннях помилування: Указ Президента України від 06.12.1999 № 1532/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1532/99> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Про Міжнародну дорадчу раду: Указ Президента України від 16 грудня 2015 року № 706/2015 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706/2015> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Про Національний координаційний центр кібербезпеки: Указ Президента України від 07.06.2016 № 242/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/242/2016> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 29.05.2023).

16. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14.10.2014 № 808/2014 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014> (дата звернення: 29.05.2023).

17. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14.10.2014 № 808/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/808/2014> (дата звернення: 29.05.2023).

18. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10.09.2019 № 39-IX (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/39-20> (дата звернення: 29.05.2023).

19. Про офіційні символи глави держави: Указ Президента України від 29.11.1999 № 1507/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507/99> (дата звернення: 29.05.2023).

20. Про Положення про Державне управління справами: Указ Президента України від 17.12.2002 № 1180/2002 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180/2002> (дата звернення: 29.05.2023)

21. Про Положення про Консультативну раду у справах ветеранів війни, сімей загиблих (померлих) захисників України: Указ Президента України від 14.07.2020 № 273/2020 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2020> (дата звернення: 29.05.2023).

22. Про Положення про Координаційний центр забезпечення взаємодії з Кабінетом Міністрів України: Указ Президента України від 19.10.2015 № 595/2015 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595/2015> (дата звернення: 29.05.2023).

23. Про Положення про Офіс Президента України: Указ Президента України від 25.06.2019 № 436/2019 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019> (дата звернення: 29.05.2023).

24. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (дата звернення: 29.05.2023).

25. Про Положення про порядок підготовки та внесення проєктів актів Президента України: Указ Президента України від 15.11.2006 № 970/2006. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/970/2006> (дата звернення: 29.05.2023).

26. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 № 503/97. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/503/97> дата звернення: 29.05.2023).

27. Про Раду з питань свободи слова та захисту журналістів: Указ Президента України від 06.11.2019 № 808/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2019> (дата звернення: 29.05.2023).

28. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр> (дата звернення: 29.05.2023).

29. Рішення Конституційного Суду України від 10.09.2009 № 20-рп/2009 у справі за конституційним поданням Президента України

щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

30. Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 № 19-рп/2003 у справі щодо недоторканності та імпідменту Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

31. Рішення Конституційного Суду України від 15.01.2009 № 2-рп/2009 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про деякі питання керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

32. Рішення Конституційного Суду України від 16.09.2020 № 11-р/2020 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України „Про Національне антикорупційне бюро України«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20> (дата звернення: 29.05.2023).

33. Рішення Конституційного Суду України від 22.04.2008 № 9-рп/2008 у справі за конституційними поданнями 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ряду указів Президента України стосовно діяльності Ради національної безпеки і оборони України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про склад Ради національної безпеки і оборони України«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

34. Рішення Конституційного Суду України від 25.02.2009 № 5-рп/2009 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про деякі питання здійс-

нення керівництва у сферах національної безпеки і оборони». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

35. Рішення Конституційного Суду України від 25.12.2003 № 22-рп/2003 у справі щодо строків перебування на посту Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

36. Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 9-р/2020 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про призначення А. Ситника Директором Національного антикорупційного бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-20> (дата звернення: 29.05.2023).

37. Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002 у справі щодо повноважності Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02/> (дата звернення: 29.05.2023)

До теми 16

1. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2019 № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Положення про Секретаріат Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2009 № 850 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2009-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про затвердження Правил підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від

06.09.2005 № 870 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 № 950 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII (зі змінами). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 442 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15.01.1999 № 401-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14> (дата звернення: 29.05.2023).

13. Про Фонд державного майна України: Закон України від 09.12.2011 № 4107-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Рішення Конституційного Суду України від 02.03.1999 № 2-рп/1999 у справі про комунальні послуги. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-99> (дата звернення: 29.05.2023).

16. Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 № 8-рп/2002 у справі щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

17. Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2003 № 15-рп/2003 у справі про атестацію державних службовців. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-03> (дата звернення: 29.05.2023).

18. Рішення Конституційного Суду України від 08.09.2009 № 19-рп/2009 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 10 Постанови Кабінету Міністрів України „Деякі питання соціального захисту окремих категорій громадян«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

19. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2010 № 7-рп/2010 у справі про фінансове забезпечення діяльності судів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

20. Рішення Конституційного Суду України від 11.05.2010 № 13-рп/2010 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 1, пункту 44 статті 2, частини другої статті 4, пункту 45 статті 6, пункту 58 статті 34, статті 34-1, пункту 5, абзацу четвертого пункту 7 частини першої, частини третьої статті 76 Закону України „Про Державний бюджет України на 2009 рік«, частини п'ятої статті 5 Закону України „Про Національний банк України«, Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2009 рік« та деяких інших законів України«. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-10> (дата звернення: 29.05.2023).

21. Рішення Конституційного Суду України від 11.11.2008 № 25-рп/2008 у справі про земельні аукціони. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

22. Рішення Конституційного Суду України від 11.12.2007 № 12-рп/2007 у справі про порядок припинення повноважень членів Ка-

бінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va12p710-07> (дата звернення: 29.05.2023).

23.Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 5-р/2019 у справі про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

24.Рішення Конституційного Суду України від 23.06.2009 № 15-рп/2009 у справі про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

25.Рішення Конституційного Суду України від 24.12.2009 № 36-рп/2009 у справі про погодження структури центрального апарату Міністерства оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v036p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

26.Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12> (дата звернення: 29.05.2023).

27.Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 10-р/2020 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України „Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів«, положень частин першої, третьої статті 29 Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік«, абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II „Прикінцеві положення« Закону

України «Про внесення змін до Закону України „Про Державний бюджет України на 2020 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20> (дата звернення: 29.05.2023).

28. Рішення Конституційного Суду України від 29.09.2009 № 22-рп/2009 у справі про відчуження майна державних вугледобувних підприємств. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v022p710-09> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 17

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 № 8-рп/2002 у справі щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2002 № 15-рп/2002 у справі про досудове врегулювання спорів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Рішення Конституційного Суду України від 25.11.1997 № 6-зп у справі громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2011 № 2-рп/2011 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Вищу раду юстиції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-11/> (дата звернення: 29.05.2023).

До теми 18

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 29.05.2023).

2. Регламент Конституційного Суду України: Постанова Конституційного Суду України від 22.02.2018 № 1-пс/2018 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18> (дата звернення: 29.05.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України від 02.12.2019 № 11-п/2019 у справі щодо офіційного тлумачення положень статті 151-2 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19> (дата звернення: 29.05.2023).

4. Рішення Конституційного Суду України від 22.01.2020 № 1-р(І)/2020 у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України». URL: <http://www.csu.gov.ua/dokument/1-ri2020> (дата звернення: 29.05.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України від 23.06.1997 № 2-зп у справі про акти органів Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України від 11.07.1997 № 3-зп у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою Украї-

ни статті 98 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2000 № 15-рп/2000 у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2008 № 13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

9. Рішення Конституційного Суду України від 09.06.1998 № 8-рп/98 у справі щодо внесення змін до Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 27.03.2002 № 7-рп/2002 у справі щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-02> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2008 № 13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2008 № 13-рп/2008 у справі про повноваження Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-08> (дата звернення: 29.05.2023).

Спеціальна література

До всіх тем

1. Афанасьєва М.В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. [та ін.]. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / за заг. ред. М.В. Афанасьєвої, А.А. Єзерова; тех. ред. Ю.Д. Батан. Одеса: Юридика література, 2017. 256 с.

2. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика / упор.: А. А. Єзеров, Д. С. Терлецький. Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.
3. Конституційне право : навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 584 с.
4. Конституційне право України: підручник / за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
5. Конституційне право: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2021. 528 с.
6. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: У 2 т. К.: Юридична думка. Т. 1 / за ред. В. Ф. Погорілка. 2006. 544 с.; Т. 2 / За ред. Ю. С. Шемшученка. 2008. 800 с.
7. Курс конституционного права Украины: учебник / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова: в 2 т. Т. 1: Общая часть: основы теории конституционного права. Х.: Одиссей, 2008. 672 с. Т. 2: Конституционный строй Украины. Сумы: Университетская книга, 2012. 799 с.
8. Орзих М. Ф. Избранные труды: юбилейное издание к 90-летию со дня рождения / М. Ф. Орзих; сост.: А. Р. Крусян, А. А. Езеров; техн. ред. А. А. Езеров, Ю. Д. Батан, Д. С. Терлецький [и др.]; вступ. ст. С. В. Кивалов. Одесса: Юридична література, 2015. 568 с.
9. Орзих М. Ф., Крусян А. Р. Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право: монография. К.: Алерта, 2006. 290 с.
10. Проблеми сучасної конституціоналістики: навчальний посібник. Вип. 1 / М. П. Орзих, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський, В. А. Григор'єв, А. А. Єзеров; за ред. М. П. Орзіха. К.: Юрінком Інтер, 2011. 268 с.
11. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Вип. 2. Конституційні перетворення в Україні / за ред. М. П. Орзіха. К.: Юрінком Інтер, 2012. 430 с.
12. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Вип. 3. Сучасний український конституціоналізм / за ред. А. Р. Крусян. О.: Фенікс, 2015. 523 с.
13. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Вип. 4. Конституційне гуманітарне право / [Н. В. Аніщук, М. В. Афа-

насьєва, Н. М. Бакаянова та ін.]; за заг. ред. А. Р. Крусян, А. А. Єзерова. К.: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.

14. Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм. Харків: Права людини, 2018. 356 с.

15. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. М. О. Баймуратов. К.: Правова єдність, 2009. 1008 с.

16. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

17. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 556 с.

18. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія. Київ: Салком; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

До теми 1

1. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.

2. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 475 с.

3. Забокрицький І. І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2021. 463 с.

4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.

5. Матат А. Конституційні принципи: правнича теорія і практика: монографія. Київ: ВАІТЕ, 2022. 180 с.

6. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 372 с.

До теми 2

1. Андриц М. Р. Принципи права в рішеннях Конституційного Суду України: дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2021. 221 с.

2. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. О., 2017. 22 с.

3. Матат А. Конституційні принципи: правнича теорія і практика: монографія. Київ: ВАІТЕ, 2022. 180 с.
4. Сінкевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ: Ліра-К, 2020. 462 с.
5. Совгіря О. Предмет конституційного права України: аксіологічна складова на сучасному етапі. *Український часопис конституційного права*. 2016. № 1. С. 41–46.
6. Федоренко В.Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти: монограф. К.: Ліра-К, 2009. 580 с.

До теми 3

1. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2010. 656 с.
2. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія. К.: Інститут держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.
3. Васильченко О.П. Джерела конституційного права України: навч. пос. К.: Реферат, 2010. 188 с.
4. Джерела конституційного права України: монографія / Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик [та ін.]. К.: Наукова думка, 2010. 709 с.
5. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
6. Резніченко С.В. Договір у системі джерел конституційного права України: монографія. О.: Астропринт, 1999. 136 с.
7. Різник С.В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 473 с.
8. Сав'як О.В. Правовий звичай у системі джерел конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 219 с.
9. Терлецький Д.С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні: монографія. О.: Фенікс, 2009. 232 с.
10. Цоклан В. І., Федоренко В.Л. Система сучасних джерел конституційного права України: монографія. К.: Ліра-К, 2009. 400 с.

До теми 4

1. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57.
2. Венгер В. М. Пряма дія конституції та конституційних норм: теоретичний аспект. *Застосування судами Конституції України: доктрина і практика*. Київ: ВАІТЕ, 2022. С. 20–38.
3. Матат А. Конституційні принципи: правнича теорія і практика: монографія. Київ: ВАІТЕ, 2022. 180 с.
4. Рабінович С. П. Чинність і дієвість конституції: нормативізм versus соціологія права. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 4–10.
5. Рибачук А. І. Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції): дис. ... д-ра філософії: 081. Київ, 2022. 278 с.
6. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 473 с.
7. Оніщук М., Савчин М. Пряма дія Конституції та імплементація її положень в адміністративному судочинстві. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 2(31). С. 419–426.
8. Савчин М. Парламентська автономія і конституціоналізм. *Український часопис конституційного права*. 2019. Вип. 2. С. 11–25.
9. Терлецький Д. С. Верховенство Конституції України. *Конституція і конституційні зміни в Україні*: збірник, присвячений пам'яті Віктора Мусіяки / Центр Разумкова; відп. ред. А. Рачок, Ю. Якименко; упоряд. П. Стецюк. Київ: Заповіт, 2020. С. 93–103.
10. Терлецький Д. С. Верховенство Конституції України. *Конституція України: ціннісний вимір 25-річного досвіду державотворення та правотворення*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 червня 2021 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К.: ФОП Кішка І. В. 2021. 628 с.
11. Федоренко Л. В. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 86–94.

12. Черняк Є. В. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз: монографія. Київ: Ліра-К, 2020. 592 с.

До теми 5

1. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. Х.: Право, 2008. 220 с.

2. Бобровник С. В. Правовідносини у сфері правового конфлікту та компромісу: особливості, зміст і практичне значення. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 54–60.

3. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні. О.: Юридична література, 2008. 240 с.

4. Єзеров А. А. Конфлікти у конституційно-правовій сфері: проблема найменування та визначення. *Право України*. 2011. № 5. С. 187–195.

5. Крусян А. Конституційні конфлікти: теоретичний аналіз у контексті сучасного українського конституціоналізму. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 9–18.

6. Лікарчук Д. С. Основні способи вирішення парламентських конфліктів у сучасній Україні. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 3. С. 107–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubpolpr_2016_3_6

7. Мамедова А. І. Муніципальний конфлікт: конституційно-правові засади розуміння та визначення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2016. 247 с.

До теми 6

1. Байрачна Л. К., Могильна А. А. Конституційно-правова відповідальність фізичних осіб в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 5. С. 9–14.

2. Бакумов О. С. Юридична відповідальність держави як конституційно-правовий концепт: монографія. Харків: ФОП Бровін О. В., 2020. 480 с.

3. Батанова Н. М. Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 2007. 238 с.

4. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 40 с.

5. Костицька І.О. Юридична відповідальність депутата парламенту в системі відповідального представницького правління: конституційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2020. 39 с.

6. Муртіщева А.О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: теорія та практика: монографія / А. О. Муртіщева; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого; відп. за вип. Н.М. Ярошенко. Харків: Юрайт, 2022. 327 с.

7. Олькіна О.В. Співвідношення конституційного інституту дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб та конституційної відповідальності. *Актуальні проблеми держави та права*. 2011. Вип. 61. С. 77–85.

До теми 7

1. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. 392 с.

2. Матат А. Конституційні принципи: правнича теорія і практика: монографія. Київ: ВАІТЕ, 2022. 180 с.

3. Орзих М.Ф., А.Р. Крусян Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право. К.: Алерта, 2006. 289 с.

4. Скрипнюк О.В. Конституційне право України: підручник. К.: Ін Юре, 2010. 672 с.

5. Тодыка Ю.Н. Основы конституційного строя Украины: учеб. пособие. Х.: Факт, 1999. 320 с.

До теми 8

1. Бондаренко В.Ю. Громадські об'єднання як інститут громадянського суспільства в Україні: теоретико-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: б.в., 2019. 212 с.

2. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналіт. доповідь / [Яблонський В.М., Андріюченко Т.В., Бекешкіна І.Е. та ін.]; за заг. ред. О.А. Корнієвського, Ю.А. Тищенко, В.М. Яблонського. Київ: НІСД, 2018. 128 с.

3. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти. Х.: Юрайт, 2014. 208 с.
4. Васін М. С. Конституційно-правові засади взаємодії держави і релігійних організацій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 242 с.
5. Волкова Д. Є. Конституційне законодавство про громадські організації: стан та перспективи гармонізації з європейськими стандартами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. О., 2015. 217 с.
6. Кафарський В. І. Конституційно-правове регулювання організації та діяльності політичних партій в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. К., 2010. 42 с.
7. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії держави і громадянського суспільства в сучасній Україні. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 3–12.

До теми 9

1. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2014. 384 с.
2. Афанасьєва М. В. Перспективи електронного голосування в Україні: політична та громадська дискусії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 57. С. 18–24. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.57.4> (дата звернення: 29.05.2023)
3. Афанасьєва М. В. Позитивна та зворотна дискримінація у виборчій сфері. *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 19–25. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2019/5.pdf (дата звернення: 29.05.2023)
4. Афанасьєва М. В. Правовий режим тимчасово окупованої території та пряма демократія. *Права людини в особливих правових режимах: досвід України*: монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 129–160. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16137> (дата звернення: 29.05.2023).
5. Афанасьєва М. В., Стоянов М. М. Електронне голосування в судових рішеннях: міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжна-*

родного гуманітарного університету. Сер.: *Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 18–22. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.55.4> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Батан Ю. Порівняльне виборче право: навч.-метод. посіб. Одеса: Фенікс, 2022. 131 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23627> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Батан Ю.Д., Стаднік О.І. Реформування систем місцевих виборів в Україні в контексті європейського досвіду. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. Вип. 73. С. 32–43.

8. Батан Ю., Сульжик В. Проект Закону України про місцевий референдум від 19 травня 2021 р.: загальна характеристика та перспективи вдосконалення. *Журнал східноєвропейського права*. 2022. Вип. 96. С. 10–20.

9. Батан Ю., Шевченко Ю. Заборона політичних партій як складник концепції вийшовничої демократії: практика ЄСПЛ та український досвід. *Ампаро*. Спецвипуск. Том 1. 2022. С. 28–34. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-spec-1-04> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М. Хавронюка. Київ: «АК-Group», 2019. 122 с.

11. Виборче право України: навч. посіб. / За ред. В.Ф. Погорілка, М.І. Ставнійчук. Київ: Парламентське вид-во, 2003. 383 с.

12. Гайду Г.В. Право на спротив як форма реалізації реального народовладдя (теоретико-правові аспекти): дис. ... д-ра філософії: 081. Вінниця, 2020. 218 с.

13. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: матеріали Венеціанської комісії: пер. з англ. / за ред. Ю. Клочковського. Вид. 3-є, виправл. і доповн. Ч. 2. Київ: Логос, 2016. 500 с.

14. Закон про референдум: Нюанси і правові прогалини. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL: <https://parlament.org.ua/2021/01/29/zakon-pro-referendum-nyuansi-i-pravovi-progalini/> (дата звернення: 29.05.2023).

15. Ключковський Ю.Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: монографія. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.

16. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ: Ваіге, 2018. 908 с.

17. Констанкевич Ю.З. Морально-етичні критерії як конституційна умова формування органів публічної влади в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081. Одеса, 2021. 283 с.

18. Корнієнко В.О. Європейські виборчі стандарти та конституційно-правове регулювання місцевих виборів в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081. Одеса, 2021. 223 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14996> (дата звернення: 29.05.2023).

19. Лещенко О.Д. Виборчі спори в Україні: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Одеса, 2020. 223 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12897> (дата звернення: 29.05.2023).

20. Луцков В. Особливості застосування консультативного опитування як форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 213–218. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.1725> (дата звернення: 29.05.2023).

21. Мохончук Б.С. Виборча система України як конституційно-правовий інститут: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02. Харків, 2017. 216 с.

22. Нестерович В.Ф. Виборче право України: Підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 504 с.

23. Олькіна О. Конституційно-правова природа виборчих комісій за стандартами європейської моделі конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2019. Вип. 1. С. 31–42.

24. Пшивора Б. Місцеві референдуми в Україні і Республіці Польща: проблемні питання правового регулювання. *Український часопис конституційного права*. 2020. Вип. 1. С. 3–15.

25. Стеценко А.В. Адміністративна відповідальність за порушення виборчого законодавства, як гарантія виборчих прав громадян. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. No 1. С. 374–378.

26. Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Кн. 2 / за ред. А.О. Селіванова. К., 2013. 303 с.

27. Comparative Election Law / ed. J.A. Gardner. University at Buffalo, State University of New York, US: Edward Elgar Publishing, 2022. 544 p.

До теми 10

1. Іванків І. Права людства: Монографія. Київ: Ваіте, 2020. 158 с.

2. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / Ю.С. Шемшученко, Н.І. Карпачова, Т.А. Костецька [та ін.]; за ред. Ю.С. Шемшученка. К.: Юрид. думка, 2008. 252 с.

3. Красовський К.Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2021. 253 с.

4. Кулі-Іванченко К.К. Міжнародні соціальні стандарти прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Вип. 1. С. 55–58.

5. Кучер С.А. Забезпечення права людини на вільне вираження поглядів і переконань: конституційно-правовий аспект: дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Академія праці, соціальних відносин і туризму. Київ, 2021. Дата захисту: 02.03.2022. 199 с.

6. Міхальов В.О. Права людини в Україні. Навчально-методичний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 122 с.

7. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні. К.: Алерта: КНТ: Центр навч. літ., 2008. 472 с.

8. Орзих М.Ф. Конституционное положение человека в государстве и обществе Украины. *Избранные труды: юбилейное издание к 90-летию со дня рождения* / сост.: А.Р. Крусян, А.А. Езеров; тех. ред. А.А. Езеров, Ю.Д. Батан, Д.С. Терлецкий [и др.]; вступ. ст. С.В. Кивалов. Одесса: Юридична література, 2015. С. 286–287.

9. Основні права людини: німецько-український правовий вимір: монографія / за ред. Р.С. Мельника. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с.

10. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія / Д.С. Терлецький, О.В. Марусяк, Ю.Д. Батан, М.В. Афанасьєва та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. М.В. Афанасьєвої. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16137> (дата звернення: 29.05.2023).

11. Похил О.М. Право людини і громадянина на захист своїх прав: конституційні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2021. 20 с.

12. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новації: колективна монографія / За заг. ред. Н.В. Мішиної. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. 688 с.

13. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О., 2018. 364 с.

14. Терлецький Д.С. Обмеження конституційних прав: теоретико-методологічні засади. *Український часопис конституційного права*. 2021. Т. 3. С. 5–22.

15. Терлецький Д. С., Батан Ю.Д. Права людини в порівняльному вимірі: метод. рекомендації. Одеса: Фенікс, 2022. 44 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23034> (дата звернення: 29.05.2023).

16. Тодыка Ю.Н., Тодыка О.Ю. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине. К.: Вид. дім «Ін Юре», 2004. 367 с.

17. Турянський Ю.І. Соматичні права людини в сучасній доктрині конституціоналізму: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2020. 482 с.

18. Хрестова Г. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2019. 512 с.

До теми 11

1. Кінаш А.Б. Міжнародно-правові акти про принципи громадянства та їх дія на тимчасово окупованій території України. *Юри-*

дичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 393–404.

2. Нестерович В. Громадянство як одна з ключових вимог для набуття та реалізації суб'єктивного виборчого права. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 1(7). С. 64–83. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1\(7\)-64-83](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-1(7)-64-83)

3. Суржинський М.І. Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект: [монографія]. К.: Наукова Думка, 2011. 214 с.

4. Чехович С.Б., Огурцов О.П. Безгромадянство в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія / за ред. О.Л. Копиленка. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2016. 231 с.

5. Чуєнко В.І. Правове регулювання статусу біженців в Європейському Союзі: сучасний стан і перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2019. 20 с.

До теми 12

1. Гречко О.О. Принципи територіального устрою України: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 228 с.

2. Іщенко О.П. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України: [монографія]. К.: Юрінком Інтер, 2014. 224 с.

3. Курцев О.Ю. Унітаризм як принцип конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2021. 20 с.

4. Малиновський В.Я. Державна територія як просторова основа здійснення публічної влади. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2008. № 4. С. 184–191.

5. Мяловицька Н.А. Автономія: поняття, принципи, класифікація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 93–97.

6. Паламарчук В.А. Правовий режим державної території (теоретико-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 232 с.

7. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія / Д.С. Терлецький, О.В. Марусяк, Ю.Д. Батан, М.В. Афанасьєва та ін.; за заг. ред.д.ю.н., проф. М.В. Афанасьєвої. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16137> (дата звернення: 29.05.2023).

8. Ткаченко Є.В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 315 с.

9. Шаповал В.М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики): [До 25-річчя Конституції України] / Центр політико-правових реформ. Київ: Мишалов Д.В., 2021. 116 с.

10. Batanov O. The Paradigm of Contemporary Unitarism in Ukraine: Issues of Formation and Implementation. *Конституційно-правові академічні студії*. 2020. Вип. 2. С. 78–89.

До теми 13

1. Баймуратов М. О., Василькова С. А. Європейські стандарти регіонального самоврядування: актуальні питання конституційно-правового забезпечення в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 215 с.

2. Баймуратов М.О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада в Україні: методологічні підходи до визначення основних ознак. *Публічне право*. 2011. Вип. 2. С. 4–11.

3. Батанов О.В. Концептуальні проблеми розвитку конституційної моделі місцевого самоврядування в Україні. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2015. № 2. С. 33–36.

4. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2010. 656 с.

5. Батанов О.В. Муніципальне право України. Вид. 2-ге, стереотип. Харків: Одіссея, 2012. 528 с.

6. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія. К.: Інститут держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2001. 260 с.

7. Борденюк В.І. Місьцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 576 с.

8. Борденюк В., Колтун В., Мельниченко В. Теоретико-методологічні та конституційно-правові засади законодавчого визначення спеціального статусу міста Києва як столиці України (експертно-аналітична записка). *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. Вип. 1. С. 126–137.

9. Бориславська О. М. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад: Монографія / Відп. ред. Ю. М. Тодика. Львів: ПАІС, 2005. 208 с.

10. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]; Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К.: Софія, 2012. 128 с.

11. Єзеров А., Батан Ю. Належне врядування й надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 109–116. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/10594> (дата звернення: 29.05.2023).

12. Калиновський Б. В. Місцева публічна влада в Україні конституційно-правові засади функціонування та розвитку: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 426 с.

13. Камардіна Ю. Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 224 с.

14. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства: монографія. Харків: Одиссей, 2006. 352 с.

15. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Х.: Право, 2019. 512 с.

16. Мішина Н. В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження: монографія. Одеса: Друкарський дім, 2009. 298 с.

17. Мішина Н. В. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138.

18. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення у контексті теорій про природу місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. Вип. 1. С. 26–30.

19. Мішина Н.В. Організаційна форма місцевого самоврядування «рада – голова». *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2022. Вип. 30. С. 26–32.

20. Мішина Н.В. Формування бюджетів муніципальних органів (на матеріалах країн-членів Ради Європи). *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 154–160.

21. Молчанова Ю.Ю. Муніципальне регулювання здійснення членами територіальної громади права на участь у місцевому самоврядуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2019. 236 с.

22. Петришина М.О., Петришин О.О. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування. Харків: Право, 2016. 44 с.

23. Ременяк О.В. Децентралізація публічної влади в правовій теорії та державотворчій практиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2020. 210 с.

24. Шаповал В. Сутнісні характеристики місцевого самоврядування. *Право України*. 2002. Вип. 3. С. 48–54.

25. Шаповал Н.В. Муніципальна реформа в сучасній Україні: конституційно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 234 с.

До теми 14

1. Барабаш Ю.Г. Парламентський контроль в Україні (конституційно-правовий аспект). Харків, 2004. 192 с.

2. Ірклієнко А.І. Бікамералізм в умовах формування конституційної демократії: дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. Дата захисту: 30.06.2022. 212 с.

3. Крусян А.Р. Лекція професора А. Крусян «Верховна Рада України». *Право України*. 2015. № 5. С. 124–136.

4. Любченко О.О. Конституційно-правові засади ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2021. 250 с.

5. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика. Х.: Видавництво НУВС, 2004. 448 с.

6. Олькіна О.В. Сучасний парламентаризм в Україні. *Проблеми сучасної конституціоналістики. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні: навч. посіб.* / М.П. Орзіх, В.М. Шаповал, А.Р. Крусян [та ін.]; за ред. М.П. Орзіха. Київ: Юрінком Інтер, 2012. С. 215–233.

7. Панасюк В. Роль Верховної Ради України в реалізації напрямів державної політики в Україні. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 23–27.

8. Словська І.Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 336 с.

9. Станік С.Р. Інститут відкликання народного депутата України виборцями: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право». Одеса, 2021. 252 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/15402> (дата звернення: 29.05.2023).

10. Француз-Яковець Т.А. Конституційно-правові засади бікамералізму в сучасних європейських країнах: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2019. 200 с.

11. Шаповал В.М. Парламент як представницький орган. *Право України*. 2015. № 3. С. 114–134.

12. Шаповал В. Парламент: функціональні характеристики. *Право України*. 2015. № 5. С. 54–71.

До теми 15

1. Барабаш Ю.Г. Президентська влада у змішаних республіках: окремі питання теорії та практики. *Право України*. 2014. № 8. С. 69–70.

2. Бориславська О. Роль Президента в змішаній республіці парламентсько-президентського типу: конституційна доктрина і політична дійсність. *Український часопис конституційного права*. 2019. Вип. 1. С. 3–17.

3. Бориславський Л. Інститут Президента України після виборів 2019 року: новий етап розвитку? *Український часопис конституційного права*. 2019. Вип. 1. С. 43–50

4. Волощук О.Т. Інститут Президента в системі органів державної влади: історико-теоретичний аспект: монографія. Чернівці: Рута, 2011. 112 с.

5. Єзеров А., Пирогов В. Практика Верховного Суду у справах щодо юридичних актів (рішень, дій та бездіяльності) Президента України. *Український часопис конституційного права*. 2019. Вип. 1. С. 18–30.

6. Задорожня Г.В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: монографія. К.: Алерта, 2016. 552 с.

7. Костицька І.О. Інститут президентства в Україні: становлення і функціонування. Теоретико-правовий аналіз. К.: Ін-т закон. передбачень і прав. експертизи, 2003. 496 с.

8. Литвак О.М. Правова природа інституту президентства: монографія. К.: Атіка, 2010. 168 с.

9. Литвин В.С. Особливості та наслідки поділу і дуалізму виконавчої влади в рамках різних видів напівпрезиденталізму. *Український часопис конституційного права*. 2018. Вип. 4(1). С. 94–112.

10. Сєрьогіна С.Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні. Х.: Ксилон, 2001. 280 с.

11. Сушко О.О. Інститут контрастигнації: питання конституційно-правової теорії та практики: дис. ... д-ра філософії: 081. Вінниця, 2021. 212 с.

12. Телліс С.О. Інститут президентства в Україні та в Угорщині: теоретико-правовий порівняльний аналіз: дис. ... д-ра філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 203 с.

До теми 16

1. Авер'янов В.Б. Вибрані наукові праці / [упоряд.: Андрійко О.Ф. та ін.; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, О.Ф. Андрійко]. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 447 с.

2. Дахова І.І. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах. Х.: Фінн, 2008. 200 с.

3. Конституційно-правові проблеми виконавчої влади: навч.-метод. посібник / Д. С. Терлецький, О. В. Олькіна, Ю. Д. Батан та ін.; за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2020. 161 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12417> DOI 10.32837/11300.12417

4. Мішина Н. В. Сучасні процеси децентралізації виконавчої влади та реформування місцевого самоврядування в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 228–233.

5. Совгіря О. В. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2012. 464 с.

6. Терещук О. А. Місцеві органи виконавчої влади: реформування в Україні і досвід Польщі. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 155–160.

7. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д., Олькіна О. В., Констанкевич Ю. З. Конституційно-правові питання виконавчої влади: навч.-метод. посібник для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право» / за заг. ред. Терлецького. Одеса, 2021. 120 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16157> DOI 10.32837/11300.16157

8. Шаповал В. М. Виконавча влада (теоретичний і конституційний аспект). Київ: Москаленко О. М., 2016. 82 с.

9. Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 77 с.

10. Шевчук О. А. Конституційно-правові засади нормотворчості центральних органів виконавчої влади: дис. ... д-ра філософ.: 081. Київ, 2022. 207 с.

До теми 17

1. Білоус О. В. Правоохоронна і правозахисна діяльність органів судової влади і прокуратури в Україні: конституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 190 с.

2. Боровицький О. А. Конституційно-правові засади діяльності Вищої ради правосуддя: дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право]. Вінниця, 2020. 247 с.

3. Заборовський В.В. Місце і роль адвокатури у механізмі здійснення правосуддя в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 2. С. 51–60.

4. Кравчук В.М. Конституційні основи правового статусу суддів в Україні. Київ: Ліра-К, 2019. 830 с.

5. Крушніцька О.В. Конституційне право на професійну правничу допомогу: дис. ... д-ра філософії. Чернівці, 2021. 188 с.

6. Крючко Н.І. Ознаки судової влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2019. 193 с.

7. Скибенко О.І. Конституційно-правовий статус прокуратури України в умовах реформування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 237 с.

8. Чорна С.З. Правозахисна функція судової влади в умовах конституційної реформи в сучасній Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 245 с.

До теми 18

1. Барабаш Ю., Берченко Г. Ефективність індивідуальної конституційної скарги як засобу захисту прав особи в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 9–21.

2. Бесчастний В., Терлецький Д., Запорожець В. Конституційна скарга: у пошуках балансу між публічним та приватним інтересом *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 22–34.

3. Бичков І.Г. Місце органів конституційної юрисдикції в механізмі стримувань і противаг демократичної правової держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2021. 238 с.

4. Бондаренко Б.О. Конституційно-правове забезпечення незалежності конституційного суду (європейський та український досвід): дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2021. 220 с.

5. Дрозд А.О. Інститут конституційного контролю в державах романо-германської правової системи: історико-порівняльний аналіз: дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2021. 256 с.

6. Івановська А.М. Конституційний контроль в системі державного контролю: теоретико-правові та праксеологічні засади: дис. ... д-ра юрид. наук. [12.00.02; 12.00.07] / Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова, Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2021. 511 с.

7. Конституційна юрисдикція: підручник / Ю.Г. Барабаш, І.І. Дахова, О.П. Євсєєв та ін.; за ред. Ю.Г. Барабаша та А.О. Селіванова. Х.: Право, 2012. 168 с.

8. Конституційне право зарубіжних країн: підручник / Н.В. Мішина, В.О. Міхальов, В.О. Куранін та ін.; за ред. Н.В. Мішиної, В.О. Міхальнової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 644 с.

9. Різник С.В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 473 с.

10. Савчин М. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020: монографія. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. 384 с.

11. Сліденко І.Д. Феноменологія конституційного контролю: генеза, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних синергетичних аспектів. К.: Істина, 2010. 623 с.

12. Спінчевська О.М. Конституційний юрисдикційний процес: сучасний стан та перспективи удосконалення: дис. ... д-ра філософії: 081. Київ, 2021. 266 с.

13. Терлецький Д., Батан Ю., Запорожець В. Конституційна юстиція: навч.-метод. посібник / за заг. ред. Д. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.14399> (дата звернення: 29.05.2023).

14. Тесленко М.В. Конституційна юрисдикція в Україні /М. В. Тесленко. К.: Школа, 2003. 254 с.

15. Черняк Є.В. Охорона Конституції України та конституцій зарубіжних країн: конституційно-порівняльний аналіз: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 592 с.

16. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / [Наук. ред. О.В. Петришин]. Х.: Фірма «ІКонсум», 2002. 293.

Зміст

Передмова 4

Методичні рекомендації 6

Навчальний курс

Тема 1. Вступ до сучасного українського конституціоналізму . . 28

Тема 2. Конституційне право та його місце в структурі знань і правовій системі 33

Тема 3. Джерела конституційного права 42

Тема 4. Конституція – Основний Закон України 47

Тема 5. Конституційні конфлікти 56

Тема 6. Відповідальність у сфері конституційного права 60

Тема 7. Конституційний лад України 66

Тема 8. Конституційні засади формування та функціонування громадянського суспільства 73

Тема 9. Конституційні форми демократії 80

Тема 10. Конституційний статус особи 86

Тема 11. Громадянські (правові) стани особи в Україні 92

Тема 12. Державний устрій і територіальна організація України . 99

Тема 13. Місцеве самоврядування в Україні 103

Тема 14. Законодавча влада в Україні 109

Тема 15. Президент України 114

Тема 16. Виконавча влада в Україні 120

Тема 17. Конституційні засади правосуддя 127

Тема 18. Конституційна юстиція 132

Перелік питань для підготовки до підсумкового контролю . . 140

Перелік рекомендованої літератури 147

Навчальне видання

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Авторський колектив:

Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан, Ю. Бальцій,
Д. Волкова, А. Єзеров, А. Крусян, К. Кулі-Іванченко,
Н. Мішина, О. Олькіна, В. Панасюк

Електронне видання

Підписано до друку 22.08.2023 р.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 12,35. Наклад 100 прим. Зам. № 2308–18.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net